

T.C.

GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BAĞIMSIZLIKTAN SONRA KIRGIZ
CUMHURİYETİ EKONOMİSİNDE YABANCI
YATIRIMIN ÖNEMİ

746312

Alımkul UMAROV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İŞLETME ANABİLİM DALI

146312

TEZ DANIŞMANI

Prof.Dr. Salih AYNURAL

GEBZE

2004

Alımkul UMAROV'un Tez çalışması, G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 26/02/ 2004 tarih ve 2004 /6. Sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından İŞLETME Anabilim Dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE
(Tez Danışmanı)

: Prof. Dr. Salih AYNURAL

(GYTE)

ÜYE

: Yrd. Doç. Dr. Halim KAZAN

(GYTE)

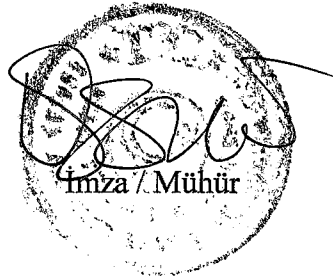
ÜYE

: Yrd. Doç. Dr. Cernal ZEHİR

(GYTE)

ONAY

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 13./05/ 2004 tarih ve 2004 /12. sayılı kararı.

ÖZET

Bu tez çalışması dört bölümden ibaret olup, aşağıda gösterildiği gibi yapılmaktadır.

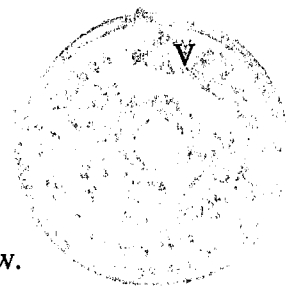
İlk bölümde, yatırımın tanımı yapılarak, yatırım türleri açıklanmaktadır. Yabancı sermaye yatırımını ülkeye gelmesini sağlayan faktörler teker teker gözden geçirilmektedir. Yabancı sermaye yatırımı bir ülkenin kalkınmasında büyük rol oynamaktadır. Bunlar da ayrı maddeler halinde sıralanmıştır. Dünyada yabancı sermaye yatırımları ve tarihsel gelişimi, bir ülkenin onlardan beklentisi de ilk bölümde söz konusudur.

İkinci bölümde, Kırgızistan'ın ekonomik ve sosyal durumunun bağımsızlıktan sonraki son on yıl içerisindeki gelişmeleri, istatistiksel veriler halinde ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Kırgızistan'a yabancı yatırım çekmek amacıyla kurulan kurumlar, yabancı yatırımcılara sağlanan ortam ve sektörel dağılımından söz edilmektedir. Yabancı yatırımın ülke için önemi de bu bölüm içerisinde yer almaktadır.

Son dördüncü bölümde ise, Kırgızistan ile Türkiye ilişkileri, Türk yatırımları ve yabancı sermayeli şirketler hakkında bilgi verilmektedir. Yabancı yatırımın sakıncaları ve ülke ekonomisi açısından avantajları da açıklanmaya çalışılmıştır. Karşılaştığı sorunlardan bahsedilerek, onların çözülmesi için öneriler ile sunuşlar verilecektir.

SUMMARY

This thesis study consists of four chapters as summarized below.

In first chapter, the definition of the investment is given. Types of investment are explained. Factors ensuring attraction of foreign capital investments are examined individually. Foreign capital investment plays vital role in country development. These are enumerated in items. Foreign capital investments in the world and historical development, expectation of any country are mentioned in the first chapter.

In the second chapter, the development after ten years from independence for the economic and social situation of Kyrgyzstan has been given in statistical data in detail.

In the third chapter of the study, organizations to attract foreign capital into Kyrgyzstan and facilities provided to foreign investors and sector distribution are mentioned. The importance of foreign investment for the country is included in this chapter.

In the last fourth chapter, the relations of Kyrgyzstan with Turkey, Turkish investments and foreign investors are mentioned. The negative aspects of foreign investments and the advantages for the country are explained. Problems faced and proposals for solutions are mentioned.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışmamda yardımcı olan, yön gösteren, her türlü maddi ve maddi ve manevi desteğini esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Salih AYNURAL'a teşekkür eder ve saygılarımı sunuyorum. Çalışmada emeği geçen tüm İşletme Fakültesi öğretim üyelerine teşekkürlerimi sunarım. Türkiye'ye getirip bu imkanı sağlayan Türk Dünyası Vakfına, Vakıf Başkanı Sayın Prof. Dr. Turan YAZGAN hocama teşekkürümü borç biliyorum.

Yanımda olamasalar bile her zaman desteğini esirgemeyen anneme, babama ve aileme teşekkür eder sağlık , mutluluk dilerim.

Çalışmada emeği geçen bütün arkadaşlarıma, özellikle Kırgızistanlı arkadaşlarıma teşekkür eder, çalışmalarında başarılar dilerim.

Alımkul UMAROV

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

	Sayfa
ÖZET	IV
SUMMARY	V
TEŞEKKÜRLER	VI
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	VII
KISALTMALAR	XI
TABLolar DİZİNİ	XII
ŞEKİLLER DİZİNİ	XIII
1. GİRİŞ	1
2.YATIRIM KAVRAMI VE TÜRLERİ	3
2.1. Yatırım Kavramı	3
2.1.1. Doğrudan yatırımlar	4
2.1.2. Portföy Yatırımlar	5
2.1.3. Genel İktisat Açısından Yatırımlar	6
2.1.3.1. Gayri Safi (Brüt) Yatırım – Net Yatırım	6
2.1.3.2. Reel Yatırımlar - Mali Yatırımlar	7
2.1.3.3. Otonom Yatırımlar – Uyarılmış Yatırımlar	7
2.2. Yabancı Sermaye Yatırımının Tanımı Ve Kapsamı	8
2.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihi Gelişimi	9
2.4. Yabancı Sermayenin Bir Ülkeye Gelmesini Etkileyen Faktörler	10
2.4.1. Ekonomik Faktörler	11
2.4.2. Siyasi Faktörler	11
2.4.3. Ahlaki ve Moral Değerler	12
2.5. Yabancı Sermayenin İktisadi Gelişme Ve Kalkınmadaki Rolü	13
2.5.1. Tasarruf ve Yatırım Etkisi	13
2.5.2. Teknoloji ve Yönetim Bilgisi Etkisi	15
2.5.3. İstihdam Etkisi	16
2.5.4. Ödemeler Dengesi Etkisi	16
2.5.5. Uluslararası İlişkiler Etkisi	17
2.5.6. Diğer Etkiler	17
2.6. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Nedenleri	18

2.7. Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımları	19
2.8. Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Beklentileri	20
3. BAĞIMSIZLIKTAN SONRA KIRGIZİSTAN EKONOMİSİNİN DURUMU VE GELİŞİMİ	22
3.1. Bağımsızlığın Ardından Kırgızistan	22
3.2. 1991-2001 Yılları Arası Kırgızistan Ekonomisi Ve Sosyal Yapısı	24
3.2.1. Temel Ekonomik Göstergeler	24
3.2.1.1. Ekonomik Reformlar	25
3.2.1.2. Büyüme	26
3.2.1.3. Enflasyon	27
3.2.1.4. Döviz Kuru	28
3.2.1.5. Bütçe	28
3.2.1.6. İşsizlik	30
3.2.1.7. Dış Borçlar	30
3.2.1.8. Vergiler	31
3.2.1.9. Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar İle İlişkiler	32
3.2.1.10. Dış Ticaret	33
3.2.1.11. Serbest Bölgeler	36
3.2.2. Sosyal Durum	38
3.2.2.1. Nüfus Yapısı	38
3.2.2.2. Eğitim ve Kültür	39
3.2.2.3. Sağlık	40
4. KIRGIZİSTAN EKONOMİSİNDE YABANCI YATIRIM	41
4.1. Yatırım Politikaları	41
4.2. Yabancı Yatırım Kurumu	43
4.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Mevzuat Ve Uygulama	44
4.3.1. Eşit Muamele	44
4.3.2. Faaliyet Alanı ve Mülk Edinme	45
4.3.3. Kamulaştırma	45
4.3.4. Yatırımcıların Kurabileceği İşletme Türleri	46
4.3.4.1. Limited Şirket	46
4.3.4.2. Anonim Şirket	46
4.3.5. Vergilendirme Kanunu	47
4.4. Yabancı Yatırımların Dinamiği	48

4.5. Kırgızistan Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Yatırımın Önemi	
4.5.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların bölgelere göre dağılımı	
4.5.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı	59
4.5.2.1. Sanayi Sektörüne Doğrudan Yabancı Yatırım	60
4.5.2.2. Tarım Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım	62
4.5.2.3. Ulaşım Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım	62
4.5.2.4. İletişim Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım	64
4.5.2.5. İnşaat Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım	65
4.5.2.6. Ticaret ve Hazır Yemek Hizmet Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım	66
5. KIRGIZİSTAN'DA TÜRK VE DİĞER YABANCI YATIRIMLARI, KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR	68
5.1. Kırgızistan Türkiye İlişkileri	68
5.1.1. Ticari İlişkiler	70
5.2. Türk Yatırımları	72
5.2.1. Eximbank Kredileri	73
5.2.2. Müteahhitlik Hizmetleri	74
5.3. Yabancı Sermayeli Şirketlerde Bazıları	75
5.3.1. The Coca Cola Bishkek Bottlers	75
5.3.2. Beta Şirketler Grubu	76
5.3.3. Ata Şirketler Grubu	76
5.3.4. Detaş Ltd	77
5.3.5. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi	78
5.3.6. Sebat Eğitim Kurumu	79
5.3.7. Kumtor Gold Company Ortak İşletmesi	80
5.4. Yabancı Yatırımların Sakıncaları	81
5.5. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştığı Sorunlar	82
5.5.1. Vergi Sistemi	83
5.5.2. Yabancı Yatırım Kanunundaki Aksaklıklar	84
5.5.3. Kaçakçılık ve Kaçak Üretim	84
5.5.4. Düzensiz Kontrol	85
5.6. Kırgızistan Ekonomisi Açısından Doğrudan Yabancı Yatırımların Avantajları	86

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	88
KAYNAKLAR	91
ÖZGEÇMİŞ	95

KISALTMALAR

IMF	İnternational Money Found
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
Km	Kilometre
SSR	Sovetskaya Sosyalistçeşkaya Respublika
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
GSYİH	Gayri Safi Yurt içi Hasıla
FEB	Finansovoe Ekonomiçeskoe Bülleten
KDV	Katma Değer Vergisi
ADB	Asian Development Bank
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletmeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
TİKA	Türk İşadamları Kalkındırma Ajansı
EBRD	European Bank Of Reconstructions and Development
ABRD	Asian Bank Of Reconstructions and Development
BDT	Birleşik Devletler Topluluğu
İDA	İnternational Development Agency
İFC	İnternational Finance Corporation
DEG	Deutsche Entwicklungs Gelleschaft
HSBC	HongKong Singapore Bank Corporation
SEB	Serbest Ekonomik Bölgeler
Goskominvest	Gosudarstvennyiy Komitet Po Podderjke İnnostrannoy İnvestisii
YKTK	Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
A.Ş.	Anonim Şirket

TABLolar DİZİNİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
3.1. Ülkenin 01.01.2003 yılı Borçlanma Durumu	31
4.1. Yabancı yatırımlı şirketlerin faaliyetlerinin temel göstergeleri	50
4.2. Kişi başına doğrudan yabancı yatırım payı	54
4.3. 1998'de GSYİH'da doğrudan yabancı yatırımın payı	54
4.4. Çift taraflı vergilendirmeden koruma amacıyla ülkelere arasında yapılan anlaşmalar	57
5.1. Kırgızistan İthalatı (milyon ABD Doları)	70
5.2. Kırgızistan İhracatı (milyon ABD Doları)	70
5.3. Türkiye-Kırgızistan Dış Ticareti (mln. ABD Doları)	71
5.4. Türkistan'a Türk-Eximbank Kredileri	73
5.5. Yıllar İtibariyle Kırgızistan'da Türk Müteahhitlik Hizmetleri	74

GRAFİKLER DİZİNİ

<u>Grafik</u>	<u>Sayfa</u>
3.1. Grafik 1. 2000 yılı itibariyle başlıca ihracat ürünleri (%)	34
3.2. 2000 yılı itibariyle başlıca ihracat yapan ülkeler (%)	35
3.3. 2000 yılı itibariyle ithalat ürünleri (%)	35
3.4. 2000 yılı itibariyle ithalat yapılan ülkeler (%)	36
4.1. 1997-1999 yılları arası Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımın dinamiği (mln. dolar)	48
4.2. 1997-1999 yılları arası Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımın GSYİH'daki payı (% ile)	49
4.3. Yabancı sermayeli şirketlerin toplam katma değerdeki oranı	50
4.4. Kırgızistan'a yapılan yabancı yatırımlar	53
4.5. 1993-1999 yılları arasında kayıtlı ve faaliyette bulunan şirketlerin sayısı	55
4.6. Doğrudan yabancı yatırımın bölgelere göre dağılımı (% ile)	58
4.7. 1998-1999 Yılları Doğrudan Yabancı Yatırımın Sektörel Dağılımı	60
4.8. 1995-1999 yılları sanayi sektöründe doğrudan yabancı yatırım	60
4.9. 1995-1999 yılları tarım sektöründe doğrudan yabancı yatırım	62
4.10. 1995-1999 yılları ulaşım sektöründe doğrudan yabancı yatırım	63
4.11. 1995-1999 yılları iletişim sektöründe doğrudan yabancı yatırım	64
4.12. 1995-1999 yılları inşaat sektöründe doğrudan yabancı yatırım	65

4.13. 1995-1999 yılları ticaret ve hazır yemek hizmet sektöründe doğrudan yabancı yatırım

1. GİRİŞ

Son yıllarda doğrudan yabancı yatırım büyük bir gelişme göstermektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar, 1970'li ve 1980'li yıllarda daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmiş iken, 1990 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelere doğru kayması giderek artış göstermektedir. 1990'nın başlarında gelişmekte olan ülkelere olan doğrudan yabancı yatırım hacmi %20 iken, 1990'nın ortalarına doğru %40'a kadar ulaşmıştır (DPT, 2000, s.2).

1991'de Sovyetler Birliği'nin çökmesi dünyaya yeni bağımsız ülkelerin katılmasına neden oldu. SSCB'yi oluşturan 15 cumhuriyet teker teker bağımsızlığını ilan etti. Bunlarla beraber Türkistan Cumhuriyetleri¹ de bağımsızlıklarını kazanmıştı. Bu cumhuriyetlerin bağımsızlığı Türkiye'de de büyük bir coşkuyla karşılanırken, aynı anda ilk yardım elini uzattı ve her çeşit desteğe de hazır olduğunu bildirmiştir.

Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Türkiye oldu, bunun ardından iki ülke arasındaki ilk diplomatik ilişki 24 Aralık 1991 tarihinde başladı. O günden bugüne iki ülke arasında pek çok antlaşmaya imza atılmış bulunmaktadır. Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Kırgızistan Cumhurbaşkanı Aksar Akaev ile olan görüşmesinde iki ülke ilişkisi hakkında şöyle demiştir: "Halklarımız arasındaki tarihsel ve kültürel yakınlıktan güç alan Türkiye-Kırgızistan ilişkileri eşitlik ve karşılıklı yarar temellerine dayanmaktadır. Bu ilişkiler iki ülkenin karşılıklı çıkarlarına olduğu kadar Türkistan'ın gönenç, istikrar ve güvenliğine de katkıda bulunmaktadır" (<http://www.mfa.gov.tr/turkce>).

Kırgızistan'ın bağımsızlığından sonra ülke ekonomi sisteminde bir çok değişiklikler yapılmıştır. Eskiden merkezi yönetim sisteminde çalışan ekonomi serbest piyasa ekonomisini benimsemiştir. Fakat yetmiş sene merkezi sistem yönetimi altında kalan ülke serbest piyasa ekonomisine ayak uydurması bir hayli zor olmaktadır. 198.5 bin metre kare yüz ölçümü, beş milyon nüfusu olan Kırgız Cumhuriyeti bir çok uluslararası kuruluşlara üye olmuştur.

NOT: Bundan sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetleri yerine Türkistan Cumhuriyetleri kullanılacaktır

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, yatırım, yatırım türleri tanımlanacaktır. Doğrudan yabancı yatırımın bir ülkeye girmesini etkileyen faktörler açıklanarak, ülke ekonomisinin kalkınmasındaki etkileri ayrıca özetlenecektir. Doğrudan yabancı yatırımın tarihi gelişimi ve bir ülkenin yabancı yatırımlardan beklentileri hakkında bilgi de yer alacaktır.

Bağımsızlıktan sonraki Kırgızistan ekonomisinden bilgi verilecektir. Kırgızistan Türkiye ilişkileri, Kırgızistan'daki Türk yatırımların tanımlayarak, ülkeye giren yabancı yatırımcıların karşılaştığı sorunları çözmek için yöntemler ele alınacaktır. Yatırımcıların karşılaştığı sorunların çoğu serbest piyasa ekonomisi sistemi hakkında yerel yöneticilerin ve halkın yeterli bilgiye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında eski merkezi sistemden alışlagelmiş bürokrasi işlemleri de sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu tezin amacı, Kırgızistan'daki yabancı yatırımcılar hakkında genel bilgi verilerek, gelecekte onların ülke ekonomisindeki önemi ve daha fazla yatırım çekmek için yeni ortamların oluşturulması için gereken hususlar yer alacaktır.

2.YATIRIM KAVRAMI VE TÜRLERİ

2.1. Yatırım Kavramı

Ülke açısından yatırım geniş anlamı ile yatırımdır. Bu anlamda yatırım, ülkede bir dönem içinde üretilen ve dış alımı yapılan mallardan tüketilmeyerek dış satımı yapılmayarak sonraki döneme aktarılan bölümdür. Aynı açıdan yatırım ülkenin üretim gücüne yapılan eklemeler olarak belirlenmektedir. Ancak sadece duran varlıklar değil, dönen varlıklar da yatırım kapsamı içinde yer almaktadır (Oktay, 1994, s.3).

Ekonomi açısından ise yatırımlar, “ Ulusal gelirin yeni üretim alanları veya mevcutlarda yenileme yapmak için ayrılan kısmı “ olarak tarif edebiliriz.

Diğer bir deyişle, ekonomik anlamda yatırım, üretim araçları toplamını (sermaye stoku) artırmaya yönelik harcamalardır (Seyidoğlu, 1992, s.238). Bu da ekonomiye yeni sermaye malı kazandırmak ve mevcut üretim kapasitesini artırmak şeklinde olur. Örneğin, yeni bir fabrika kurmak, yeni bir bina inşa etmek, veya yeni bir yol yapmak gibi. Bu açıdan bakıldığında yapılan bir harcamanın yatırım harcaması niteliğinde olabilmesi için bunun yeni bir sermaye malı sağlanması ya da üretim kapasitesini artırmaya yönelik olması gerekir. Dolayısıyla çoğu kez sanıldığıının tersine, mevcut bir fabrika, bina ya da tesisin satın alınması ekonomik açıdan yatırım değildir (1992, s.238). Çünkü bu sadece bir tesisin el değiştirmesinden ibarettir. Bu anlamda yurt dışından bir makine satın alınarak üretim kapasitesinin artırılması ise yatırım sayılır. Ayrıca daha belirtmemiz gereken önemli unsur, yatırım harcamalarının tümü üretim kapasitesini artırıcı etki doğurmamaktadır. Çünkü yapılan yatırımların bir bölümü mevcut sermaye stokundaki aşınma ve eskimeleri karşılamaya yöneliktir

İşletmecilikte ve günlük konuşma dilinde yatırım, eldeki parasal fonların taşınır ve taşınmaz gelir getiren varlıklara dönüştürülmesi ve bu değerlerin belirli bir süre elde tutulması anlamında kullanılır. Bu açıdan bakıldığında bir tahvil veya hisse senedi ya da bir bina ve arsa satın alınması bir yatırım sayılır. Esasında bunlar plasman durumundadır. Yatırım için satın alınan aktifin düzenli bir gelir sağlaması,

değerin az çok istikrarlı olması ve yatırımcıya güven vermesi, uzun dönemde değer kazanması olasılığının bulunması ve yatırımcının bunu uzunca bir süre elinde tutması gibi koşullar gerekir. Bu özellikler yatırım faaliyetini, piyasa risklerini yüklenerek, kar sağlamaya çalışan spekülasyondan ayırır (Seyidoğlu,1992, s.238).

Kişi ve firma bazında yatırım olarak kabul edilen bazı işlemler ulusal ekonomi açısından yatırım kapsamına girmemektedir. Toplumun sahip olduğu mevcut sermaye stokunun üzerindeki hakları gösteren mali aktiflerle ilgili işlemler (hisse senedi, tahvil, vb. menkul değerlerin alınıp satılması gibi) yatırım olarak kabul edilmez. Yine daha önceki yıllarda üretilerek sermaye stokuna eklenmiş bulunan reel varlıkların cari dönemdeki el değiştirmeleri yatırım olarak değerlendirilmez. Ancak, sermaye mallarının alınıp satılmasında ortaya çıkan alış veriş masrafları ekonomik anlamda yatırım olarak değerlendirilmektedir (Somel, 2002, s.7).

Geniş anlamda yatırımlar ise işletme açısından “Nakdi sermayenin aynı sermayeye dönüştürülmesi” şeklinde tarif edilebilir.

Sonuç olarak, yatırım, her hangi bir sektördeki işletmeye girişimcilik projeleri, sosyal ve ekonomik programlarına veya yenilik (innovation) projelerine yönelik verilen uzun vadeli sermayedir.

2.1.1. Doğrudan Yatırımlar

Doğrudan yatırım ve portföy yatırım yatırımcı tarafından yapılan bir ayrımdır. Doğrudan yatırım yapan girişimcidir. Girişimci sermayeyi koyar, varlıkları satın alır ve işletmenin çalışmasını yönetir, ya da denetler (Oktay, 1994, s.3). Bu doğrudan yatırımdır.

Bir şirket, ana merkezi bulunduğu ülke sınırları dışına üretimini yaymak üzere yabancı ülkede üretim tesisi kurması bir dolaysız yabancı sermaye yatırımdır (Seyidoğlu, 1994, s.300). IMF'nin Ödemeler Dengesi El Kitabında “Doğrudan yatırımlar, yatırımcının kendi ülkesi dışında faaliyet gösteren bir kuruluşun işletmesinde etkin bir söz sahibi olmak ve sürekli bir çıkar sağlamak amacıyla yaptığı yatırımlar” olarak tanımlanmıştır. Yabancıların sahip olduğu mülkiyet yüzdesi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını öteki yatırımlardan ayıran en büyük

özelliğidir. Yatırım sermayesinin % 10'unun yabancıların elinde bulunması halinde bu yatırım doğrudan yabancı yatırım olarak kabul edilmektedir (Karluk, 1983, s.14).

Avrupa Topluluğu mevzuatında doğrudan yatırımlar, Gerçek kişilerin, ticari, sınai ve mali teşebbüslerin yaptıkları ve fon sağlayanlarla bu fonların ekonomik bir faaliyet sürdürülmesi amacıyla kullandığı teşebbüsün sahibi ya da devamının sağlamaya hedef tutan yatırımlar olarak tanımlanmıştır.

Kısaca doğrudan yabancı yatırım, piyasa riski göz önüne alınarak, kar amacıyla yabancı bir ülkede her hangi bir ekonomik sektörde girişimde bulunmaktır.

2.1.2. Portföy Yatırımlar

Portföy yatırımlarda sermayeye katılma söz konusudur. Bu katılım çıkarların pay senetlerden satın alınması biçiminde olur. Satınalma yeri, genellikle sermaye piyasasıdır. Bu nedenle, sermaye piyasasının geliştiği ülkelerde portföy yatırımları da büyük hacimde olmaktadır. Portföy yatırımlarının genel olarak gelişmesi, küçük tasarrufların yatırımlarda kullanılmasını sağladığından, yatırımları ve dolayısıyla ülkenin kalkınmasını hızlandırıcı bir nitelik taşır (Oktay, 1994, s.4).

Portföy yatırımları yabancı yatırım ve rezervler dışındaki bir yıldan uzun vadeli tahvil ve hisse senedi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle portföy yatırımları yabancı ülkelere yönelik finansal yatırımlardır. Yatırımcının yaptığı yatırım karşılığında finansal bir gelir dışında bir şey beklemeksizin borç veya sermayeyi temsil eden menkul kıymet satın alınmasıdır.

Yine portföy yatırımları çeşitli menkul kıymetlerden meydana gelen, ağırlıklı olarak hisse senedi, tahviller ve türevlerinden oluşan, belirli bir kişi veya grubun elinde olan finansal nitelikteki kıymetler olarak da tanımlanabilir.

Doğrudan yabancı sermaye ile portföy yatırımları arasındaki farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Yatırımın getirdiği kontrol mekanizmasından kaynaklanmaktadır. Doğrudan yatırımlarda yatırım denetimi veya yönetimiyle ilgili karar alma yetkisi doğrudan

doğruya yabancıların elinde bulunmaktadır. Oysa portföy yatırımlarda yönetimde doğrudan etkinlik söz konusu değildir.

2. Doğrudan yatırımların sermayeden başka teknolojik, işletmecilik bilgisi, teşebbüs, risk taşıma organizasyonu da genellikle beraberinde getirir, portföy yatırımlarda ise böyle bir husus söz konusu değildir.

3. Diğer bir fark da yatırımın ana parasının ve kazançların tasarruf sahibine geri dönmesinde görülür. Yani doğrudan yatırımlarda geri dönüş işletmenin karlılık durumuna ve genelde ülkenin döviz rezervlerine mali piyasaların liberalizasyonuna, portföy yatırımları geri dönüşü yatırımda bulunan menkul kıymetlerin getirisine (faiz, kar, değer artışı vb.) göre değişmektedir (Seyidoğlu, 1986, s.445).

4. Doğrudan yatırımların tamamına yakın kısmı çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Yatırım yapılan ülkede görülen ucuz emekten yararlanma, taşıma giderlerinden tasarruf sağlama (özellikle montaj sanayisinde), o ülke tüketicisine yakın olma, ev sahibi ülkenin uyguladığı teşviklerden yararlanarak daha düşük maliyetli üretim olanağından faydalanma gibi ekonomik nedenlere dayanmaktadır (Azizov, 2000, s.6).

2.1.3. Genel İktisat Açısından Yatırımlar

2.1.3.1. Gayri Safi (Brüt) Yatırım – Net Yatırım

Bir ekonomide bir yıl içerisinde mevcutlara yeniden ilave edilmiş olan sermaye malları ve teçhizat stokunun toplam değerine brüt yatırımlar denmektedir. Ancak, yıl içerisinde ekonominin mevcut sermaye malları ve teçhizatı stokunda, miktar kalite ve değer yönünden eskimeler meydana gelmektedir. Bu eskimeler amortisman kavramından daha kapsamlı bir olay olduğu için, eskime ve aşınma kavramını kullanmaktayız (Yılmaz, 1979, s.27). Yıl içerisinde yapılan brüt yatırımların bir kısmı bu aşınan ve eskiyen kısımları kapsayacaktır. İşte, bir ekonomide bir yıl içerisinde yapılan brüt yatırımlardan, eskime aşınmayı karşılayacak miktar düşüldükten sonra kalan kısma net yatırımlar denmektedir.

2.1.3.2. Reel Yatırımlar - Mali Yatırımlar

Yeni üretim kapasiteleri oluşturmaya yönelik olan ve daha önce saydığımız alet, makine, teçhizat, bina, yol, baraj gibi inşaat yatırımları ile stok artışları, reel yatırımlardır.

Buna karşılık, yeni kurulan veya kurulmuş bulunan bir şirketin hisse senetlerini ya da çıkardığı tahvilleri satın almak da mali yatırımlar grubuna girer. Diğer bir deyişle, menkul (taşınabilir) değerler olarak nitelendirilen hisse senedi veya tahvil satın alımını yatırım diye nitelendirmekten çok “plasman” diye adlandırmak daha doğru olacaktır. Bununla birlikte, bu menkul değerlerin ilk elden alınan ile, ikinci elden alınanını birbirinden ayırarak birincisinin yatırım sayılabileceğini, ikincisinin ise yatırım sayılamıyacağını, sadece bir el değiştirme olduğunu söylemek gerekir (Yılmaz, 1979, .s.34).

2.1.3.3. Otonom Yatırımlar – Uyarılmış Yatırımlar

Otonom yatırımlar, milli gelirdeki artış ve azalışlardan etkilenmeyen yatırımlardır. Bilindiği gibi milli gelirde meydana gelecek bir artış halkın gelir düzeyini yükseltecek, bu da mal ve hizmetlere olan talebi artıracaktır. Kuşkusuz milli gelirde ortaya çıkan bir azalma da aksi yönde etki yaratacaktır. İşte, otonom yatırımlar, başka bir deyişle bağımsız yatırımlar gerek milli gelirde gerekse de buna bağlı olarak talep miktarındaki değişikliklerden bağımsız olarak yapılan yatırımlardır.

Uyarılmış yatırımlar ise, otonom yatırımların aksine, milli gelirdeki artış veya azalışlara bağlı olarak mal ve hizmete olan talepte meydana gelen artışlardan etkilenen ve onlara uyarak azalan veya artan yatırımlardır. Bu durumda milli gelirle uyarılmış yatırımlar arasında fonksiyonel bir ilişki olduğu söylenilebilir. Düşük gelir düzeylerinde ikame yatırımları, mevcut sermaye malları ve teçhizat stokunun aşınan ve eskiyen kısmını telafi edecek düzeyde olmadığından menfi (negatif) yatırım söz konusudur. Gelirler yükseldikçe tüketim harcamaları ve talep artacağından karlar da yükselecektir. Bunu da müteşebbisleri uyarak onları yatırım yapmaya sevk edeceği söylenebilir. Bu durumda ise yatırımların artacağı açıktır (Tevfik, 1996, s.55).

2.2. Yabancı Sermaye Yatırımının Tanımı Ve Kapsamı

Yabancı Sermaye Yatırımı, bir ülkenin değişik biçimlerde ileride ödemek üzere, başka ülkelerden, şirketlerden, bankalardan, girişimcilerden temin ederek kısa bir sürede ekonomik gücünü etkileyebileceği mali veya teknolojik kaynaklardır. Bu çeşit yatırımlar, gelişmiş ülkelerde kurulu teşebbüslerin geliştirmekte olan ülkelere kendilerine bağlı bir şube açmaları veya yeni bir tesis kurmaları şeklinde olmaktadır. Kurulan tesis tamamen yabancı sermaye ile kurulabileceği gibi, yerli teşebbüs ile ortaklık şeklinde de gerçekleştirilmektedir.

Yurt içinde birikmiş tasarruf, üretim ve deneyimlerin çeşitli sebeplerle kendi ülkesinin sınırlarını terk ederek yurt dışından başka ülkenin ekonomisinde faaliyette bulunmasına yabancı sermaye denmektedir. Yabancı sermayenin yabancılık özelliği, onun yabancı bir şahsa ait olduğundan değil, ülkede yerleşik olmayan bir şahsa ait olduğundan gelmektedir (Karluk, 1987, s.48).

Aynı zamanda yabancı sermaye yatırımlarını direkt üretime yansıyan teknoloji, işletme bilgisi ve deneyimleri biçiminde yatırımlar olarak algılamamız gerekmektedir. Başka tanımlama ile bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırlarının dışında servet edinmelerine uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı da verilir.

Yabancı sermaye uluslararası arasında genel olarak iki değişik yolla yatırımlarını diğer ülkelere götürebilmektedir. Bunların ilki portföy yatırımları şeklinde olmaktadır. Portföy yatırımları temettü ve faiz gibi mali servet elde etmek için yatırımcıların yabancı bir ülkeye ait menkul kıymetlerin uluslararası sermaye piyasalarında satın alması ile gerçekleştirilir. Portföy yatırımları kısa vadeli yatırımlar olup yatırım yapacakları ülkenin ekonomik istikrarını ve elde edeceği karı düşünür. Ayrıca bu yatırımlar risk almada isteksizdir. Portföy yatırımlarının göz önünde tuttuğu bu unsurlar sonucunda yabancı yatırımcı elindeki kaynakları yönlendirecektir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlama veya mevcut bir firmanın sermayesini artırma yoluyla ve kendisiyle birlikte "teknoloji", "işletmecilik

bilgisi”, ve “yatırımların kontrol yetkisi”ni de beraberinde getiren yatırımlardır. (Seyidoğlu, 1994, s.574).

Çoğunlukla doğrudan yabancı sermaye yatırımları ilk zamanlar sadece sanayi sektörüne yöneliktir. Ama son zamanlarda hizmet sektöründe de bu yatırımlara şahit olmaktayız. Bu tip yatırımlar genellikle bir ülkenin bir dalından diğer bir ülkenin aynı sanayi dalına veya hizmet sektörüne yönelik olup ve yatay yatırımlar şeklinde meydana gelir.

Yabancı sermaye önemi gittikçe artan Dünyada adından çok söz ettiren ve tartışılan bir konu olmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları 18.y.y.’dan itibaren dünya gündemine girmiş bulunmaktadır.

2.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tarihi Gelişimi

Bugün çeşitli ülkeler arasında geliştirilen iktisadi ilişkilerin temel özelliklerinden bir kısmı, İngiltere’de başlayıp Batı Avrupa ülkelerinde gelişen sanayi devrimi sırasında ortaya çıkmıştır (Uras, 1979, s.27). Birinci Dünya Savaşından önceki dönemde yaklaşık olarak, üç asır boyunca sermaye, tabii kaynaklar ve nüfusa oranla yoğun olduğu alanlara akmıştır. Bu akım XIX. asırda en yaygın hale gelmiştir (Tuncer, 1968, s.29).

1800’lü yılların ilk yarısında İngiltere’nin ihtiyaç duyduğu hammadde, maden ve petrolün çıkarılması için sömürgelerde yaptığı yatırımlar, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıcını teşkil etmiştir. Çünkü endüstri devriminin bir sonucu olarak 19 yüzyılın ikinci yarısında, özellikle batının hızlı sanayileşen ülkelerindeki hızlı sermaye birikimi, büyük şirketleri bu sermayeden en fazla kar sağlayacak yatırım alanlarını aramaya yöneltmiştir. Bu yatırım alanları ise, Avrupa endüstrisinin ihtiyacı olan hammaddeleri sağlayacak, doğal kaynak ve ucuz iş gücüne sahip dönemin sömürgeleri ve bağımsız ve az gelişmiş ülkeleri olmuştur (Alpar, 1980, s.3).

19 yüzyıla kadar yabancı sermaye olarak Batı Avrupa sermayesinden söz edilirken, 1914 yılından sonra ABD devreye girmiştir. Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda ABD yabancı sermaye yatırımlarında ön sırayı almıştır. Ancak 1929-30 yıllarındaki Dünya Ekonomik Krizi yabancı sermaye yatırımları için yeni bir

dönemin başlangıcı olmuştur. Daha önce yabancı sermaye yatırımı yapan ülkeler bu yatırımlarını tasfiye etmeye yönelmişlerdir (Uras, 1979, s.31).

İkinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle yabancı sermaye yatırımları yeni bir döneme girmiştir. İkinci Dünya Savaşından önceki yıllarda yabancı sermaye yatırımları daha çok portföy yatırımları şeklindedir (Şahin, 1975, s.12). Savaşın sonraki dönemde dolaysız yatırım şeklindeki yabancı özel sermaye yatırımları daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Şüphesiz bu gelişmede, 1950'li yıllarından sonra dünya ekonomisinde giderek önemli bir güç teşkil etmeye başlayan ve dolaysız yabancı sermaye yatırımı niteliğinde olan çok uluslu şirketin rolü büyük olmaktadır .

İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları artmıştır. Bu ülkeler sanayileşmiş ülkelere hammadde sağlayıp çeşitli sanayi ürünleri ve sermaye malları ithal eder durumdan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır. İşte yabancı sermaye yatırımları, ihtiyaç içindeki gelişmekte olan ülkelerde, teşebbüs yeteneği, teknoloji, yönetim bilgisi ve pazarlama gibi sermaye kaynaklarının potansiyel bir kaynağı olarak kabul edilmiştir.

2.4. Yabancı Sermayenin Bir Ülkeye Gelmesini Etkileyen Faktörler

Herkes gibi sermayedarlar da sermayelerini daima kazançlı buldukları yerlere yatırmaya önem vermektedirler. Müteşebbisin kar veya en yüksek kar dışında bir amacının olabileceğini düşünmek ekonominin ilkeleriyle bağdaşmaz. Ancak bunun yanında yabancı müteşebbislerin üzerinde durduğu diğer bir husus, yabancı memlekette elde edilen karın kendi ülkesine transfer edilebilmesidir. Kendi memleketine karını transfer edemeyen müteşebbis için yabancı memlekette yaptığı yatırım önemini kaybeder (Demircan, 1971, s.94). Esas amaç karlılık ve kar transferi olmakla birlikte yabancı sermayenin yatırımlarını yaparken dikkat ettiği başka hususlar da vardır. Bunları, ekonomik, siyasi, psikolojik, ahlaki ve moral değer olarak sıralamak mümkündür.

2.4.1. Ekonomik Faktörler

Günümüzde yabancı sermayenin gideceği ülkede aradığı ekonomik faktörlerin başında Pazar çekiciliğinin geldiği söylenebilir. Yabancı sermaye yatırımcısının ürettiği mala karşı diğer ülkedeki talep fazlalığı, yabancı sermayeyi o ülkeye yatırım yapmaya teşvik edecektir. Bütün yabancı sermaye yatırımlarını bu saik ile açıklamak mümkündür. Pazar büyüklüğü, karını azamileştirmek isteyen müteşebbislerin ilgisini çeken bir konu olmaktadır. Çünkü yatırımdan sağlanacak gelir pazarın genişliği ve üretilecek ürüne karşı olan talebin büyüklüğüne bağlı bulunmaktadır.

Diğer bir önemli faktör de tabii kaynakların bolluğu ve ucuzluğudur (Tuncer, 1971, s.35). Aslında yabancı sermaye yatırımlarının, başlangıçta sadece ucuz ve bol doğal kaynakları işletmek ve ana şirkete hammadde temin etmek için yapıldığı bir gerçektir.

Bir başka önemli faktör de üretim faktörlerinin bolluğudur. Bunlar arasında en önemlisi de ucuz işgücü temini kolaylığıdır. Bu şekildeki bölgeler, maliyetler açısından nispi çekiciliğe sahiptirler. Ekonomik faktörler yabancı sermaye yatırımları için ana unsur olmakta, ancak diğer faktörler de bu ana aracı desteklemekte ve engellemektedir.

2.4.2. Siyasi Faktörler

Yabancı sermaye yatırımcısının en fazla dikkat ettiği konu yatırım yapacağı ülkenin ekonomik ve siyasi istikrara sahip olmasıdır. Yabancı yatırımcı firmalar, genel olarak bir devletin politik durumunun yatırım kararlarını etkilediğini söylemektedirler. Pek çok durumda şirketler istikrarsız bir politik ortam olan ülkelerde yatırım veya tekrar yatırım yapmaktan sakınılmaktadırlar.

Siyasi istikrar, ekonomik istikrarı da sağlayan bir unsur olduğundan yabancı sermaye yatırımlarını ayrıca etkilemektedir. Çünkü yabancı sermaye ilk önce, emniyet ve güven beklemektedir (Proffet, 1984, s.21).

Yabancı sermaye yatırımlarında siyasi sayılabilecek bir diğer korku da, yabancı teşebbüsün karşılığı verilmeden millileştirilmesidir. Bu asırda Rusya'daki

millileştirme, millileştirme hareketinin abidesi olmuştur. Yaptığı yatırımların belli bir süre sonra millileştirme tehlikesi, yabancı sermayeye caydırıcı bir etki yapmaktadır.

Eğer bir memleketin politik durumu bir projenin uzun dönem yaşamasını riskli yaparsa örneğin, muhtemel bir sivil savaş, saldırı veya devletin yıkılması endişesi varsa, yabancı firmalar yatırım yapmakta son derece isteksiz davranacaklardır (Yased, 1988, s.68).

2.4.3. Ahlaki ve Moral Değerler

Ülkenin sahip olduğu sosyal yapı, geleneksel özellikler, ahlaki ve moral değerlerin yabancı sermaye yatırımlarını etkilememesi gerekir. Bazı firmalar ahlaki ve moral düşüncelerini yatırım kararlarına girmemesi gerektiğini, ticari düşüncelerin hükmettiğini belirtmişlerdir (1988, s.69). Ancak yabancı yatırımcıların kendilerini yabancı hissetmeyecekleri bir ortamda çalışmak istemeyi tercih edecekleri beklenmektedir.

Halkını tanıdıkları, kültürüne yabancı olmadıkları, alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri bir ülkede yatırım, üretim ve satış her halde daha kolay ve daha alışverişlidir. Türkiye'nin SSCB dağıldıktan sonra Türkistan'daki Cumhuriyetlere olan ilgisi ve yatırım yapmasını buna bir örnek olarak gösterebiliriz.

Ticari düşünceler ve karlılık ilk ve öncelikli tercih nedeni olmakla birlikte, sosyal, ahlaki ve moral değerlerdeki farklılıkların yabancı yatırım kararlarını etkilediğini düşünebiliriz. Mevzuat yönünden pek farklı olmakla birlikte Batı ve Amerika kaynaklı yatırımların daha çok kendi aralarında yatırım yapmalarının bir nedeni de bu faktördür.

Sosyal, ahlaki ve moral değerlerin, ticari düşüncelerin önüne geçmekle birlikte yabancı yatırım kararlarında bir etken olduğunu belirtebiliriz.

Netice olarak, yabancı sermaye yatırımlarının başlangıçtan beri değişmeyen bir karakteri vardır. O da yatırım yapıldığı ülkenin siyasal, sosyal, ekonomik politikasında dengeli olmasıdır. Çünkü bu faktörler yatırımcı çok uluslu şirketin sadece satış hasılatı ve karını değil aynı zamanda uluslararası piyasalardaki ve özellikle gidilen ülkelerdeki varlığını ve bu varlığın devamını etkilemektedir

(Şatıroğlu, 1984, s.215). Bu faktörlere ilave olarak, bürokratik engeller, koordinasyon eksikliği, yetki dağınıklığı, spekülasyon hedefler, çift vergileme sorunu, mevzuattaki aksaklıklar, sermaye piyasasının gelişmemiş olması, bölge ülkelerinin alternatif cazibeleri, kambiyo mevzuatındaki yetersizlikler, kar transferindeki zorluklar sayılabilmekle birlikte bunlar ana neden olmamaktadır. Yabancı sermayenin gelmesi için teknik detay önemli değildir (Öztekın, 1982, s.45). Ekonomik, siyasi, psikolojik ve moral değerler konusundaki istikrar güvence ve yakınlaşmalar bir ülkenin yabancı yatırımcılar için çekiciliğini artırmaktadır.

2.5. Yabancı Sermayenin İktisadi Gelişme Ve Kalkınmadaki Rolü

Yabancı sermaye yatırımları iktisatçılar tarafından uluslararası bir kapital hareketi olarak düşünülürdü. Ancak yabancı sermaye yatırımları sermaye yanında, yönetim bilgisi ve teknoloji transferini de beraberinde getirdiğinden diğer kapital hareketleri türünden farklılık göstermektedir. Yabancı sermaye bir kapital hareketi sayılabilirse de bundan daha fazla bir şeydir (1982, s.52).

Yabancı sermayenin gittiği ülkeler üzerindeki rolü, uzun tartışmalara yol açmış bir konudur. Bağımsızlık hareketleri ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra üçüncü Dünya ülkelerindeki ekonomik ve sosyal gelişme çabaları ile bu tartışmalar şiddetlenmiştir. Bugün bile yabancı sermaye yatırımları daha kompleks ve farklılaştırılmış olduğu halde bu tartışma bitmemiştir. Yabancı sermayenin yatırım yaptığı ülke üzerindeki etkileri, çok çeşitli şekillerde ifade edilmektedir. Bu etkileri, Tasarruf ve Yatırım, Teknoloji ve Yönetim Bilgisi, İstihdam, Ödemeler Dengesi, Uluslararası İlişkiler ve Diğer Etkiler başlıkları altında toplayabiliriz.

2.5.1. Tasarruf ve Yatırım Etkisi

Ülkelerin refaha ulaşmalarının ölçütü olarak fert başına düşen milli gelir kullanılmaktadır. Fert başına düşen milli gelir, reel olarak artıçça ülke refahının da arttığı kabul edilir. Fert başına milli gelirin artırılması üretim kapasitesinin genişletmesiyle, bu da her yıl bir öncekine oranla yatırımların artırılması ile mümkün olmaktadır. Bunun anlamı ekonomide her yıl yaratılan toplam kaynakların

belli bir kısmının tüketilmeyerek yatırımlara ayrılması demektir. Bu yatırımlara ayrılan kısım ekonominin gerçek tasarrufunu oluşturur.

Toplam yurt içi tasarruflar iki yolla artabilir. Bunlardan birincisi, özel tasarrufların artırılması; ikincisi ise kamu tasarruflarının artırılmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin handikapı buradadır. Çünkü bu ülkelerde fert başına gelir düşüktür.

Düşük gelir düzeylerinde marjinal tasarruf eğilimi de düşüktür. Bu nedenle artan gelir artan nüfus tarafından emilmekte ve tasarruflar önemli ölçüde artmamaktadır. Teşebbüs tasarrufları ise kısa sürede olağanüstü sonuçlar vermemektedir. Kamu tasarrufları, kamu tüketiminin, hızlı nüfus artışı, eğitim ve sağlık, tarım ve savunma harcamaları nedeniyle artması; vergi gelirlerinin vergi kaçaklığı nedeniyle artırılmaması sonucu yeterli düzeye ulaşmamaktadır (Tuncer, 1971, s.3). Bunun yanında gelişmekte olan ülkelerde tasarruf düzeyinin hızla yükselmesini engelleyen yapısal ve kurumsal faktörler vardır (Şatıroğlu, 1984, s.216). Öte yandan, bir memleketin kalkınması için sanayide ilerlemesi, bunun için de makine, alet, teçhizat ve tesisata yeni sermayeye ihtiyacı vardır. Gelişmekte olan ülkelerin hızlı bir kalkınma çabasına "take-off"a geçebilmesi her şeyden önce bu tasarruflara yapılacak yatırım miktarının artmasına bağlı olmaktadır (Karluk, 1987, s.210). Gelişmekte olan ülkeler geri kalmışlık kısır döngüsünü kırabilmek için yatırımlarını arttırmak zorundadırlar. Yatırımlarını arttırmak için gerekli tasarruf birikiminden ise yoksundurlar. Bu ülkelerin kalkınma sürelerinde karşı karşıya buldukları bu tasarruf-yatırım darboğazı veya sermaye yetersizliği bir ölçüde dışarıdan ülkeye yapılacak tasarruflar ile ortadan kaldırılabilir. Diğer bir deyişle, yabancı sermaye iç tasarruf dar boğazını genişletmek için kullanılabilir önemli bir kaynaktır (1987, s.209). Bu sermaye yetersizliğini hibe veya dış borç temini ile gidermek düşünülebilir. Ancak, ülke bakımından, hibenin politik, dış borçlarında ekonomik sonuçları bu tür sermaye transferlerini yabancı sermayeye göre daha az çekici yapmaktadır.

2.5.2. Teknoloji ve Yönetim Bilgisi Etkisi

Teknolojinin ne olduğunu tanımlamak ve ölçmek zordur. Buna endüstriyel bilgi stoku veya bilimsel teori ve kanunların endüstriye uyumu diyebiliriz (Yased, 1988, s.68). Daha geniş anlamda teknoloji; insan ve doğa, insan ve insan hakkındaki bilimsel bilgilerin belli amaçları gerçekleştirmek üzere oluşturulan tüm araçlarını kapsamaktadır. Böylece teknolojinin işlevi, insanların mevcut yeteneklerinden en iyi tarzda yararlanmak ve mevcut olmayan yetenekleri ve bazı yetersizlikleri ikame ederek, insanı, iktisadi unsurlar arasında egemen güç haline getirmektir (1988, s.70).

Teknolojik ilerleme ve gelişme ise, büyük çapta araştırma ve geliştirme harcamalarını gerektirmektedir. Bu nedenle teknolojik yenilikler çok uluslu ve uluslar ötesi şirketler tarafından yapılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ileri sanayi ülkeleri ile çok uluslu şirketlerin elinde olan bu teknolojik avantajı ülkelerine çekebilmesi iki yolla mümkün olmaktadır (Karluk, 1993, s.34).

- 1). Teknik bilginin lisans anlaşmaları, teknik yayımlar, ticaret resmi teknik yardım programları ve diğer haberleşme araçları ile;
- 2). Özellikle yabancı sermayeli şirketler tarafından gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar sayesinde yatırım yapılan ülkeye yeniliğin bizzat şirket tarafından getirilmesiyle.

Yatırım yapan yabancı sermayeli kuruluşlar yabancı sermaye ve teknik bilgi ile birlikte çoğunlukla yönetici ve üst seviyede teknisyen niteliğindeki personeli de yatırım yapılan ülkeye getirmektedir (Tuncer, 1968, s.28). Gelişmekte olan ülkeler açısından yabancı sermayenin esas katkısı bu noktada olmaktadır. Bu ülkelerdeki müteşebbisler yapmayı bilmedikleri bazı şeyleri onlarla beraber iş yaparak onlardan öğrenmektedir. Yabancı sermaye bankacılık, ihracat, üretim ve teknoloji konusundaki yönetim ve işletmecilik bilgisini de yaygınlaştırmaktadır. Çünkü sadece teknolojinin transferi yeterli olmamakta bu teknolojinin ülke şartlarına adaptasyonu ve uygulanacak teknik ve idare kadronun yetiştirilmesi de önem taşımaktadır. Yabancı sermayenin bu konuda da yardımları olmaktadır (Uras, 1979, s.42). Yabancı sermayeli kuruluşların teknoloji transferi ve yönetim bilgisi etkisini sadece doğrudan etki şeklinde sınırlandırmamak gerekmektedir. Çoğu defa yabancı sermaye ile gelen

teknoloji milli kuruluşlarca öğrenilerek üretime uygulanmakta (1979, s.42). Yönetim ve işletmecilik bilgileri de yerli müteşebbislere rehberlik etmektedir.

2.5.3. İstihdam Etkisi

Yabancı sermaye ile birlikte, üst düzey yöneticileri de yatırım yapılan ülkeye gitmekte, ancak gerekli diğer işgücü yerli kaynaklardan karşılanmaktadır. Büyük bir işsiz potansiyeline sahip az gelişmiş ülkeler açısından, bu işsizliği giderecek yatırımların kendi kaynakları ile gerçekleştirecek imkanlar yetersiz olduğundan, yabancı sermaye yatırımları istihdam açısından elverişli bir durum yaratmaktadır (Güvemli, 1994, s.124).

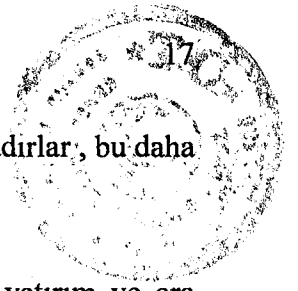
Aksi halde, sanayileşmiş ülkelere doğru bir emek göçüne taraftar olmak gerekir. Oysa sanayileşmiş ülkelerin bugün buna razı olmadıkları gözlenmektedir. Razi olsalar bile, bu durumun toplumsal ve kültürler açısından her iki ülke için bir çok sakıncaları beraberinde getirdiği bir gerçektir. En azından bir ülkenin kendi vatandaşını dışarıda iş arayacak durumda bırakması egemenlik adına sıkıntı vericidir.

2.5.4. Ödemeler Dengesi Etkisi

Yabancı sermaye yatırımlarının ödemeler dengesi üzerindeki etkileri konusunda çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Önce, yabancı sermaye yatırımcılarının ülkeye ilk gelişinde bir defaya mahsus olarak getirdiği yatırım sermayesi ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yapar, ancak bu geçici durumdur. Çünkü, bu şirket üretimini durdurduğunda getirdiği sermayeyi dışarıya çıkaracaktır. Ayrıca yabancı sermayeli şirketin üretim faktörleri ve ara malları ithalatı, ödemelerin dengesini olumsuz olarak etkileyecektir (Karluk, 1993, s.25).

Bunun yanında yabancı sermayenin ödemeler dengesine olumlu katkılar olacağı da belirtilmektedir (Demircan, 1971, s.110). Bu etki yabancı sermayeli şirketlerin ihracat olanaklarının fazla olması ile orantılıdır. Uluslararası piyasalardaki etkinlikleri ile yabancı sermayeli şirketler ülke ihracatının artmasını sağlamaktadır. Bu suretle ödemeler dengesi üzerinde kar transferinden doğan olumsuzluğun da etkilerini azaltmaktadır. Yabancı sermayeli şirketler, kendileri ihracat yapmasalar

bile üretim kapasitesini artırarak yerli müteşebbisi ihracata zorlamaktadırlar, bu daha çok tercih edilen bir durumdur.

Özetle, yabancı sermayeli şirketler kar transferi, yaptıkları yatırım ve aramalı ithali ile ödemeler bilançosuna yaptıkları olumsuz etkileri, üretim kapasitesi ve ihracattaki kabiliyetleri ile giderebilme özelliğine sahip bulunmaktadır. Ayrıca sağladıkları ithal ikamesi ile de döviz kazandırıcı işlev görmektedir (Demircan, 1971, s.120).

2.5.5. Uluslararası İlişkiler Etkisi

Günümüzde teknolojik gelişme ve iletişim araçlarında meydana gelen değişmelerle dünya önemli ölçüde küçülmüş, sermaye akımları hızlanmış ve ekonomik olaylar hemen herkes tarafından dikkatle izlenmeye başlanmıştır (1971, s.55). Aynı zamanda ekonomi, en etkili güç haline gelmiştir. Yabancı sermayeyi gerçekleştiren çok uluslu firmaların dünya üzerindeki nüfusu ise inkar edilememektedir. İşte bu ekonomik gücün bir ülke konusundaki fikir ve telkinleri, o ülkenin uluslararası ilişkilerinde kolaylıkların doğmasını sağlamaktadır. Yabancı sermaye kuruluşları ise uluslararası alandaki etkinlikleri ile bu konuda önemli sonuçlar doğurmaktadırlar.

2.5.6. Diğer Etkiler

Yabancı sermayenin olumlu ve olumsuz daha bir çok etkilerini ayrı ayrı sıralamak mümkündür (Alpar, 1980, s.88). Yabancı sermayeli şirketler uluslararası özel mülkiyete dayanan serbest rekabet düzenini, gittiği ülkede bir düzen olarak kabul edip, yürürlükte bırakılmasını sağlamak için çaba göstereceklerdir. Bu da önemli etkilerden biridir. Ayrıca yabancı sermaye sosyo-kültürel kurum ve değerleri çağdaş yönde değiştirmektedir. Olumlu ve olumsuz etkilenen sayısını çoğaltmak ve bunlara bir takım deliller de bulmak mümkündür. Ancak mevcut koşullar altında zengin ülkeler ile pek çok fakir ülke arasındaki artan eşitsizliği yenebilmenin sadece iki yolu vardır. Ya işsizlik ve eksik istihdam durumunda gelişmekte olan ülkelere sanayileşmiş olanlara doğru bir emek hareketi veya endüstrileşmiş olanlardan gelişmekte olanlara doğru bir sermaye ve işletmecilik hareketi. Başka bir alternatifi yoktur. Uzun dönemde birinci yaklaşım, endüstrileşmiş ülkelerde bir yabancı

düşmanlığının patlaması sonucunu verecektir. İkinci yaklaşım ise, insaniyet perverliğimiz, menfaatlerimiz, gelecek hakkında beklentilerimiz ve yabancı sermayeden en çok faydayı sağlamaya çalışmak gerekmektedir.

Ekonomik sistemler ne olursa olsun yabancı sermayeden istifade edebilmek için dünya ülkeleri arasında gözle görülür bir yarış mevcuttur. Bunun sebebi, yabancı sermayenin bu ülkelerin ekonomilerine sağlamış olduğu sermaye, teknoloji, modern teknik bilgi, yönetim becerisi, pazarlama ve ihracat imkanı gibi yararlarıdır (Karlık, 1993, s.70).

Bu düşünceler, yabancı sermaye yatırımlarını dünyanın her tarafına yaymıştır.

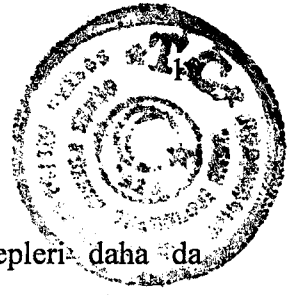
2.6. Yabancı Sermaye Hareketlerinin Nedenleri

Yabancı sermayenin bir çok riskleri göz önüne alarak kendi vatanından ayrılmasının çok sebepleri vardır. Hiçbir yabancı sermaye sadece başka ülkelerin sermaye ihtiyaçlarını karşılamak, bu ülkelerin ekonomisini veya halklarının hayat standartlarını yükseltmek amacıyla kendi vatanını terk etmez.

Şirketler bu açıdan bakıldığında çok uluslaşmayı gerektiren sebepler yabancı sermayenin başka bir ülkeye göçü ile paralellik göstermektedir. Genel olarak belirtmek gerekirse, üretimi ana ülke dışındaki bölgelerde gerçekleştirmenin nedeni bu yolun tek ülkedeki üretime göre karlı olmasıdır (Seyidoğlu, 1994, s.564).

Sermayecinin ülkesinden ayrılmasını olumlu kılan sebepleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- Ana vatanına oranla daha fazla kar elde edebilmek
- Yeni pazar aramak ve ele geçirmek
- Mevcut piyasaları muhafaza edebilmek
- Hammaddede sağlanmasında kolaylık sağlamak
- Ana vatandaki çeşitli mevzuatları beğenmemek
- Daha verimli bir üretim ümit etmek
- İhracat ve ithalat esnasında gümrük engelleri ve diğer engellerle karşılaşmamak

- Vergi rejiminin ağırlığından kurtulmak

Sermayenin kendi ülkesinden ayrılmasını gerektiren sebepleri daha da çoğaltmak mümkündür. Fakat yabancı yatırımcıların en çok aradıkları unsurları göz önüne alarak sermaye hareketini belli başlıklar altında sıralayabiliriz.

2.7. Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımları

Günümüzde, bir yandan çok uluslu şirketlerin emperyalizmin yeni bir aracı olduğu ileri sürülürken, diğer yandan hemen bütün ülkelerin yabancı sermaye peşinde koşmaları dikkat çekmektedir (Uras, 1979, s.41). Bu ülkelerin içinde, gelişmekte olan ülkeler ile birlikte, sosyalist ülkeler ve gelişmiş sanayi ülkeleri de vardır. Sanıldığığının aksine yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelere çok gelişmiş ülkeleri seçmektedir.

Kalkınma için sermaye sıkıntısı çekmeyen gelişmiş ülkeler dahi birbirleriyle rekabet ederek yabancı sermayeyi ülkelerine çekmek için ayrı bir gayret göstermektedir. Örnek olarak Japonya'nın bugünkü gelişimi ve sanayileşme seviyesinde yabancı sermayenin payı oldukça büyüktür.

Doğu Avrupa ülkeleri de batıdan ülkelere yabancı sermaye çekme yarışındadırlar. Bu arada Sovyet Rusya ve Çin gibi sosyalist ülkeler dahi bu konudaki kararlarını vererek uygulamaya geçmişlerdir. Bir zamanlar batıdan kredi almaktan bile kaçınan Çin, şimdi batı ülkeleri ile ortak yatırımlara ve girişimlere başlamıştır. Savunma sanayisinde bile dışa ve dış sermayeye ağırlık vermektedir. İnter Continental Grubu, Exxon Union, Philips Gulf, Penzoil ve Coca-Cola gibi firmalar artık Çin'de de faaliyet göstermektedir (Karluk, 1987, s.84). Sovyet Rusya ise Pepsi Cola, Fiat, Volvo, Mercedes Benz gibi yabancı sermayeli firmalara kapılarını açmıştır. Yugoslavya, Romanya, Polonya ve Çekoslovakya'da yabancı sermayeyi ülkelere çekme konusunda en fazla gayret gösteren doğu bloku ülkeleridir. Bu ülkelerin, hem de savunmalarına kadar uzanan alanlarda yabancı sermayeye açılmaları gerek ekonomik yönden, gerekse ideolojik yönden son derece ilginçtir (Uras, 1979, s. 42). Demek tabular yıkılmakta, yabancı sermayenin ülke ekonomisine sağladığı yararlar artık kabul edilmektedir.

Gelişmiş olan ülkeler de yabancı sermaye yatırımlarından en fazla yararlanabilmenin faaliyeti içindedir. 1970 yıllarda gelişmekte olan ülkelerin hızla kalkınmalarının nedenlerinden biri de yabancı sermayeden yararlanma olanakları olmuştur. Yabancı sermaye konusunda hem sanayileşmiş ülkelerin, hem de gelişmekte olan ülkelerin tutumlarındaki olumlu değişiklikler sonucu, bu ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımları hızla artmıştır. Söz konusu ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımı 1960'da 2 milyar dolar iken, 1979'da 13 milyar dolara yükselmiştir (Doğan, 1982, s.69).

2.8. Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri

Yabancı sermaye yatırımları denilince, hemen hemen bütün gelişmekte olan ülkelerdeki yabancı sermaye yatırımları daha çok ABD tarafından yapıldığından, akla ABD gelmekte ve yabancı sermayeye karşı yapılan hareketler ABD'ye karşı yapılmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları sömürgecilik veya Batı emperyalizmi olarak vasıflandırılmaktadır (Demircan, 1971, s.84). Ancak yabancı sermaye son yıllarda kaynak değiştirmiş, Batı Almanya ve Japonya'nın diğer ülkelere yaptıkları yatırımlar çok hızlı bir büyüme göstererek ABD ve İngiltere'nin bu yatırımlardaki nispi önemini azaltmıştır. Bu nedenle yabancı sermaye ile ABD düşmanlığını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Yabancı sermayenin hiç bir zaman bir ülkeye yardım için veya o ülkeyi kalkındırmak amacıyla değil, sırf ticari çıkarlarını maksimize etmek için geldiği ve yabancı sermaye ile olan ilişkinin "Karşılıklı Çıkar" ilişkisi olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında yabancı sermaye ile ilgili ülkenin karşılıklı çıkar dengesinin iyi kurulması icap eder (Karluk, 1993, s.210). Bu durumda yabancı sermayeyi sömürü olarak vasıflandıran görüş de mübalağalıdır. Yabancı sermaye yaptığı faaliyet neticesinden kendisi faydalandığı gibi, bulunduğu memleketi de faydalandıracaktır. Aslında yabancı sermaye ne iyi, ne de kötüdür. Yabancı sermaye ekonomik bir araçtır. Ve bu aracın milli menfaatlere en uygun bir şekilde kullanılması memleket idarecilerinin elindedir. Yabancı sermaye sadece götürdüğü ile değil, aynı zamanda getirdikleri ile , diğer bir deyimle ülke ekonomisine yaptığı ve yapacağı katkılarla birlikte değerlendirilmelidir (Tuncer, 1968, s.54). Eğer yabancı sermayenin kar amaçları ile ülkenin gelişme amaçlarını bağdaştırabilecek bir kontrol sağlanabilirse ve getirdiği

teknolojiden sanayiye hakim olmadan yararlanma olanağı bulunabilirse sırf yabancı olduğu için yabancı sermayeyi reddetmek anlamsız olur.

Uluslararası alanda yabancı sermayeye olan talep yıldan yıla artmaktadır. Bunun sonunda çeşitli ülkeler zaten kıt olan sermayeyi kendilerine çekebilmek için birbirleriyle rekabet etmektedirler. Vergi iadesi, karların tam transferi, millileştirmeye karşı tam garanti gibi tedbirler bu ülkelerin başvurdukları usuller arasındadır. Buna rağmen yabancı yatırımcıların gelişmekte olan ülkelere sağlanan özendirici önlemlerden etkilenmesi uzun bir sürede söz konusu olabilecektir. Sanayileşmiş ülkelerde sermaye boldur ve karlı yatırım alanları aramaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ise işsizlik yüksek boyutlardadır. Yardımlara hayati derecede ihtiyaç vardır.

İşte ülkenin yatırım ihtiyaçları ile yabancı sermaye için caziplik avantajlarını iyi değerlendirmek gerekir. Yabancı sermaye ülkeyi sömürür endişesinden kurtulup, akılcı yöntemlerle ve bilinçli bir ekonomi politikası ile yabancı sermayeden faydalanmak konusu düşünülmeli ve programlanmalıdır (Tuncer, 1968, s.50). Yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınması üzerindeki etkileri incelenirken varılan sonuç, bu yatırımların, ilgili ülkelerin ekonomilerinin bir parçası haline gelebildiği, yani bu ilk yatırım bir takım tamamlayıcı yurt içi yatırımları teşvik ettiği ve dolayısı ile yurt içi tasarrufları mobilize olmasını kolaylaştırdığı takdirde olabilecektir.

Kapılarını yabancı sermayeye kapamış ülkelerin dışa daha fazla bağımlı hale geldiği sık görülen bir husustur. Çağımızda kalkınması için kendine yeterli sermayesi bulunan ülke mevcut değildir (Bozkurt, 1985, s.6). Gelişmekte olan ülkelerin daha fazla ihtiyacı olmasına rağmen yabancı sermayenin gelişmiş ülkeleri tercih ettiğini daha önce belirtilmişti. Bu durumda, gelişmekte olan ülkelerin, yabancı sermayeyi kendilerinde yatırım yapmaktan korkutan sebepler konusunda düşünmesi, ön yargılı hükümlerinden uzaklaşarak bu konudaki aksaklıkları vakit geçirmeden düzeltmesi gerekmektedir.

3. BAĞIMSIZLIKTAN SONRA KIRGIZİSTAN EKONOMİSİNİN DURUMU VE GELİŞİMİ

3.1. Bağımsızlığın Ardından Kırgızistan

Sovyet döneminde uluslararası ilişkilerden soyutlanmış ve tümüyle Moskova'ya bağlı hale getirilmiş olan Türkistan Cumhuriyetleri'nin, bağımsızlıklarının ilanından sonra dünya toplumuna katılmalarını üç aşamalı olarak ele almak mümkündür.

Birinci aşamayı, yeni oluşan bu devletlerin çok sayıda ülke ve uluslararası kuruluş tarafından resmi olarak tanınması, yani siyasi adımlar oluşturmaktadır.

İkinci aşama, diğer devletlerin ve uluslararası kuruluşların, bu ülkeleri anlamaya, tanımaya dönük araştırma aşamasıdır. Bu aşamada söz konusu ülkeler toplumsal, siyasi ve ekonomik yönleriyle yoğun şekilde inceleme konusu olmuşlardır.

Üçüncü aşama ise, bu ülkelerin çeşitli uluslararası ve bölgesel siyasi ve ekonomik kuruluşlara kabul edilmeleri sürecinden oluşmaktadır (Koyçuyev, 2001, s.5).

Sovyetler Birliğinin dağılmasını müteakip, komünistlerin tüm engelleme girişimlerine rağmen 31 Ağustos 1991'de Cumhurbaşkanı Askar Akaev tarafından Kırgızistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilmiştir. Cumhurbaşkanı Askar Akaev'in iktidarı komünistler dışındaki partilerin bir araya gelmesinden oluşan Kırgızistan Demokratik Hareketi'nin desteğine dayanmaktadır. Bütün partiler milli, dini ve siyasi isteklerini bu oluşum içerisinde dile getirmektedirler. Kırgızistan'da da diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi başkanlık sistemi vardır. Yetkileri itibariyle oldukça güçlü olan cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından 5 yıl için (azami iki dönem) seçilmektedir. Cumhurbaşkanı yetkisini, üyeleri halk tarafından seçilen, 35'i Yasama Meclisi, 70'i ise Temsilciler olmak üzere toplam 105 üyeden oluşan Parlamento ile paylaşmaktadır (Andican, 1998, s.12). Şu anda Parlamento üye

sayısı değişmemiştir. Fakat Yasama Meclisi üyeleri sayısı 60'a çıkartılarak, Temsilcilerin sayısı 45'e indirilmiştir (Zakon ob izminenie Konstitusii, 2000, s.4).

Benzer aşamalardan geçerek uluslararası ilişkilerini geliştirmeye çalışan Kırgızistan, bu süreçte çeşitli sorunlarla karşılaştı. Her şeyden önce, Sovyet döneminde dış ilişkiler Moskova eliyle yürütüldüğü ve ülkede bağımsız bir Dışişleri Bakanlığı teşkilatı bulunmadığı için, ilk karşılaşılan sorun diplomatik tecrübe birikiminin eksikliği oldu. Yine tam bağımsızlık fikri halk ve yönetici kesimlerinde tümüyle yaygınlaşıp yerleşmeden bağımsızlık elde edildiğinden bu konuda bir hazırlık ve birikim de oluşmamıştır (Açılova, 2001, s.13). Gerçekten de bağımsızlık fikri, halktan daha çok Kırgız aydınları tarafından destekleniyordu. Ülkede bağımsızlığa öncülük edecek, Sovyet gücüne karşı açık bir ulusal bağımsızlık hareketi gelişmemiştir. Yine, diğer Sovyet' Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Kırgızistan'da da özgürlüğün hızla elde edilmesine yol açan gelişmeler, ani ve halkın siyasi bilincinde kök salmadan gerçekleşmişti.

Askar Akaev dönemi ekonomik ve siyasi açıdan önemli açılımlara sahne olmuştur. Bağımsızlığın ardından İran, Moğolistan ve Japonya gibi ülkeleri ziyaret eden Akaev, Türkiye'yi de ziyaret etmiş ve şunları söylemiştir: "Türkiye gökyüzünde parlayan bir yıldızdır. Bizim yolumuzu aydınlatan bir yıldızdır (Sobutay, 1995, s.23).

Bağımsızlık sonrası hazırlanan Anayasa 5 Mayıs 1993 tarihinde Cogorku Keneş (Parlamento) tarafından oybirliği ile kabul edildi (www.cdf.gov.kg). Bu günden itibaren Kırgız Cumhuriyeti'nin siyasi ve idari yapısının esasları 1993 Anayasası ile belirlenmiştir. Yasama faaliyetinin Cogorku Keneş (Parlamento) tarafından yerine getirilmesi, yürütmenin ise güçlendirilmiş Başkan ve Hükümet tarafından paylaşılması öngörülmüştür. Ülkedeki sisteme Yarı-Başkanlık sistemi demek mümkündür (Solak, 2002, s.3).

Kırgızistan'da 20 Şubat –12 Mart 2000'de iki türlü parlamento seçimleri, 29 Ekim 2000'de ise Devlet Başkanlığı seçimleri gerçekleştirilmiştir. Devlet Başkanlığı seçimlerinde Askar Akaev %74 oy alarak üçüncü kez cumhurbaşkanı seçilmiştir (DEİK, 2002, s.4).

Kırgızistan bağımsızlık sonrası dönemde, eski Sovyet cumhuriyetleri içinde, siyasi ve ekonomik anlamda en aktif uluslararası ilişkiler politikası izleyen cumhuriyetlerden biri olmuştur.

3.2. 1991-2001 Yılları Arası Kırgızistan Ekonomisi Ve Sosyal Yapısı

3.2.1. Temel Ekonomik Göstergeler

Kırgızistan komşularına göre küçük, fakir ve ekonomisi büyük oranda tarıma dayalı dağlık bir ülkedir. Kırgızistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakip ortaya çıkan devletler arasında, piyasa ekonomisinin ihdasına yönelik reformları en kararlı şekilde uygulayan ülkelerden biridir. 1994 yılında % 278 olan enflasyon oranını 1997 yılında % 14.6 seviyesine indirmeyi başarmış, milli para güçlendirilerek konvertibiliteye geçilmiş ve artı büyüme sağlanmıştır. 1998 GSYİH'sı 1990 yılı seviyesinin % 60 kadardır (Andican, 1999, s.13).

Kırgızistan Hükümeti, Türkistan devletleri arasında piyasa ekonomisine geçiş açısından en liberal ekonomik reformları uygulayan hükümet olmuştur. Bu reformlar bir çok olumsuz koşulların altında yapılmasına rağmen, Kırgızistan Hükümeti ekonomide istikrarın sağlanmasında önemli başarılar elde etmiştir (Solak, 1998, s.112).

Ülkenin serbest piyasaya geçmesinden sonra bir çok firmalar , sektörler büyük bir düşüş yaşamıştır. Bunun nedenlerinden biri özelleştirilen şirketlerin çalıştırılmaması ve sermaye yetersizliğinden dolayı batmasıdır. Sovyet Birliği zamanında yapılan işletmelerin devasa olması nedeniyle özel kişilerin aynı kapasite ile işletmeyi çalıştırabilmesi mümkün değildi.

Ülkede yerel girişimcilerin maddi durumunun yetersiz olması nedeniyle yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle KOBİ halindeki yatırımlar bu konuda önemli rol oynayabilir. Gelişmiş olan çoğu ülkelerde GSMH'nın neredeyse % 70 kadarını KOBİ'ler sağlamaktadır (Zaigraykina, 2002, s.15).

3.2.1.1. Ekonomik Reformlar

Aralık 2000'de Devlet Başkanı Akaev, idari giderleri azaltmak ve yönetime etkinlik kazandırmak amacıyla, merkezi hükümet yapısının tekrar düzenlenmesine yönelik bir takım önlemler ilan etmiştir. Bu çerçevede, bakanlık sayısı 17'den 12'ye indirilmiştir. Diğer taraftan, sivil hizmetlerde görevli personelin % 30 azaltılarak yönetimin etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır. Akaev, 9 Aralık 2000'de, 2001 yılından itibaren başlayan 10 yıllık bir kalkınma planını ilan etmiştir (DEİK, 2002, s.4). Rüşvetin önlenmesi ve bürokrasinin azaltılması söz konusu planın temel amaçları arasındadır. Üç yıl içerisinde, iç ve yabancı doğrudan yatırımların GSYİH'nin % 15'ni aşması planlanmaktadır. Ayrıca, 2003 yılının sonunda, ülkenin sosyal refah bütçesinin GSYİH'nin %10'undan az olmaması öngörülmektedir. Aralık 2000'de Akaev, özel mülklerin satışına ilişkin 5 yıllık moratoryumu kaldırmıştır. Arazi Kanunu toprakların yabancı şirketlere satışına imkan vermemekle birlikte, 99 yıla kadar kiralanmasını mümkün kılmaktadır (Toktomamatov, 1999, s.207). Diğer taraftan başbakanlık görevine gelmesi sonrasında tarım ve finans sektörlerini reformlar bakımından öncelikli olarak gördüğünü açıklayan Kurmanbek Bakiyev, enerji sektöründe de önemli adımların atılacağını ifade etmiştir.

Ülkede dış ticaret açığının kapatılması için ihracatı teşvik edici ve ithalatı kısıtlayıcı tedbirlere başvurulmakta ve bu çerçevede, döviz girdisini arttırmaya yönelik politikalar izlenmektedir (DEİK, 2002, s.4). Yakıt ithalatçısı olan Kırgızistan, bu şekilde petrol ürünleri ve doğal gaz ithalatı için gerekli fonları arttırmaya hedeflemektedir. Bütçede mali disiplin ve vergi tahsilatının sağlanması için ise sert önlemler alınmaktadır. İhracata dönük üretim yapan firmalara yeni vergi muafiyetleri getirilerek bu firmaların daha verimli çalışmalarının sağlanması düşünülmektedir.

Diğer taraftan, 2001 yılı Ekim ayı ortalarında Kırgız Parlamentosu Rusça'yı resmi dil statüsü veren yasayı kabul etmiş (Zakon o prinyatie vtorogo gosudarstvennogo yazıka, 2001, s.2) ve Devlet Başkanı Akaev'in imzası ile Aralık ayı sonunda yürürlüğe girmiştir. Bu değişikliklerin nedenlerinden birisi ülkedeki nitelikli işgücünün önemli bir bölümünü teşkil eden Rus nüfusun yurt dışına göçünün

önlenmesidir. Öte yandan, bugün hala Kırgızistan'da kullanılan bilimsel literatürlerin % 90'nı Rusça'dır.

3.2.1.2. Büyüme

Kırgızistan ekonomisi, İMF yetkilileri tarafından Türkistan ülkeleri arasında en hızlı kalkınan ülke olarak değerlendirilmektedir (DEİK, 2002, s.5). Ülkede 1994-1995 yıllarında ortaya konulan yeni ekonomi politikaları ışığında özelleştirme ve tarım reformlarını da kapsayan bir takım yapısal reformlara girişilmiştir (Cumaliev, 1999, s.30). Buna bağlı olarak, 5 yıllık bir üretim düşüşünden sonra ilk kez 1996 yılında ekonomik faaliyetlerde bir canlanma gözlenmiştir.

Kırgız ekonomisindeki 1997 yılında % 9.9'luk bir büyüme karşılık 1998 yılında büyüme oranı % 2 seviyelerine gerilemiştir (Avni Egeli, 2002, s.43). Söz konusu yılda beklenenin altında bir büyümenin sağlanmasına rağmen, Rusya krizinin etkileri göz önünde bulundurulduğunda, ekonomide istikrarın sağlanmakta olduğu görülmektedir. 1999 ve 2000 yıllarında krizin etkilerinin giderek aşılmasıyla ekonomi toparlanma sürecine girmiş ve 1999 yılında % 3.6 ve 2000 yılında % 4,5'lik bir büyüme hızı yakalanmıştır (2002, s.43). Kırgız Hükümeti, 2000 yılı için % 5.7'lik bir GSYİH artışı öngörmüş, ancak artış oranı bu hedefin biraz altında, % 5.3 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2002 yılı için ise Kırgızistan Merkez Bankası % 4.5'lik bir GSYİH artışı öngörmüş, ancak bu dönemde ülke ekonomisi %0,5 oranında küçülmüştür. Bunun nedeni olarak Kumtor Altyn Madencilik Şirketinde meydana gelen kazadan sonra şirkette üretimin belli bir süre içinde durmasını gösterebiliriz. Üretim ilerleyen aylarda devam etmiştir, ancak 2002 yılı toplam üretimi bir önceki yıla göre %30 daha az gerçekleşmiştir (Otçet NasBank KR, 2003, s.19).

Uluslararası uzmanlara göre, 2002-2003 yıllarında ülkenin büyüme hızının % 4'ün üzerinde gerçekleşmesi beklenmemektedir (DEİK, 2002, s.6). Büyüme hızı, diğer Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile karşılaştırıldığında dikkate değer olmakla birlikte, Kırgızistan ekonomisi henüz daha istikrarlı ve uzun bir toparlanmayı gerçekleştirebilecek seviyeye ulaşamamıştır. Ekonomideki toparlanma özellikle özelleştirmeler sonrasında ülke GSYİH'sinin en önemli kısmını teşkil eden

tarım sektöründe gerçekleştirilecek reformlara bağlı kalmaktadır (Cumaliev, 1999, s.67). Ancak ülkedeki bankacılık sektörünün yeterince gelişmemiş olması tarımsal üreticilerin ihtiyaç duydukları tohum, yakıt ve makine gibi temel girdilere ulaşımını engellemektedir.

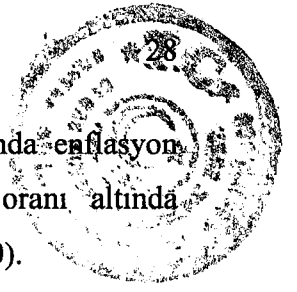
Diğer taraftan, ülkede tarım dışındaki sektörlerin durumu belirsizliğini korumaktadır. Ülke ekonomisindeki büyümenin en önemli kaynağını Kumtör altın işletmeleri teşkil etmektedir. "Kumtör Altın işletmeleri" Kırgızistan'ın GSYİH'nin tek başına % 7'sini üretmektedir. İşletme yılda 20 ton altın üretmektedir. Bununla birlikte, GSYİH'nin içerisinde bu kadar önemli bir paya sahip olan Kumtör Altın İşletmeleri gelecek dönemde üretimini kısmayı planlamaktadır. Altın dışı sanayi sektöründe de önemli miktarda yatırımların ve reformların yapılmaması halinde ekonominin 2001 yılına göre, 2002-2003 yıllarında daha parlak olması mümkün gözükmemektedir. Ancak, Afganistan'daki gelişmeler sonrasında Kırgızistan'daki Amerikan varlığının sürmesi ile birlikte bölgeye yeni yatırımların kayması muhtemeldir (DEİK, 2002, s.6). Bu durum, ekonomik yapı üzerinde olumlu etkiler yaratacaktır.

3.2.1.3. Enflasyon

1993 yılında Kırgızistan'da enflasyon oranı % 700 seviyelerinde iken uygulanan sıkı para politikaları neticesinde 1998 yılının ortalarında %10'a kadar düşmüştür. Ancak, 1998 yılı Ağustos ayında yaşanan Rusya krizi ile birlikte 1998 yılı sonbaharında ülkede fiyatlar tekrar artış göstermiş ve 1999 yılında enflasyon oranı tekrar % 35.9'a ulaşmıştır (Avni Egeli, 2002, s.52). Bu dönemde faiz oranları ise enflasyon oranlarına paralel seyretmiştir. 2000 yılında ekonomik istikrar yönünde atılan adımlar ve Kırgızistan Merkez Bankasının uyguladığı sıkı para politikası neticesinde enflasyon oranı tekrar % 18.7 seviyelerine kadar gerilemiştir. 2001 yılı ithalatı içerisinde önemli bir yere sahip olan enerji ürünlerinin uluslar arası fiyatların düşük seyretmesi tüketici fiyatlarının da düşük düzeyde kalmasını sağlamıştır. 2000 yılının Aralık ayından 2001 yılının Aralık ayına kadar enflasyon %37 artış göstermiştir (Koyçuev, 2002, s.26).

Kırgız Hükümeti, 2002 yılı için ise % 6-8'lik bir enflasyon öngörmüştür. Fakat 2000 yılından itibaren ekonomide istikrar yönünde atılan adımlar ve

Kırgızistan Merkez Bankası uyguladığı sıkı para politikası sonucunda enflasyon oranı düşmüş, 2002 yılında Hükümetin öngördüğü %6-8 arası oranı altında gerçekleşerek, %2.3 oranında olmuştur (Otçet NasBank KR, 2003, s.20).

3.2.1.4. Döviz Kuru

1998 yılındaki Rusya krizinin etkisiyle Kırgızistan'ın milli para birimi olan Som, 1998 yılını % 70'lik bir değer kaybı ile kapatmıştır. Kriz sonrasında Rus Rublesi'nin ve Kazak Tengesi'nin devalüasyonu ile birlikte Amerikan Dolarına olan talep artmış ve Som'un değer kaybı hızlanmıştır. 1998 yılının ikinci yarısında Som'un değerinin korunması için yürütülen çabalar sonrasında ülkenin döviz rezervleri % 20 (190 milyon dolar) azalmıştır (Nasstatkom, 2001, s.89).

Som'un değer kaybı 1999 yılında da sürmüştür. 1996 yılında 1 Amerikan Doları 12.8 Som'a karşılık gelirken, 2000 yılında ise 1 dolar 47.7 Som düzeyinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, ekonomide yaşanan büyüme ve daha sıkı bir para politikası ile birlikte 2000 yılında Kırgız milli parası reel efektif koşullar içerisinde tekrar değer kazanmaya başlamıştır ve 2001 yılında Som, dolar karşısında % 1.21 değer kazanarak 10 Ocak 2002 itibariyle 1 Dolar 47.7 Som seviyesinde gerçekleşmiştir (<http://www.kabar.kg/kurs>). 2001 yılında ülkenin döviz rezervleri de 24 milyon dolar artarak 285.2 milyon dolara ulaşmıştır.

3.2.1.5. Bütçe

Diğer eski Sovyet ekonomilerinde olduğu gibi Kırgızistan da ekonomik gerileme ile birlikte gelir kaybı sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte, 1995 yılından sonra, Kırgız Hükümeti, yeni bir vergi yapısının oluşturulması ile birlikte, kamu harcamalarının azaltılması konusunda kısmi başarı sağlanmıştır. Bu durum, bütçe açıklarının GSYİH'ye oranının azalmasına katkıda bulunmuştur. Ancak, bugün bütçe planlaması ve gelirlerin toplanması konusu, hala bir sorun oluşturmaktadır. Bu nedenle, bütçe harcamalarından yarısından fazlasını oluşturan sosyal ve refah harcamalarında öngörülen başarılar sağlanmamaktadır.

Diğer taraftan, bazı uzmanlar son beş yılda Kırgızistan'da karaborsanın ikiye katlandığını ve GSYİH'nin % 40'ı seviyelere ulaştığını ileri sürmektedir (DEİK, 2002, s7).

1995 yılında bütçe açığı GSYİH'nin %11.5'i seviyesinde iken bu oran 2000 yılında % 2.6'ya gerilemiştir. 2001 yılı bütçesinde ise devlet gelirlerinin GSYİH'nin % 15'i (11.6 milyar Som), devlet giderlerinin ise GSYİH'nin % 14.7'si (10.8 milyar Som) seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmüştür (FEB, 2003, s.67). Bakanlık sayısının 17'den 12'ye indirilmesi ve satış vergilerinin % 2'den % 3'e çıkarılması ile 2001 yılında GSYİH'nin % 1'i oranında bir bütçe fazlası öngörülmüştür. Ancak, Ağustos 2000'de kamu personeli ücretlerinde gerçekleşen % 20'lik artış ve yüksek dış borç yükü bütçe fazlası beklentisi üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır.

2001 Ocak-Ekim döneminde bütçe gelirleri bir önceki yılın aynı dönemine göre % 23'lük bir artış kaydetmiş olmakla birlikte vergi toplamada yeterli başarının sağlanmaması nedeniyle toplam gelirler GSYİH'sinin % 11.5'i seviyesinde kalmıştır. Rüşvet, ekonomik suçlar ve yolsuzluklar, bütçe gelirlerinin beklentilerinin altında gerçekleşmesinde etkili olmuştur (Vizyon, 2002, s.18). Bununla birlikte, Kırgız Hükümeti söz konusu dönemde giderleri kısarak küçük bir bütçe fazlası sağlamıştır. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanı Akaev, yaptığı açıklamada, ilk hesaplamalara göre, 2001 yılında Kırgızistan'ın cari açığının 27 milyon dolar ile 1993 yılından bu yana en düşük seviyede gerçekleştiğini ifade etmiştir.

Kırgız Hükümeti, 2002 bütçesinde ise Kasım 2001'de kabul edilen yeni Vergi Yasası ile yapılacak ek düzenlemeler ve tarım dışındaki alanların kullanıma açılması ile gelirleri artırmayı planlamaktadır. Yeni Vergi Yasası, gelir vergisi oranlarında değişiklik ve perakende ticaret üzerindeki vergi oranlarında bir artış öngörmektedir. Ancak, buna paralel olarak vergi idaresinin geliştirilmesi gerekmektedir. Kamu harcamalarının ise kamuda çalışan işgücünün azaltılması ile düşürülmesi planlanmaktadır. Kamu personelinin sayısı son dönemde % 10 azaltılmış durumdadır.

2002 yılında da ilave bir % 5'lik indirimle gidilmesi planlanmışken, bu yıl 17 milyon ABD Doları bütçe açığı söz konusu olmuştur. Özellikle Kamu Yatırımları Programı çerçevesinde yapılmış olan bütçe dışı harcamalar da hesaba katıldığında

genel bütçe açığı GSYİH'nın %5,6 'sını bulmaktadır (Koyçuev, 2002, s.9). Tabii ki bunu Kuntor Madencilik Şirketinde olan kaz ve üretimin birkaç ay durması da etkilemiştir. Şirketin tekrar üretime başlaması ülke ekonomisinde tekrar canlandırma, 2003 yılında iyi bir bütçe performansı beklenmektedir.

3.2.1.6. İşsizlik

Fakirlik, Kırgızistan Hükümeti'nin çözmesi gereken en önemli sorunlarından birisidir. Ülkedeki resmi işsizlerin oranı 1 Ocak 2002 tarihi itibarıyla 82.5 bin kişiye ulaşmıştır (2002, s.20). Bununla birlikte, İMF'nin tespitlerine göre, 1992 yılından sonra işlerini kaybedenlerin sayısı resmi kayıtlarda işsiz görünmemesi nedeniyle gerçek işsizlik rakamının % 7-10 seviyesinde olduğunu tahmin etmektedir. Diğer taraftan, çalışan nüfusa kayıtlı kesimin bir bölümü altın dışı sektörlerde yaşayan durgunluk nedeniyle yarı zamanlı (part-time) olarak çalışmaktadır (DEİK, 2002, s.8). Resmi istatistiklere göre 1995 yılından bu yana kamu sektöründe istihdam edilenlerin sayısı % 20 oranında azalırken özel sektörde istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki oranı %75'dir. Ayrıca özelleştirilen tarım işletmeleri ile birlikte işgücünün yarısı tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Sanayi sektöründe istihdam edilenlerin oranı ise sadece % 8'dir (2002, s.8).

Diğer taraftan, Milli İstatistik Komitesi verilerine göre, Kırgızistan'da ortalama aylık ücretler Ekim 2001 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre % 10 artarak 29 dolara (1.395 Som) ulaşmıştır (Vizyon, 2002, s.20). Ancak Kırgızistan'da ortalama aylık ücretler Rusya Federasyonu ile karşılaştırıldığında dolar bazında, Rusya Federasyonu'ndaki ortalama ücretlerin dörtte biri seviyesindedir.

3.2.1.7. Dış Borçlar

Kırgızistan'ın ekonomisinin diğer önemli bir sorunu dış borçlardır. Kırgızistan dış borçlarının GSYİH'ya oranı ile geçiş ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Dünya Bankası verilerine göre Kırgızistan'ın dış borç stoku 1.4 milyar Dolar ile GSYİH'nın % 135'i seviyesindedir (www.ishad.org/kirgizistan). Kırgızistan bunun 660 milyon Dolarlık bölümünü uluslararası kuruluşlara borçludur.

Başbakan K. Bakiyev'e göre ise, Kırgızistan'ın Aralık 2001 itibariyle toplam dış borçlarının miktarı 1.4 milyar ile yaklaşık GSYİH'ya eşit düzeydedir.

Kırgızistan, 2001 yılında bu ağır borç yükünün ödeme takvimini görüşmek üzere en fazla borçlu olduğu ülkeler Rusya, Türkiye ve Pakistan ile tekrar masaya oturmuştur. Bunun yanı sıra, Kırgızistan'ın Kazakistan'a ve İsviçre bankalarına da borçları vardır. Kırgızistan'ın Rusya'ya olan borç toplamı 165 milyon Dolardır ve bu borcu inşaat malzemeleri ile ödenecektir. Kırgızistan, 2001 yılında Türkiye'ye olan 100 milyon dolarlık borcunu da yeniden takvime bağlamıştır (DEİK, 2002, s.8).

Maliye Bakanı Temirbek Akmataliyev'e göre Kırgızistan 2001 yılında 40 milyon Dolarlık dış borç ödemesinde bulunmuştur.

2003 yılının başında ülkenin iç borcu 168 101,03 bin, dış borcu ise 1 562 618,80 bin ABD Doları olmuştur. İç borçların yarısından fazlası devlet memurlarına ve emeklilere zamanında ödenemeyen maaşlardan kaynaklanmaktadır (FEB, 2003, s.43)

Tablo 3.1. Ülkenin 01.01.2003 yılı borçlanma durumu

Ülkenin Borçları	Bin Som	Bin ABD Doları
İç Borçlar	7 748 600,00	168 101,03
Dış Borçlar	72 028 757,53	1 562 618,80
Toplam Borçları	79 777 357,53	1 730 719,83

Kaynak: Maliye Bakanlığı Raporu, 2003.

3.2.1.8. Vergiler

Kırgızistan'da 1 Temmuz 1996 tarihinde yürürlüğe giren vergi kanunu ile tek bir vergi sistemi uygulanmaktadır (FEB, 2003, s.16). Verginin yürürlüğe konulması ve kaldırılması yetkisi Kırgız Parlamentosu'nun tekelindedir. Kırgızistan'da faaliyet gösteren kurumlar % 30 oranında bir kazanç vergisi ödemekle yükümlüdür . Gelir

vergisi mükellefleri, bir takvim yılı içinde vergiye tabii gelir elde eden kişilerdir. Gelir vergisi oranları ise % 5 ile 40 arasında değişmektedir.

Kırgızistan'da katma değer vergisi (KDV) oranı % 20'dir ve KDV beyannamesi aylık olarak doldurulmaktadır (Zaigraykina, 2002, s.32).

Diğer önemli vergiler arasında arsa vergisi, yol kullanım vergisi, çıkarılan mineraller üzerinden alınan vergiler yer almaktadır. Ayrıca, yerel makamlar da Kırgız Parlamentosu'nun verdiği yetki ile yerel vergiler koyabilmektedir. Bununla birlikte, birkaç ay önce Devlet Başkanı Akaev, yaptığı açıklamada, şahsi gelir vergisini % 33'ten % 10'a, kazanç vergisini % 30'dan % 20'ye ve sosyal katkı payını ise % 29'dan % 25'e düşüren yasaların Kırgız Parlamentosundan geçtiğini açıklamıştır (FEB, 2003, s.17).

3.2.1.9. Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar İle İlişkiler

1994 yılında IMF (Uluslararası Para Fonu) ile imzalanan 3 yıllık yapısal reform programı çerçevesinde Kırgızistan'a 105 milyon Dolar kredinin verilmesi öngörülmüştür. Bu arada IMF'nin, 1997 yılı için belirlediği %8'lik enflasyona ulaşmamış olmasına rağmen IMF tarafından makroekonomik göstergeler olumlu kabul edilerek, Aralık 1997 yılında 28.9 milyon Dolar tutarında olan kredinin son dilimi de verilmiştir (Koyçumanov, 1996, s.132).

Kırgızistan'daki reform sürecini etkileyen temel gelişmelerden birisi IMF ile imzalanan çeşitli anlaşmalar olmuştur. IMF ile iyi ilişkiler kurabilen Kırgız Hükümeti 1998 ve 1999 yılında da bu ilişkileri devam ettirmiştir. IMF ile Haziran 1998'de imzalanan 3 yıllık yapısal reform programı ile toplam 94 milyon Dolar kredi kullanılmıştır .

2001 yılı Aralık ayında IMF ile 94.1 milyon Dolar yeni bir 3 yıllık program kabul edilmiş ve bugüne kadar 9.7 milyon Dolar kredi kullanılmıştır.

Kırgızistan IMF'nin yanı sıra Dünya Bankası ve Asya Kalkınma Bankası'ndan (ADB) da yardım almaktadır (Toktomuşev, 2001, s.97). Bu kuruluşlar ülkenin sulama sisteminin geliştirilmesi için kredi sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, ADB 2002 yılı Nisan ayında uygulamaya sokulan yargı reformu ve yönetim

programına 35 milyon ABD Doları kredi sağlamıştır. Diğer taraftan, Birleşmiş Milletler, yoksulluğun azaltılması ve AIDS ile mücadeleye yönelik projeler için 600 bin ABD Doları düşük seviyede bağış yapmaktadır.

3.2.1.10. Dış Ticaret

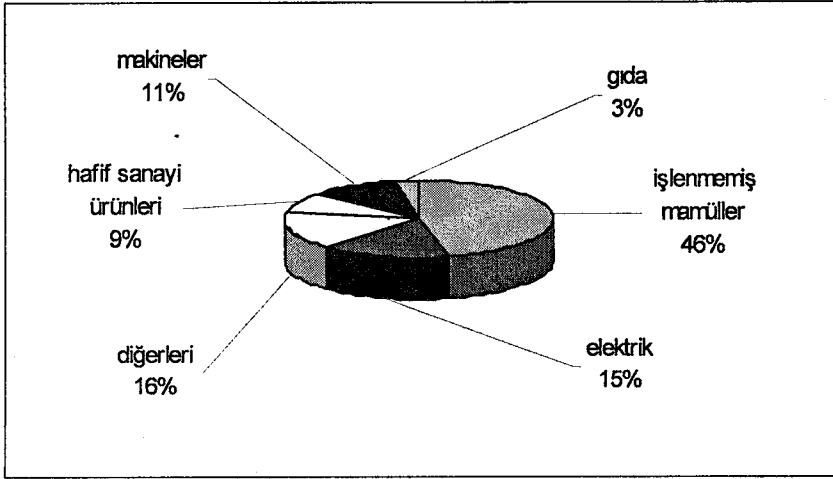
Kırgızistan ekonomisi, SSCB zamanında kapalı bir ekonomi özelliği taşıyan ve diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nin ekonomilerine yakından entegre olmuş bir durumdaydı. Kırgızistan'ın sanayi kuruluşlarının bağımsızlıkları bulunmamakta ve bu kuruluşlar nihai müşterileri ile doğrudan bağlantı kuramamaktaydı. Ayrıca, genel olarak da Kırgızistan'ın ticareti açık veren bir karakter taşımaktaydı.

SSCB'nin mirası, Kırgız Cumhuriyeti'nin ticaret rejiminde, ikili anlaşmalar şeklinde gösterilmiştir (Solak, 2002, s.68). Kırgızistan'ın dış ticareti büyük ölçüde BDT ülkelerine bağımlıdır. Bağımlılık oranı Kırgızistan'ın bağımsızlığından günümüze gittikçe azalan bir seyir izlemekle birlikte halen ülke toplam dış ticaretinin %40'tan fazlası BDT ülkeleri ile gerçekleştirilmektedir.

1994 yılı itibariyle toplam ihracat 340 milyon dolar iken, ithalat ise 459 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Kırgızistan'ın dış ticaret yaptığı ülkeler arasında BDT ülkeleri, Çin, ABD, İngiltere, Almanya, Türkiye, Fransa, Hollanda ve Japonya başta gelmektedir (Toktomamatov, 1999, s.87).

Kırgızistan 38 ülkeye ihracat yapmaktadır. 2000 yılında toplam 482 milyon dolarlık ihracat yapan Kırgızistan'ın başlıca ihraç ürünleri altın, yün, inorganik kimyasallar, demir ürünleri, tarım ürünleri ve elektrik enerjisidir. Altın, tek başına Kırgızistan ihracatının % 40'ını oluşturmaktadır (Natstatkom, 2002, s.55).

2000 yılında 579 milyon dolar düzeyinde gerçekleşen ithalatta ise başlıca kalemler arasında makine ve teçhizat, tarım ürünleri, yakıt ve tıbbi ekipmanlar yer almaktadır. Önceden ağır sanayi ürünlerinin ağırlıklı olduğu ihracatta günümüzde ağırlıklı pamuk ve yünden mamul hafif sanayi ürünlerine kayarken, BDT ülkelerine yapılan ihracatın payı da düşüş eğilimine girmiştir.

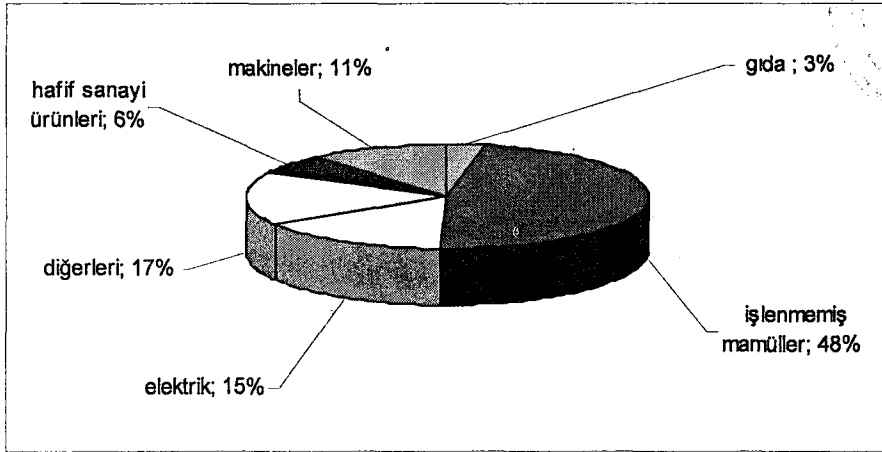

Grafik 3.1. 2000 yıl itibariyle başlıca ihracat ürünleri (%)

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2000.

Kırgızistan'ın ihracatında ilk sırada Almanya yer almaktadır. İhracatının yaklaşık üçte biri Almanya'ya yapılmaktadır. Son yıllarda Rusya'nın Kırgızistan'ın ihracatı içerisinde ilk sıradaki yerini Almanya almış ve Rusya, Kırgızistan'ın ihracatı pazarları arasında ikinci sıraya gerilemiştir. Buna karşılık, Kırgızistan'ın ithalatı içerisinde Rusya ilk sırasını korumaktadır. Rusya'yı ABD ve Kazakistan izlemektedir.

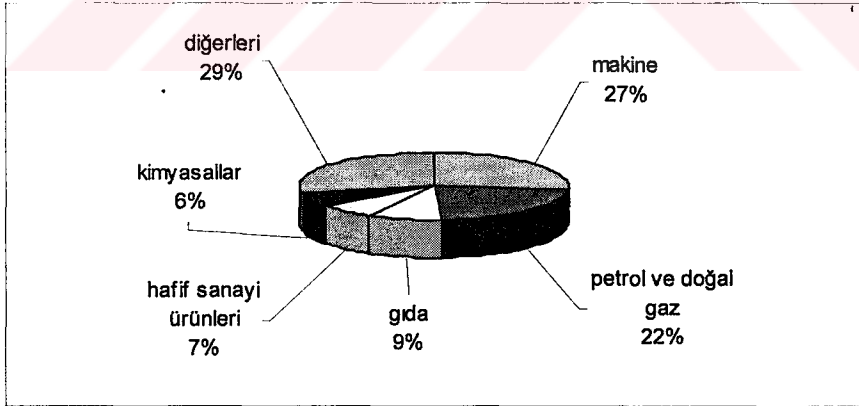
Kırgızistan, 1994 yılında Özbekistan ve Kazakistan ile Ekonomik Birlik Anlaşması imzalamıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği, Aralık 1995 yılında Kırgızistan ile 10 yıllık Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasını onaylamıştır. Kırgızistan'ın Beyaz Rusya, Rusya, Kazakistan ve Tacikistan ile de bir Gümrük Birliği Anlaşması mevcuttur.

Grafik 3.2. 2000 yılı itibariyle başlıca ihracat yapılan ülkeler (%)

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2000.

Kırgızistan'da dış ticaretin sektörel dağılımına bakıldığında ülkenin dış ticareti içinde petrol, doğal gaz, makine ithalatın en önemli kalemlerini oluşturmaktadır. Bunların yanındaki diğer önemli ithal ürünleri ise çay, tekstil ve giyim, ilaç, şeker, hafif sanayi teçhizatları, dayanıklı tüketim maddeleridir.

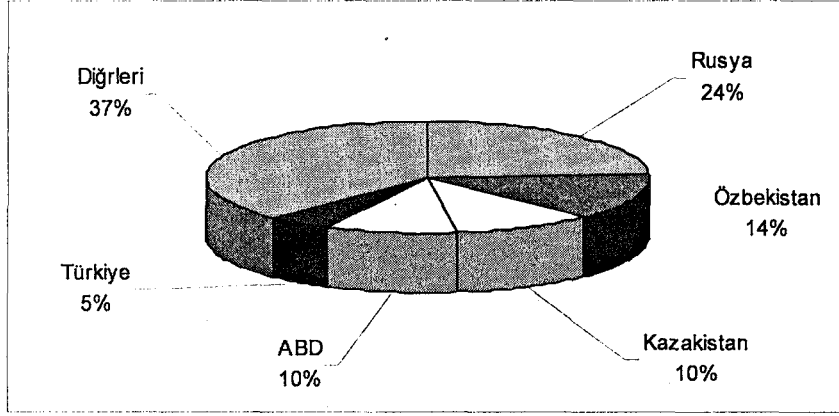

Grafik.3.3. 2000 yılı itibariyle ithalat ürünleri (%)

Kaynak: Kırgızistan Milli İstatistik Komitesi, 2000.

Kırgızistan'ın ithalatının ülkelere göre dağılımına bakıldığında ilk sıraları yine BDT ülkeleri aldığı görülmektedir. Toplam ithalatında BDT ülkelerinden

Rusya, Özbekistan, Kazakistan en önemli ülkeleri oluşturmaktadır. İthalatta BDT ülkeleri dışındaki ülkelere önemlileri ise ABD, Türkiye ve Almanya'dır.

Grafik 3.4. 2000 yılı itibariyle ithalat yapılan ülkeler (%)

Kaynak: Kırgızistan Milli İstatistik Komitesi, 2000.

Kırgızistan ile Türkiye arasında dış ticaret ilişkisi 1992'de kurulmuş ve sonraki yıllarda giderek artış göstermiştir. Kırgızistan Türkiye ilişkilerinde dış ticaret dengesi Kırgızistan aleyhine açık vermektedir.

3.2.1.11. Serbest Bölgeler

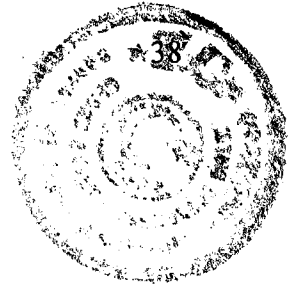
Bağımsızlığına kavuştuktan sonra Kırgız Hükümeti, ekonomisini geliştirmek ve KOBİ'leri desteklemek amacıyla serbest bölgeleri oluşturma kararı almıştır.

Bişkek, Narın, Karakol, Maymak olmak üzere 4 bölgede Serbest Ekonomik Bölge bulunmaktadır. Bu Serbest Ekonomik Bölgeler (SEB) önemli ulaşım noktaları üzerinde, Çin sınırı boyunca demir yolu istasyonlarına ve gümrük noktalarına yakın bölgelerde bulunmaktadır. Bunların arasında bünyesinde barındırdığı şirket sayısı itibariyle en büyüğü Bişkek Serbest Bölgesidir. Kapladığı alan bakımından ise 47 bin km²'lik alanı ile Narın Serbest Bölgesi en büyüğüdür. Sahip olduğu alan tüm ülke yüzölçümünün yaklaşık dörtte biridir (Goskominvest, 2002, s.151).

SEB'lerde depolama, toptan ihracat ve ithalat, bankacılık, ihracata yönelik endüstriyel imalat ve ulaştırma imkanları bulunmaktadır. Bu bölgelere giren ve bölge içerisinde ticareti yapılan mallar Kırgızistan içerisinde gümrükten muafır. Bu mallar çifte vergilendirme olmaksızın üçüncü ülkelere de satılabilmektedir.

Son Hükümet karnamesiyle SEB'lerde petrol, likör ve tütün mamulleri üretimi ve satışı yasaklanmıştır. SEB'lerde Kırgızistan'daki diğer bölgelerden çok daha fazla yabancı yatırımcılar yeterli düzeyde değildir ve bu nedenle devlet tarafından serbest bölgelerde bazı teşvikler uygulamaktadır. Bu teşviklerden bazıları şunlardır (Goskominvest, 2002, s.152):

- Bazı vergilerden, gümrüklerden ve tüm faaliyet süresindeki ödemelerden muafiyet;
- SEB'de üretilerek ihraç edilen, SEB'e ithal edilen ve reexport yapılan malların gümrük vergisinde muafiyet;
- İhraç malları için kotasyon ve izin işleminde muafiyet;
- Basitleştirilmiş gümrük prosedürleri;
- Basitleştirilmiş kayıt prosedürleri;
- Hizmet sağlayan kuruluşlara doğrudan ulaşım;
- İthal edilen sermaye malları için gümrük muafiyeti;
- Hammadde ve parçalar için gümrük muafiyeti;
- İhtiyaç kalmadığında ekipmanların bedelsiz ihracı.

3.2.2. Sosyal Durum

3.2.2.1. Nüfus Yapısı

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin nüfusu bugün 5 milyonu bulmuştur (Noveçkin, 2002, s.4).

Bu nüfusun %39'u kentlerde, %61 ise kırsal alanlarda yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu km²'de 20 kişidir. Nüfus kompozisyonunu %52.4 Kırgız, %20.9 Rus, %12.7 Özbek, %2.4 Ukraynalı, %11.6 diğerleri oluşturmaktadır (Solak, 2002, s.10).

Diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Çarlık ve Sovyet dönemlerinde Kırgızistan'ın en verimli topraklarına Rus göçmenleri iskan edilmiştir. Dolayısıyla, her cumhuriyette olduğu gibi, bugün Kırgızistan 'da da önemli sayıda gayri Müslim nüfus bulunmaktadır. 250.000 civarındaki Ukraynalılar ile Almanları da ilave ettiğimiz zaman 1.250.000 civarında Rus nüfusun Kırgızistan 'da yaşadığı görülmektedir. Yalnız, burada hemen belirtmekte fayda vardır ki, son üç yılda 160.000 Rus, Rusya Federasyonu'na göç etmiştir. Kırgız Türkleri, diğer Türk grupları ile birlikte ülke nüfusunun üçte ikisini teşkil etmektedir. Üç milyon civarındaki bu nüfusun 2,2 milyonusunu Kırgız Türkleri teşkil etmektedir.

Kırgızistan'da çalışabilir nüfus 1.835.900'dür. Bu sayının %25.2'si sanayi, %38.2'si tarım, % 36,6'sı hizmet (% 19,3'ü eğitim, sağlık, % 6'sı beyaz eşya, araba tamiri atölyeleri, %11.3'ü ise ulaşım, haberleşme) sektörlerinde çalışmaktadır (Goskominvest, 2002, s.151).

Ülke nüfusunun 800 bine yakınına da öteki Türk boyları oluşturmaktadır. Bugün, diğer Türk Cumhuriyetlerinde, Doğu Türkistan'da ve Afganistan'da iki milyondan fazla Kırgız Türk'ü yaşamaktadır. Böylece bugün yeryüzünde 4,5 milyon Kırgız Türk'ünün yaşadığı anlaşılmaktadır.

3.2.2.2. Eğitim ve Kültür

SSCB döneminde eğitim ve ilim alanında bilinçli olarak geri bırakılan Kırgızistan, bağımsızlıktan sonra eğitim alanına süratle el atmıştır. 1990-91 verilerine göre orta dereceli okul sayısı 1806, yüksek öğretim kurum sayısı ise 9'dur. 16 adet üniversite ve enstitü, 48 adet teknik ve sanat okulu bulunmaktadır (Solak, 1998, s.15).

Hükümet yeterli seviyede eğitim harcamalarını karşılayamamaktadır. Nitekim 2001-2002 yılları arasında 572,6 milyon Som harcama yapması gerekirken bunun yerine, 563,3 milyon Som harcama yapmıştır. Yani planlanan harcamanın %98,4'ünü gerçekleştirmiştir (<http://www.minfin.kg/>).

Sovyet döneminden önce, Kırgızlar arasında eğitim seviyesi oldukça düşüktü. Bunun en büyük sebebi Kırgızların göçebe hayat yaşamaları idi. Kırgız Türkleri okuma - yazma ve bilhassa Kur'an okumanın öğretildiği okullara sahiptiler. Kırgızlar arasında yetişen yazarlar ve şairler ile din adamları Taşkent, Buhara, Semerkand ve Hiva medreselerinde tahsil görürlerdi. Fakat bunların sayıları da son derece azdı. Dolayısıyla Kırgız halkı yeterli dini eğitim alamıyordu.

Kırgızistan'da okulların ve medreselerin yaygınlığı bu asrın başlarına rastlanmaktadır. Okulların, dolayısıyla da öğrencilerin sayılarının da fazlaşmasına rağmen, Kırgızlar, istedikleri eğitim seviyesine bir türlü ulaşamamışlardır. Bunun en büyük sebebi, işgal sonrası Rusların, Kırgızistan'da uygulamaya soktukları eğitim sistemidir. Tüm olumsuzluklara rağmen milli benliklerini korumayı başaran Kırgızistanlılar, kendi anadillerini, kültürlerini, tarihlerini ve dinlerini unutmamışlardır.

Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan'da ilk ve orta okul sayısı 1919'dur. Ülkede on yıllık eğitim süresi (ilke ve orta okul eğitimi) mecburidir. Mesleki ve Teknik eğitim kurumları 113, araştırma enstitüsü ve üniversite ise 51'dir. Üniversitelerin 15'si özel, 36'i ise devlete aittir (Cusenbaev, 2002, s.2). Bağımsızlıktan sonra eğitim sektörüne özel sektörün girmesi ve devletin illerde yeni üniversiteleri açmasıyla bir artış meydana gelmiştir.

3.2.2.3. Sağlık

Ülke sağlık yönetimi için 8 ayrı idari bölgeye (Çüy, Issık-Göl, Talas , Oş, Calalabat, Narın, Batken ve Bişkek) ayrılmıştır (Toktomamatov, 2001, s.155). Halkın ortalama yaşam süresi 66 yıldır. Bebek ölüm oranı binde 27'dir.

Ülkede toplam 900 sağlık ocağı bulunmaktadır. Ayrıca şehir merkezleri dışında kalan kırsal bölgelerde birer sağlık merkezi vardır. Her şehirde Merkezi Şehir Hastanesi adıyla anılan ve şehrin tamamına hizmet veren bir sağlık kuruluşu bulunmaktadır. Bişkek'te yetişkinler için 8 poliklinik , çocuklar için 8 poliklinik , 5 stamotoloji kliniği, 5 doğumevi, 1 tüberkülozla savaş dispanseri , 1 endokrinoloji dispanseri, 1 fizyoterapi dispanseri ve çocuklar için bir sanatoryum bulunmaktadır (Minzdrav, 2002, s.12).

Ülkede , toplam 15354 doktor, 588 poliklinik ve 62420 yatak kapasitesi mevcuttur (Yüce, 2003, s.14). Hastanelerin durumları ve hijyen şartları ülke ekonomisinden kaynaklanan nedenlerle pek iyi değildir. Bişkek'te “ Diplomat Hastanesi “ adıyla mevcut hastanenin imkan ve şartları diğer hastanelere oranla daha iyi olduğundan diplomatik misyon üyeleri bu hastaneden faydalanmaktadır. Ülkede salgın ve bulaşıcı hastalık bulunmamaktadır. Ancak 2002 yılında sıtma vakalarındaki artış dikkat çekmiştir.

Ülkede, yüksek şifa özelliklerine sahip bol miktarda termal ve maden suyu kaynakları mevcuttur. Bu sulardan; bir çok sağlık merkezi ve otellerin (Calalabat, Jeti-Öğüz, Işık-Ata ve Teploklyuchenka gibi) bulunduğu Isık-Köl ve Calalabat bölgelerinde etkin şekilde faydalanılmaktadır. Arashan, Kara-Şoro, Aksu ve Bişkek'teki maden suları şişelenip satılmaktadır (Andican, 1999, s.19).

Maden sularının sağlık açısından çok faydalı olduğu için şişelenmiş halde dış piyasaya sunulması ülke ekonomisi için bir gelirdir. Maden sularının çıktığı bölgelerde klinikler açılmış olup şifalı olduğu ortaya konulan çamur banyoları, çeşitli tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Şifalı bitkilerin de bol olması ülkede ilaç üretimi için yatırım yapılacak sektörlerden biridir. Şu anda tıbbi ilaçların çoğunu ithal eden Kırgızistan bu sektörde önemli adım atarsa ülkenin dışa bağıllığı azalacağı şüphesizdir.

4. KIRGIZİSTAN EKONOMİSİNDE YABANCI YATIRIM

4.1. Yatırım Politikaları

Bir ülkenin ekonomik açıdan kalkınmasında yabancı yatırımın rolü büyüktür. Kırgız Hükümetinin ekonomik politikalarından biri de ülkeye yabancı yatırımı çekmek ve GSYİH'daki oranını arttırmaktır.

Kantörö Toktomamatov “Kırgız Cumhuriyetinin Ekonomisini Kalkındırmanın Modern Yöntemleri” kitabında: “Ülkemize daha fazla yabancı yatırım çekilmesi ve bunun spekülatif kazanç sağlayan sektörlerden çok ihracata dönük üretken alanlara ve teknolojik temelimizin geliştirilmesine yönelmesi önde gelen amaçlarımız arasındadır” demiştir.

Kırgızistan Hükümeti genel olarak her sektörde yabancı sermayeye açık bir politika izlemektedir. Yabancı sermaye yatırımları ile ilgili yasal çerçeveyi 16 Eylül 1997 tarihinde yürürlüğe konan Yabancı Yatırımcılar Hakkında Kanun oluşturmaktadır. Kanun, genel olarak yabancı sermayeyi koruyan ve teşvik eden mahiyette, oldukça liberal hükümler içermektedir (Andican, 1998, s.37).

Uygulamaya konan bu kanun yeni şekliyle uluslararası anlaşmalara ve uluslararası ticaret kurallarına uygun bir hale getirilmiştir. Bu yeni haliyle yatırım kanunları yatırımcıyı devletleştirmeye karşı koruduğu gibi uluslararası garanti de sağlamaktadır (DEİK, 2002, s.9).

Yabancı yatırımcılar, yerli yatırımcıların sahip oldukları bütün haklara sahip bulunmakta, paralarını ve mallarını istedikleri şekilde kullanabilmektedirler. Yatırımcıların devletle ya da yerli özel şirketlerle karşılaştıkları anlaşmazlıklarda, şirketin kabul ettiği uluslararası organlara başvurabilmektedirler, (www.ishad.org.tr/kirgizistan).

Kırgızistan uzun dönemli kalkınma planını gerçekleştirmek için yabancı yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. Yatırımın kaynağı olarak, hem yerel yatırımcılar, hem dışarıdan sağlanan krediler, hem de doğrudan yatırım yapan yabancı yatırımcılar

tercih edilebilir. Şu andaki Kırgızistan'da yerel yatırımlar az ve ekonomiye bir katkıda bulunabilecek kadar yeterli sermayeye sahip değillerdir (Surkovski, 2001, s.6). Bu nedenle dışardan daha çok özel yabancı yatırım çekmesi gerekmektedir.

Ülkedeki fakirliğe bakarsak (1999'a göre halkın %55,3'ü geçinme seviyesinin altında) yakın zamanlarda yerel yatırımcıların bir kaynak oluşturması zordur. Gelecekte sağlanacak krediler de sınırlanmış durumdadır. Ülkenin dış borcu yeterli derecede artmıştır. Dış borç GSYİH'ya eşittir, ya da ondan fazla duruma gelmiştir. Bunun için ülkenin başka borçlanması söz konusu olamaz, yatırımı finanse edecek bir kaynak olarak gösterilemez (2001, s.6).

Ülke ekonomisine katkıda bulunacak uzun dönemli kaynak olarak özel sektör tarafından ülkeye getirilen yabancı sermaye daha yararlıdır. Özellikle de doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girmesini sağlamak gerekmektedir. Bu tür yatırımlar, devleti borçlandırmaksızın ülkeye sermaye getirir. Yatırımcılar getirdiği sermaye ile varlıkları satın alır ve işletmenin çalışmasını kendi denetler. Bu da risklerini azaltmış olur. Böyle durumda ülke yabancı yatırımcılar için daha çekici hale gelir.

Bunun dışında Hükümet yatırım yapılacak bölge ve sektörlerde doğrudan yabancı yatırımcılar için elverişli ortam sağlayarak ülkeye doğrudan yabancı yatırımın girmesini artırabilir. Esas olarak, belirli şartlar üzerinde doğrudan yabancı yatırım ülke kalkınması için güvenli ve sağlam bir kaynak olabilir. Altını çizerek göstermemiz gerekir ki, doğrudan yabancı yatırım ekonomik kalkınmanın temel kaynağını oluşturur (2001, s.7). Çünkü devletin borçlarını arttırmaksızın yeni teknoloji, finans kaynakları arttırılır, ülke içindeki üretim imkanlarını arttırır, buna karşılık ülke içindeki işsizlik azalır ve halkın gelir seviyesi artar.

Kırgızistan, Doğu Avrupa ülkelerinde yapılan araştırmalara göre eski Sovyet Sosyalist ülkeleri arasında yatırımcıların en çok dikkatini çeken ülkedir. Bunun önemli nedenleri de işgücünün ucuzluğu ve kalifiye işçilerin çok olması, sürüm pazarı kapasitesinin yüksek olmasıdır. Ülkeye yabancı yatırımcıları çekmenin diğer bir önemli nedeni olarak özelleştirmenin iyi bir yönde ilerlemesi, vergideki indirimler, kanuni düzenlemeler, yatırımcılık riskleri, ekonominin açıklığı, işgücü kaynağının maliyeti, ülkenin, spesifik özellikleri (coğrafik durum) ve stratejik faktörlerini gösterebiliriz (Toktomuşev, 2001, s.32).

4.2. Yabancı Yatırım Kurumu

Yabancı yatırımı genel manada ÷lkeye çekmek, ÷lkede yatırımcılara destek vermek ve yardımcı olmak amacıyla yeni çeşitli kurumlar oluşturulmuştur. Bunlardan en önemlisi Goskominvest'tir (Yabancı Yatırımcıları Destekleme Komitesi) (<http://www.investment.kg/russian>). Komite aynı zamanda ÷lkenin ekonomik gelişmesinden de sorumludur. Komite altında, gelen yabancı yatırımcılara gerekli tavsiye ve önerileri verebilecek bir konsey oluşturulmuştur. Konseyde yabancı yatırımcılardan ve uluslararası mali kuruluşlardan temsilciler bulunmaktadır. Konsey toplantılarına yatırımcıların isteklerine göre çeşitli bakanlar katılmaktadır (Şeraliev, 2002, s.7). Toplantıda yabancı yatırımcıların sorunları, yatırımcılara sağlanan şartlar, vergi kanunu gibi konular tartışılarak değişiklikler yapıldıktan sonra meclise sunulmaktadır. Yapılan değişiklikler sayesinde il ve ilçelerdeki yerel yönetim yabancı yatırımcıları keyfi engellemelere neden olabilecek davranış ve uygulamaları da ortadan kaldırılmış bulunmaktadır. Komite yabancı yatırımcılara uygun şartlar oluşturmaya çaba göstermektedir. Komitenin temel amaçları arasında şunlar gelmektedir:

- Yatırım için yabancı ortaklar bulmak,
- Uluslararası teşvik programlarınca desteklenen projelerin koordinasyonu ile ilgilenmek,
- Ülkede faaliyet gösteren yabancı yatırımcıların etkinliklerini artırmak,
- Lisans ve kayıt işlemlerinde yardımcı olmak,
- Yabancı yatırımcıların karşılaştıkları hukuki problemlerin çözülmesinde yardımcı olmak,
- Yatırım sahaları araştırmak ve fizibilite çalışmalarını yatırımcılara iletme.

Komitenin internette web sayfası açılmış olup, bu sayfa Kırgızistan ile yakından ilgilenen girişimciler için ÷lkenin ekonomik ve siyasi durumu, yatırım yapılabilecek sektörler hakkında, ekonomik reformlar, yatırım projeleri, özelleştirme ile ilgili bilgiler, makroekonomik veriler hakkında Rusça ve İngilizce bilgiler

verilmektedir. Web sayfanın amacından biri de yurt içindeki girişimcilere yurt dışından ortak bulmasına yardımcı olmak, onların uluslar arası piyasaya açılmalarına destek sağlamaktır (www.kyrgyzinvest.org/ru).

Bunun dışında yerel yöneticiler de kendi bölgelerine yatırımcıları çekmek niyetiyle uygun şartlar oluşturmaya çaba göstermektedir. Yerel vergilerin indirimi, işletme için uygun yer ayarlama gibi konularda yardımcı olmaktadır.

4.3. Yabancı Sermaye Yatırımlarına İlişkin Mevzuat Ve Uygulama

Kırgızistan Hükümeti Yabancı Yatırımcılara her türlü desteği ve yardımı sağlamakta, bunun için azami dikkati göstermektedir.

16 Eylül 1997 yılında Yabancı Yatırımcılar Hakkında Kanun kabul edilmiştir (Kırgız Tuusu, 1997, s.5). Yabancı sermayeli yatırımcılara eşit muamele garantisi Yabancı Yatırımcılar Hakkında Kanun'un 4.Maddesinde yer almaktadır. Yabancı yatırımcılara kısıtlama, toplum sağlığı ve ülke güvenliğinin söz konusu olduğu hallerde vardır.

Kanun son düzenlemeler ve bazı değişiklikler yapılarak 2003 yılının 27 Martında tekrar yayınlanmıştır.

4.3.1. Eşit Muamele

Yabancı Yatırımcılar Hakkında Kanun'da belirtildiği gibi yerli ve yabancı sermaye genel olarak eşit muameleyle tabii olduğu, ırk, milliyet, din, cinsiyet ayrımcılığı yapılmayacağı belirtilmektedir. Yeni uygulanan kanunda ise, Madde.4'e ek olarak, ayrımcılık yapan yetkililerin Kırgız Cumhuriyeti Kanunlarına göre sorgulanacağı eklenmiştir (Yabancı Yatırımcılar Hakkında Kanun, Madde.4). Yerli ve yabancı sermayeli teşebbüsler arasında farklı ülkeler menşeli yatırımlar arasında ayrımcı uygulama (discrimination) yapılmaması öngörülmektedir. Faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerin yabancı uyruklu yetkilileri veya işçileri Kırgız Cumhuriyeti sınırları içerisinde serbestçe dolaşabilirler. Uygulamada da bu kanuna aykırı hareket edildiği bir durum görülmemiştir .

4.3.2. Faaliyet Alanı ve Mülk Edinme

Maden ve orman gibi doğal kaynakların ve tarımsal arazilerin işletmesi konularında yapılacak yatırımlarda, kurulacak ortaklığa bir Kırgız ortak alınması ve bazı hallerde Kırgız ortağın çoğunluk hisseye sahip olması istenebilmektedir. Bu, Kırgızistan'ın yabancı sermayenin faaliyet alanıyla ilgili bilinen tek sınırlamasıdır.

Kırgızistan'da yabancıların gayrimenkul edinmesi mümkün değildir. Bunun yerine ihtiyaç olması halinde 99 yıla kadar kiralamaya imkan verilmektedir.

4.3.3. Kamulaştırma

Kırgızistan'ın yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili kamu yararının gerektirmesi haricinde kamulaştırma yapılamayacağı ve bu gerekçeyle yapılacak kamulaştırmada ise kamulaştırma bedelinin gerçek piyasa değeri üzerinden adil olarak tazmini öngörülmektedir. Diğer taraftan, 12.02.1995 tarihinde imzalanan Türkiye Kırgızistan Yatırımlarının Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşması 31.10.1996 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, bu anlaşma bir Türk yatırımının kamulaştırılmasının söz konusu olması halinde Türk yatırımcısının uluslararası normlara uygun olarak korumaktadır (Andican, 1998, s.38).

Son dönemlerde, Hükümetin söz konusu kanun maddesine istinaden alkollü içkiler ve sigara satışı sektörünü, kamu sağlığını tehdit gerekçesiyle tekelleştirme niyeti bilinmektedir. Ancak, buradaki asıl gerekçenin bu sektördeki gelirler olduğu ileri sürülmektedir (Andican, 1998, s.38).

Kanun 27 Mart 2003 tarihinde bazı değişiklikler yapılarak yeniden uygulamaya sokulmuştur. Değişikliklerin çoğu yabancı sermayeli şirketlerin ödeyeceği vergi ve yabancı uyruklu elamanları hakkındaki maddelerde yapılmıştır.

Kamulaştırma ve millileştirme hakkındaki uygulama aynen eski kanunda olduğu gibi geçerliliğini koruduğunu 27 Mart 2003 tarihinde yeniden uygulamaya sokulan Yabancı Yatırımcılar Hakkında Kanun'un Madde 23.ünde belirtmiştir.

4.3.4. Yatırımcıların Kurabileceği İşletme Türleri

Yerli ve yabancı yatırımcılar firmalarını limited şirket, halka açık veya açık olmayan anonim şirket, tam sorumlu ortaklık veya sınırlı sorumlu ortaklık gibi çeşitli şekillerde kurabilirler.

Yabancı yatırımcılar yukarıda gösterilen şirket türlerinden istediğini seçmede serbest olmalarına rağmen genellikle limited şirket veya anonim şirket şeklinde faaliyet göstermeyi tercih etmektedirler (Yabancı Yatırımcılar Hakkında Kanun, Madde.23).

4.3.4.1. Limited Şirket

Şirketlerin kurucuları şirkete koymuş oldukları sermaye kadar sorumludurlar. Yani kaybedecekleri para en fazla şirket sermayesine koydukları paradır.

Limited şirketlerin sermayesi aylık asgari ücretin altında olamaz. Kayıtlı sermayenin %50'si ise tescil esnasında ödenmiş olmalıdır.

4.3.4.2. Anonim Şirket

Şirketlerin sermayesi belli sayıda ve eşit nominal değere sahip hisselerle bölünmüştür. Anonim şirketlerin kayıtlı sermayesi şirket tarafından çıkarılan hisse senetlerinin nominal değerlerinin toplamına eşittir. Limited şirketlerde olduğu gibi kayıtlı sermayesinin %50'si tescil işlemi sırasında ödenmiş olmalıdır. Hisse senetlerinin sahipleri (ortakları) şirketin borçlarından sorumlu değildir ve kaybedebilecekleri para sahip oldukları hisse senetlerinin toplam değeri ile sınırlıdır. Anonim şirketler halka açık veya açık olmayan şekillerde olabilmektedir.

Halka açık olmayan anonim şirketlerin hisse senetleri ortakları arasında dağıtılmıştır ve hisse senetleri bu ortaklar dışındaki kişilere diğer ortakların izni olmadan satılamaz. Ortak sayısı ise 50'den fazla olamaz. Halka açık olmayan anonim şirketlerin kayıtlı sermayesi en az aylık asgari ücretin 100 katı olmalıdır .

Halka açık anonim şirketlerin ortak sayısı ise sınırsızdır ve ortaklar sahip oldukları hisse senetlerini diğer ortakların izni olmadan serbestçe satabilirler. Halka açık anonim şirketlerin sermayesi ise en az aylık asgari ücretin 500 katı olmalıdır.

Yukarıdaki koşullara ilave olarak yabancı işletmeler Kırgızistan Cumhuriyetinde bir irtibat bürosu veya şube aracılığıyla faaliyette bulunabilirler. İrtibat büroları veya şubeler tüzel kişiliği haiz değildirler. İrtibat büroları veya şubeler kendilerini kuran tüzel kişilerin onayladığı kurallar dahilinde faaliyet gösterebilirler. İrtibat büroları ve şubelerin kayıtlı sermayeleri için herhangi bir sınırlama veya asgari limit ise bulunmamaktadır (Yabancı Yatırım ve Yatırımcılar Mevzuatı, s.8).

Bazı bankalar, sigorta ve finans kuruluşları özel kanunlarla yönetilirler. Bu tür faaliyetlere başlamadan önce bu özel kanunların incelenmesi gerekmektedir.

4.3.5. Vergilendirme Kanunu

Kırgızistan sınırları içinde tek bir vergi sistemi uygulanmaktadır. Vergileri yürürlüğe koyma ve kaldırma yetkisi yalnız Kırgız Cumhuriyeti Parlamentosuna aittir (Yabancı Yatırımcılar Hakkında Kanun, madde 17, 2003, s.5).

Kırgızistan vergi sisteminin temelini standart yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. 1 Temmuz 1996 tarihinde yürürlüğe giren vergi kanunu da bu düzenlemeler arasında yer almaktadır.

Vergi Kanunu Kırgızistan Cumhuriyeti sınırları içindeki vergi mükelleflerinin faaliyetleri hakkındaki vergi hükümlerini içermektedir. Yabancı yatırımcıların ve serbest bölgede faaliyet gösteren işletmelerin vergilendirilmeleri ile ilgili ayrı bir mevzuat bulunmaktadır. Gümrük vergileri ve benzeri diğer yükümlülükler vergi kanunu ile değil ayrı bir gümrük mevzuatı ile düzenlenmektedir (2003, s.6).

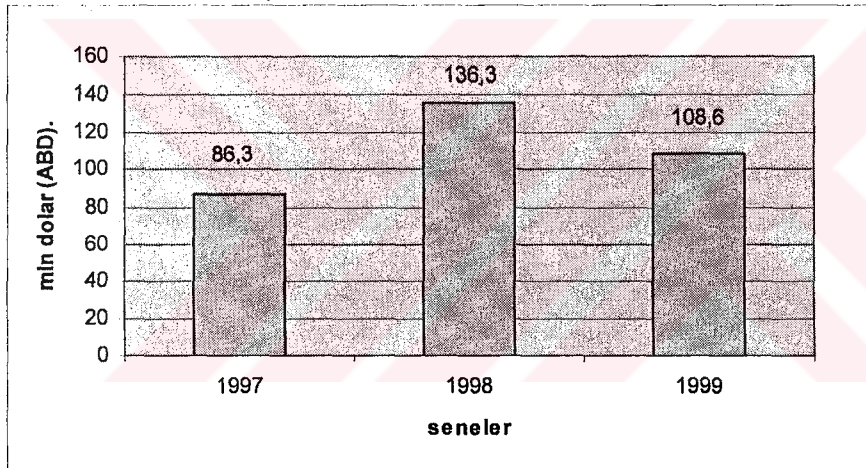
Uluslar arası vergi anlaşmalarındaki hükümler, Kırgızistan Parlamentosu tarafından kabul edilmesi koşuluyla, vergi kanunundaki hükümlerin üzerindedir.

4.4. Yabancı Yatırımların Dinamiği

Son yıllarda Kırgızistan'da doğrudan yabancı yatırım istikrarsızlığı dikkati çekmektedir. Özellikle 1999'da doğrudan yabancı yatırım, ülkede Dolar kurunun artış göstermesine rağmen Dolar bazındaki hacmi azalmış durumdadır. Fakat doğrudan yabancı yatırım GSYİH'daki payında yüzde olarak artmıştır.

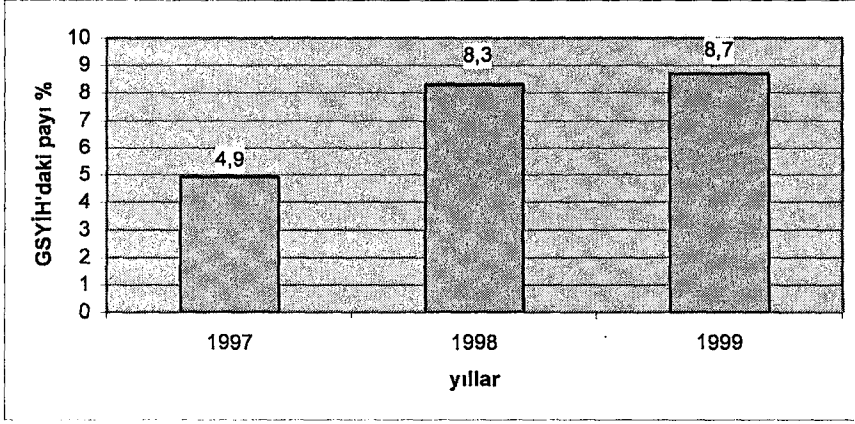
Ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımın toplam sermaye payı o kadar büyük değildir. 1999-2000 yıllardaki verilere göre mali kaynağın sadece % 4-5'ini oluşturmaktadır (Şeraliev, 2000, s.1). Yerel işletmelerin yabancı yatırımcılarla olan faaliyeti aşağıda gösterilmektedir (grafik 4.1.).

Grafik 4.1. 1997-1999 yılları arası Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımın dinamiği (mln. dolar)

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2000.

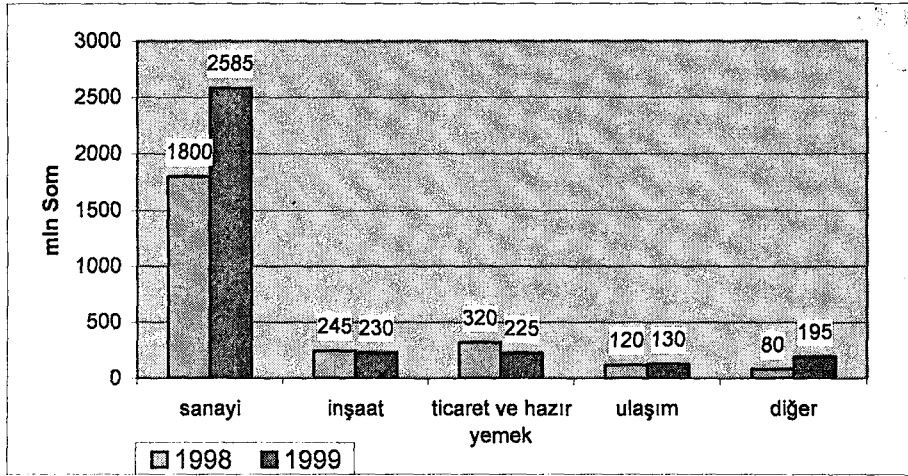
Grafite görüldüğü gibi, 1997 yılında 86,3 milyon ABD Doları olan doğrudan yabancı yatırım, 1998 yılında bir artış göstererek 136,3 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. 1999'da ise 108,6 milyon ABD Doları olarak bir gerileme yaşanmıştır.

Grafik 4.2. 1997-1999 yılları arası Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımın GSYİH'daki payı (% ile)

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2000.

Yukarıdaki grafikte gösterildiği gibi yabancı yatırımlı işletmelerin ülke ekonomisindeki rolü yeterli derecede büyük değildir. Onların GSYİH'daki oranı son yıllarda bir azalma göstermektedir. Bu şirketlerin sağladığı iş istihdam oranı ise tüm ülkedeki işgücünün % 2'sini bile oluşturmamıştır. Fakat diğer şirketlere göre ödenen ücretleri ortalamadan (3 kattan daha fazla) yüksektir. Yabancı yatırımlı işletmelerin dış ticari ilişkilerine bakıldığında ihracattan ithalatı üstün gelmektedir. Tabii ki bunun nedeni şirkete lazım olan teçhizat ve donanımları getirmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat şirketin ihracatındaki azalma elverişsiz eğilim oluşturmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımın sektörlerdeki yeri ağırlıklı sanayi dalına yapıldığı görünmektedir. Özellikle sanayi sektöründe imalat sanayisinin ağırlıklı olduğu belirtilmektedir. Sanayinin bu kolunda katma değer oranının büyük olduğu ispatlanmıştır (Şeraliyev, 2000, s.2). 1999 yılında ticaret ve hazır yemek hizmet sektörleri (lokantacılık ve otelcilik) oranla ikinci büyük yatırım alanıdır.

Grafik 4.3. Yabancı sermayeli şirketlerin toplam katma değerdeki oranı

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2000.

Tablo 4.1. Yabancı yatırımlı şirketlerin faaliyetlerinin temel göstergeleri

	1997	1998	1999
İşletmelerin sayısı	3272	4004	4185
Faaliyette bulunan işletmelerin sayısı	1396	2068	2648
Toplam katma değer, milyon. Som	2454,9	2435,1	3240,6
GSYİH'da toplam katma değer oranı	8,0	7,2	6,7
Çalışanların sayısı, bin kişi	19,1	26,7	28,9
Çalışanlar sayısı, ülke içinde çalışanların içinden %'si	1,2	1,6	1,7
Ortalama aylık ücret Som / ay	2555,9	2699,5	3559,9
Ortalama aylık ücret, ülke içinde çalışanların ücretlerinin toplamının içinden %'si	375,8	621,1	739,1
İhracat milyon dolar (\$)	104,6	96,9	67,5
İthalat milyon dolar (\$)	230,6	316,5	221,6

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi 2000

Yukarıdaki tabloya dayanarak şu sonuçları çıkarabiliriz; Mevcut haliyle, doğrudan yabancı yatırım hacmi ve yapısı ile Kırgızistan ekonomisini kalkındırarak boyuta henüz ulaşamamıştır. 1999 yılına bakıldığında yabancı sermayeli işletme sayısı 4691 iken, faaliyette bulunanların sayısı sadece 2103'tür. Yabancı sermayeli şirketlerin neredeyse %50'sine yakını faaliyette bulunmamıştır. Bu şirketlerde çalışanların geliri yerel veya kamu işletmelerinde çalışanlara göre daha yüksektir. 1999'da ortalama aylık 739,1 Som iken, yabancı sermayeli şirketlerde çalışanların ortalama aylığı ise 3559,9 Som olmuştur.

Sonuç olarak, ülkeye daha çok yabancı yatırım çekmek gerekmektedir. Bu şirketler daha çok ihracat yapmakta, çalışanlara daha çok aylık ödemektedir. Halkın gelirini artırmaktadır. Fakat Hükümet ülkeye girerek şirket açan yabancı uyruklu vatandaşların şirketlerini faaliyette bulunması için destek vermesi gerekmektedir. Şirketi açıp iş yapmayan yatırımcılara müdahale etmeleri gerekmektedir.

4.5. Kırgızistan Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Yatırımın Önemi

Bugünkü durumda, ne devlet ne de yerel yatırımcılar ülke ekonomisinin kalkınması için yatırım temin edebilecek durumdadır. Üstelik uygulanan politikalar yerel yatırımcıları desteklenmesine rağmen bu destek sadece alt yapıyı oluşturmaya yetmektedir.

Yerel yatırımların önemli kalemi olarak girişimcilik sayılmaktadır. Fakat piyasa ekonomisinin eşitlik sağlayabilecek girişimcilik yapısı daha oluşmamıştır.

Kırgızistan'da büyük işletmeler daha yeni yaratılmaktadır, küçük ve orta boy işletmeleri ise iş hayatına daha yeni adımlarını atmış durumdadırlar. Bundan dolayı onlar büyük yatırım yapmak için ve sanayi sektörünün modernizasyonunu yapmak için zayıflardır. Bu işlerin daha başarılı olabilmesi ve ülke kaynaklarının daha verimli bir şekilde kullanılması için yabancı yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Bir çok işletmelerin borca girmesi ve bu borçların faizleriyle birlikte daha da artması, sanayi sektörüne olan hükümet desteğinin azalması üretimin düşmesine neden olmuştur. Bundan dolayı da doğrudan yabancı yatırımı çekme arzusunu yaratmaktadır. Sanayide yeni teçhizat ve teknoloji eksikliği hissedilmektedir. Bir çok eski şirketleri

kapatarak yerine yeni modern işyeri açma kararı üzerinde durulmaktadır. Yerel özel yatırımcıların maddi gücünün yetersiz olması nedeniyle iflas etmiş ya da kapatılmak üzere olan şirketlerin yabancı yatırımcılara verilmesi, onlarla ortak çalışılması düşünülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi yabancı yatırımcı bir ülkeye sadece kar amaçlı olarak girer, fakat beraberinde yeni teknoloji ve bilgi getirir.

Bundan dolayı Kırgızistan ekonomisini canlandırma yollarından en hızlı ve etkin olan, Uluslar arası Sermayenin Kırgızistan'a getirilmesidir.

Doğrudan yabancı yatırım, yeni ileri teknolojinin üretime katılmasına, yeni iş imkanlarının oluşmasına, kalifiye işçilerin aktif bir şekilde kullanılmasına, işletmecilikte, pazarlamada, know-howda başarıya ulaşmasına, iç pazarı yüksek kaliteli ürünlerle doyurmada, ihracatın artmasında yardımcı olur. Bu tür yatırımlar, alınan krediler gibi, devletin dış borcunu artırmaz, tam tersine dışarıya döviz çıkışını azaltır, devlet bütçesinin harcamalarını azaltır (Surkovski, 2001, s.6). Sonuç olarak, ülke ekonomisinin temel sektörlerine mali kaynak sağlamasını yönlendirir.

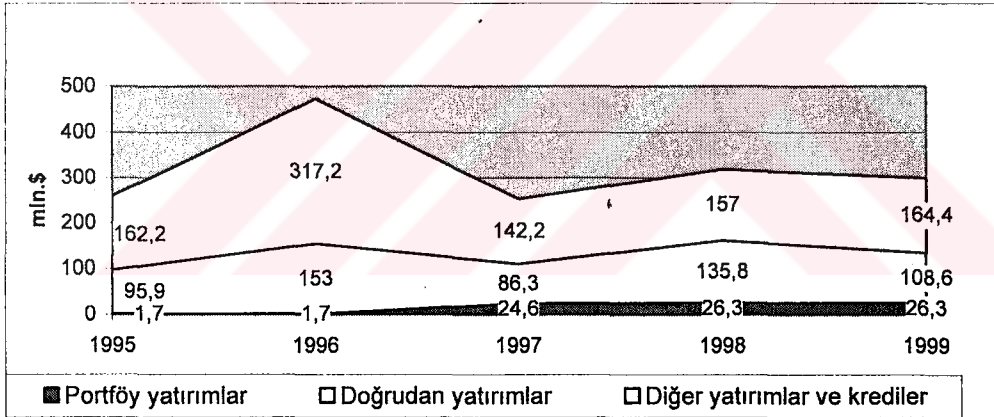
Bunun hepsi yatırımcılar için iyi koşullar oluşturulduğu zaman gerçekleşir. Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar AKAEV'in "Kırgızistan Halkının Sosyal Hayatını Geliştirme – Ülke Ekonomisine Atılan Temeldir" mesajında, ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımın GSYİH'daki payını %15'e çıkarmak, bu yüzdenin her sene artırılması için Yabancı Yatırımcıları Destekleme Kurulu'nu (Goskominvest) görevlendirmiştir (2001, s.7). Kurul bu görevi gerçekleştirmek için yabancı yatırımcıları ülkeye çekecek şartları araştırarak yatırımcılara sunmaktadır.

Kurulun araştırmalarına göre ülkedeki halkın eğitilmiş, kalifiye işgücünün ucuz, ortalama sosyal ortamın yüksek, Avrasya piyasasına yakın olması ekonomik geçiş sürecinde olan Kırgızistan'a doğrudan yabancı yatırımları çekmenin olumlu yönleri olduğunu ortaya koymuştur. Fakat tecrübe gösteriyor ki, bunlar da yetersiz bulunmaktadır. Bunların dışında devletin desteği de büyük rol oynamaktadır.

İhracatı artırmak, iç piyasaya yüksek kaliteli ürünler temin etmek, işletme, pazarlama ve know-how alanlarında yüksek başarıyı yakalamak, ülke içinde bulunan kalifiye elamanlardan aktif bir şekilde yararlanmak, yeni iş imkanları yaratmak,

duran varlıkları yenilemek, üretimde yeni ve ileri teknolojileri kullanmak için Kırgız hükümetine doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmek görevi kalmaktadır.

Kırgızistan'ın Milli İstatistik ve Merkez Bankasının verilerine göre 1999 yılında ülkeye 299.3 milyon ABD Doları yabancı yatırım yapılmıştır. 1999 yılında gelen yabancı sermayeye bakıldığında bir artış gözükmemektedir. Bununla birlikte verilen kredilerde de bir artış söz konusu olmuştur. Nitekim 1998 yılında uluslararası kuruluşlar ve ülkelerden alınan krediler 157 milyon ABD Dolarını bulurken, 1999'da bu rakam 164.4 milyona ulaşmıştır. Bu dönem içinde geçen döneme göre küçük bir miktar artış göstermektedir. Portföy yatırımlarında hiçbir değişiklik söz konusu olmazken, doğrudan yatırımlarda ise bir gerileme olmuştur. Mesela 1998'de 135.8 milyon ABD Doları olan doğrudan yabancı yatırım, 1999'da 108.6 milyon ABD Dolarına düşmüştür (Surkovskiy, 2001, s.8).

Grafik 4.4. Kırgızistan'a yapılan yabancı yatırımlar

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2000.

1999 yılındaki doğrudan yabancı yatırımın azalma eğilimi sadece Kırgızistan'da değil bütün BDT ülkelerinde yaşanmıştır. Rusya'daki global finansal kriz doğrudan yabancı yatırımın 1997 yılında %64.5'e, yani 6.2 milyar ABD Dolarına, 1998'de 2.2 milyar ABD Dolarına düşmesine neden olmuştur. Kişi başına düşen doğrudan yabancı yatırım 1998 yılında Kazakistan'da en yüksek seviyeye çıkmıştır (kişi başına 75 ABD Doları). 1998 yılında dünyadaki doğrudan yabancı

yatırımın %7'lik payı Çin'e yapılmıştır ve kişi başına yatırım payı 37 ABD Dolarıdır. Üçüncü olarak kişi başına 29.5 ABD Doları doğrudan yabancı yatırım ile Kırgızistan takip etmektedir (Şeraliev, 2000, s.12).

Tablo 4.2. Kişi başına doğrudan yabancı yatırım payı

Ülkeler	Kişi başına DYY (\$)
Kazakistan	75,5
Çin	37,0
Kırgızistan	29,5
Türkmenistan	22,9
Rusya	14,9

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2000

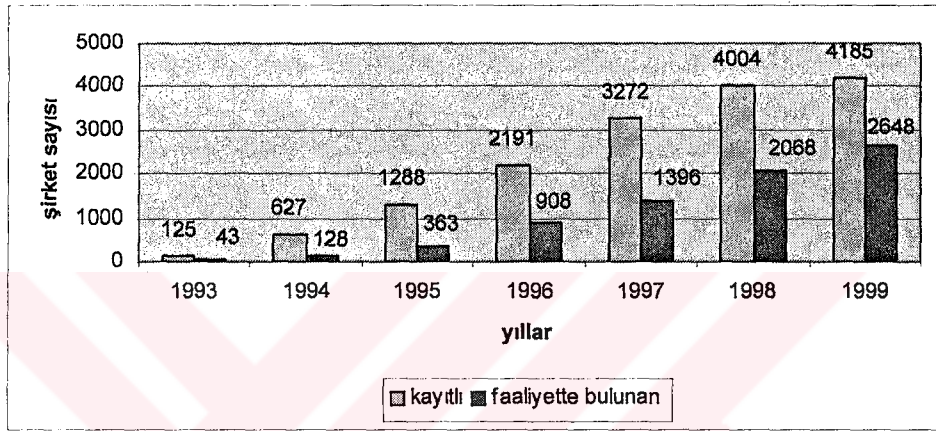
Tablo 4.3. 1998'de GSYİH'da doğrudan yabancı yatırımın payı

Ülkeler	GSYİH'daki DYY'nin payı
Çin	14,3
Tayland	8,5
ABD	8,4
Ermenistan	8,4
Kırgızistan	8,3
Kazakistan	5,1
Gürcistan	4,2
Kore	3,5
Rusya	3,2
Özbekistan	1,3

Kaynak: BDT ülkelerinin Geçiş Süreci ve Ekonomik Göstergeler , EBRD , 1999

Yukarıda tablodan gördüğümüz gibi son yıllarda Kırgızistan'a, doğrudan yabancı yatırımı çekmede iyi bir sonuca ulaşılmıştır. 1998 yılında Kırgızistan'a yapılan doğrudan yabancı yatırımın GSYİH'daki payı % 8.3'ü bulmuştur.

Kırgızistan Cumhuriyetine 4185 yabancı sermayeli şirket kayıtlıdır. Bunların içinden 2649'u (%63.3) faaliyette bulunmaktadır. 1999 yılında bu şirketlerde yaklaşık 27000 işçiye iş sağlanmıştır. Üstelik ülkedeki ücretlerin 4.6 katı ücret verilmiştir (Şeraliev, 2000, s.5).

Grafik 4.5. 1993-1999 yılları arasında kayıtlı ve faaliyette bulunan şirketlerin sayısı

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2000.

1993 yılında 125 yabancı sermayeli şirketten sadece 43'ü faaliyette bulunmuştur. Her sene ülkede açılan yabancı sermayeli şirketlerin sayısı giderek artış göstermiştir. Fakat yarısından fazlası faaliyette bulunmamıştır. 1999 yılında da aynı durum söz konusudur. 4185 kayıtlı şirketlerden sadece 2648'i faaliyette bulunmuştur.

Kayıtlı olup faaliyette bulunmayan şirketler ülke içinde tedirginlik yaratmaktadır. 1991-2000 yıllarında Kırgızistan yeni iş ilişkiler kurmaya başladıktan itibaren yabancı yatırımcılara kapılarını açmıştır. Otuzdan fazla ülkeden gelen yatırımcılarla ortak işletmeler açılmış, fakat yarısından azı faaliyette bulunmuştur. Artık bundan sonra Hükümet ve Kırgız vatandaşları yabancı yatırım konusunda bir az dikkatli ve tedbirli davranmaları gerekir. Ülkeye gelen yabancı yatırımcıların ülke

ekonomisi ve güvenliği için tehlikeli olup olmadığının araştırılması lazım. Özellikle savaş içinde olan, dünya kamuoyunda narkotik maddeler mekanı olarak bilinen ülkelerin yatırımcılarına dikkat edilmelidir. Örneğin Afganistan; bu ülkenin vatandaşları ile 152 ortak şirket kurulmuştur. Fakat üçte biri bile faaliyet göstermemiştir (Koyçuev, 2002, s.26).

Ülke içindeki en büyük yabancı yatırımcı şirketler olarak “Kumtor Gold Company”, “The Coca-Cola Bishkek Botlers”, “Reemtsma Kyrgyzstan”, “Kyrgyz Petroleum Company”, “Plaskap Bishkek”, “Beta Kyrgyzstan International”, “Corporation CAMCO”, “Cetral Asian Group” ve “Hayat Redjency Bishkek” şirketleri sayılmaktadır (Şeraliyev, 2000, s.6).

1998 yılı ve 1999 yılının başında temel makro ekonomik verilerin, özellikle, GSYİH'nın yavaş büyümesi, yüksek enflasyon, iç ödemelerin artması, milli para devalüasyonu, komşu ülkelerle (Kazakistan ve Özbekistan) olan ticaretin düşmesi, istikrarlı sayılan bazı bankaların krize girmesi, bölgedeki finansal istikrarsızlıklar yabancı yatırımcıların ilgisini azaltmıştır. Fakat, piyasa ekonomisinin başarılı bir şekilde ülkede yeniden yapılanması, makroekonomik verilerin ekonomik gelişmesine ve yabancı yatırımcının ülkeye girişini sağlamak amacıyla yapılan uzun vadeli planları çok iyi etkilemiştir. Piyasa ekonomisi sisteminin daha bir derin oturması ve amaca yönelik hükümet faaliyetinin artması nedeniyle sektörlerde ve sanayi sektörünün içinde çevre ve yapı büyük ölçüde değişmiştir. GSYİH'da özel sektörün üretim payı artmış bulunmaktadır. Bunun hepsi, özelleştirmenin, liberalleşmenin, ekonomik istikrarlığın, “Toprak Reformu'nun” başarısının, banka sektörünün altyapısı ve yapısının değişmesine ve sermaye piyasasının gelişmesine direkt bağlıdır (Toktomamatov, 1999, s.199).

Hükümet desteğiyle “Belgelendirme” kanununa eklemeler yapılmıştır. Bu eklemeler, işletmelerin daha serbestçe çalışmasına ve hükümetin sosyal ve ekonomik faaliyetlerine müdahaleyi azaltmayı içermektedir.

Hükümet küçük ve orta boy işletmeleri desteklemek ve onlara uygun şartlar yaratmak amacıyla yeni kararlar almıştır (Şeraliev, 2000, s.6). Özellikle, eskiden yerel yönetim tarafından verilen ticari izni kaldırarak serbest ticaret haline getirmiştir. Hükümet, kullanılmamış veya boş alanları, binaları, teçhizatları ve diğer

varlıkları ve krize girmiş veya batmış şirketleri ve fabrikaları, küçük ve orta boy girişimcilere verme programını onaylamıştır.

Yabancı yatırımcıları destekleme kurulu, Uluslar arası kalkınma kurulunun desteğiyle yürütülen “Kırgız Cumhuriyetinde Özel Sektörü destekleme” projesi yardımıyla Kırgız yatırımcılarının yabancı ortak bulmasına ve doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişinde teknik yardımda bulunmaktadır (Şeraliev, 2000, s.7).

Yabancı yatırım ve ekonomik gelişme komitesi Uluslar arası Para Fonunun (IMF) da ülkede yatırımda bulunması için çaba harcamaktadır. Özellikle Avrupa Kalkınma ve İmar Bankası “Bişkek – Süt A.Ş.”, “Besser A.Ş.”, “Kırgız Bruery Corporation” şirketlere, aynı bankanın başka yatırımcılarla birlikte “Altın Acidaar” şirketine de ortaklık yaparak mali destekte bulunmaktadır (2000, s.7).

Yabancı yatırımcıları korumak amacıyla hükümet, iki taraflı uluslar arası anlaşmalara imza atmış bulunmaktadır. Özellikle, iki taraflı koruma ve yatırımı artırma amacıyla 21, çift vergilendirmeden korumak amacıyla 11 anlaşma yapılmıştır.

Tablo 4.4. Çift taraflı vergilendirmeden koruma amacıyla ülkeler arasında yapılan anlaşmalar

Ülkeler	İmzalanan tarih ve yer
Kazakistan	Almatı, 8 Nisan 1997
Beyaz Rusya	Bişkek, 26 Haziran 1997
Ukrayna	Bişkek, 16 Eylül 1997
Özbekistan	Taşkent, 24 Aralık 1997
Polonya	Varşova, 19 Kasım 1998
Tacikistan	Bişkek, 6 Mayıs 1998
Kanada	Ottava, 4 Haziran 1998
Rusya	Moskova, 13 Ocak 1999
Türkiye	Ankara, 1 Temmuz 1999

Kaynak: Kırgızistan Milli İstatistik Komitesi 2000.

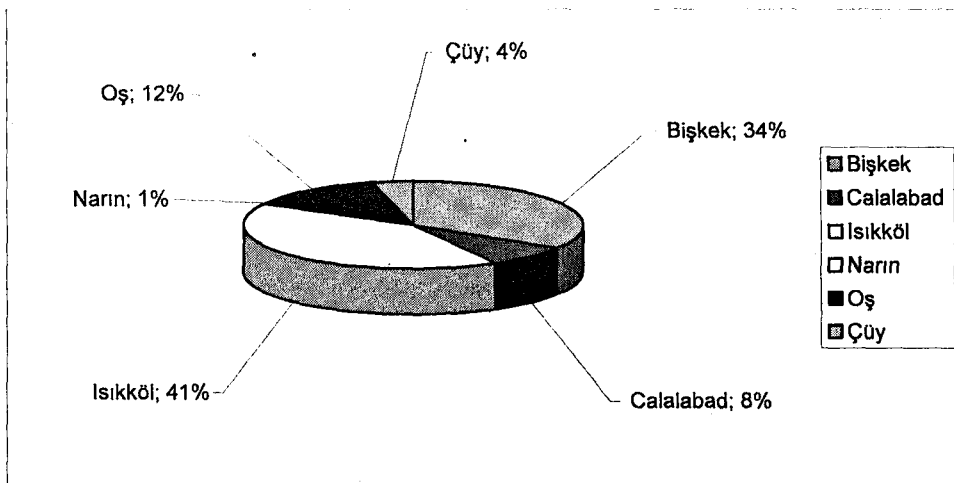
Bunun dışında ülkede aşağıdaki anlaşmalara da imza atılmıştır:

- Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar hakkında uluslar arası anlaşma;
- Birleşmiş Milletler uluslar arası ticaretle ilgili anlaşma;
- Avrasya'nın patent anlaşması;
- Devletler ve yabancı özel girişimciler arasındaki yatırım tartışmalarına çözüm bulma anlaşması;
- Uluslar arası taşımacılık anlaşması;
- Gümrükte yükleri belirlenen şartlar altında kontrol etme anlaşması.

Bu anlaşmaların çoğu şu anda yürürlüğe girmiş olup işlem görmektedir.

4.5.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Bölgelere Göre Dağılımı

Ülkenin bölgelerine göre yapılan doğrudan yabancı yatırımlara bakıldığında 1995-1999 dönemi arası Isık-Köl iline 230 milyon ABD Doları yatırım yapıldığı görülmektedir. Bu yatırım ülkeye giren toplam doğrudan yabancı yatırımların %41'ini teşkil etmektedir (Surkovski, 2001, s.10).

Grafik 4.6. Doğrudan yabancı yatırımın bölgelere göre dağılımı (% ile)

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, 2000.

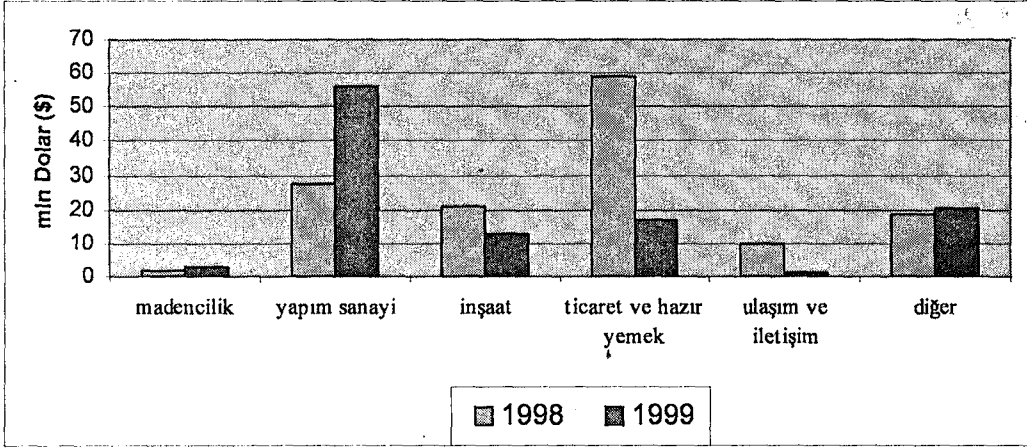
1995-1999 yılları arası Bişkek şehri 198.2 milyon ABD Doları yatırım ile ikinci sırada bulunmaktadır. Daha sonra Oş (72.1 milyon ABD Doları), Calalabat (45.8 milyon ABD Doları) ve Çüy (25.6 milyon ABD Doları) ve Narın'dır (5.83 ABD Doları).

4.5.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Ekonomik Sektörlere Göre Dağılımı

1995-1999 dönemi arası Kırgızistan'a giren doğrudan yabancı yatırımların sektörlere göre dağılımı şu şekildedir; Sanayi sektörüne 349 milyon ABD Doları, yani toplam doğrudan yabancı yatırımların %61'i, 83.7 milyon ABD Doları ile (%14) ikincilikte ticaret ve hazır yemek hizmetleri sektörü bulunmaktadır. Az yatırım yapılan sektörler ise inşaat (38.6 milyon ABD Doları % 7), iletişim (4.8 milyon ABD Doları % 1) sektörlerdir. Bunların dışında en az yatırım yapılan sektörler ise tarım ve ulaşımdır. Bu sektörler 5 sene içinde sadece 2 milyon ABD Doları yatırım yapılmıştır (Goskominvest, 2000, s.138).

Fakat bu dönem arasında giderek değişiklikler olmuştur. Sanayi sektörüne olan yatırım azalırken, inşaat, ticaret ve hazır yemek sektörlerine olan yatırımlarda ise bir artış meydana gelmiştir.

1999 yılının ilk 9 ayı içinde doğrudan yabancı yatırım 68.3 milyon Amerikan Doları olmuştur. Bunun içinden: sanayiye - 15.2 milyon; inşaat - 13.9 milyon; ticaret ve sosyal hizmetlere - 19.2 milyon; tarım sektörüne - 0.6 milyon; ulaştırma sektörüne - 0.1 milyon; iletişime - 0.1 milyon; diğer sektörler - 7.3 milyon şeklinde yapılmıştır. 1999 yılının 9 ayında yapılan yatırım 1998 ile kıyaslandığında % 108 oranda olmuştur.

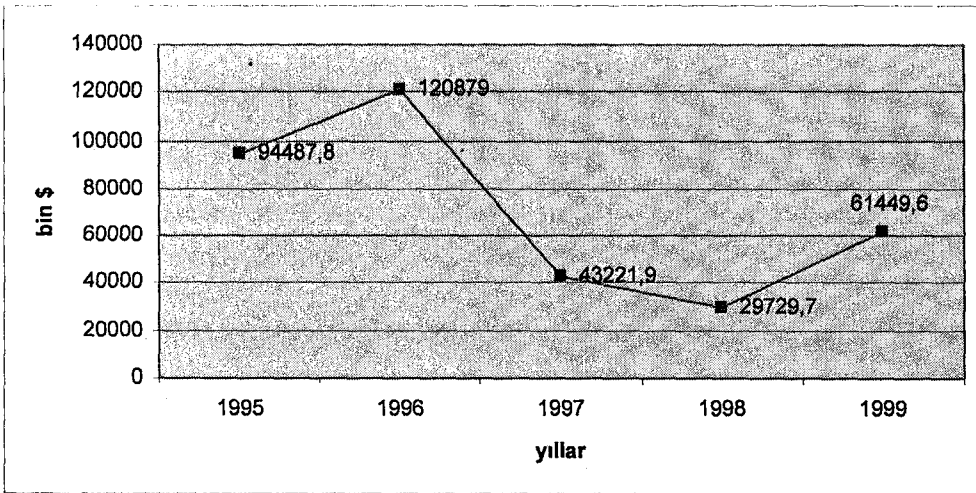

Grafik 4.7. 1998–1999 yılları doğrudan yabancı yatırımın sektörel dağılımı

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Yatırım Destekleme Komitesi, 2000.

4.5.2.1. Sanayi Sektörüne Yabancı Yatırım

Yukarıdaki verilerde de görüldüğü gibi en çok doğrudan yabancı sermaye sanayi sektörüne yapılmıştır. En büyük yatırım da 1996 yılında Kanadalı yatırımcılar tarafından yapılan Kuntör altın maden ocağının işletilmesidir. Bu şirketin yatırımı bu yıl içinde yapılan yatırımların toplamının %79'unu oluşturmuştur (Surkovski, 2001, s.14).

Grafik 4.8. 1995–1999 yılları sanayi sektöründe doğrudan yabancı yatırım.

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Yatırım Destekleme Komitesi, 2000.

1996 yılında 120 milyondan fazla ABD Doları yatırım yapılmıştır. 1997 ve 1998 yıllarında düşüş meydana gelmiştir, ve 1998'deki doğrudan yabancı yatırım 30 milyon ABD Dolarına gerilemiştir. 1999'da ise artış göstererek 61 milyon 500 bin ABD Dolarına ulaşmıştır. 1999'daki doğrudan yabancı yatırım 1996'daki doğrudan yabancı yatırımın %50'si kadardır.

1999'da maden sektöründeki yabancı sermayeli işletmelerin satıştan elde ettiği gelir 7.571 milyar Som'dur. Bu rakam ülke içindeki yabancı sermayeli işletmelerin satıştan elde ettiği gelirlerin % 58'ini oluşturmaktadır.

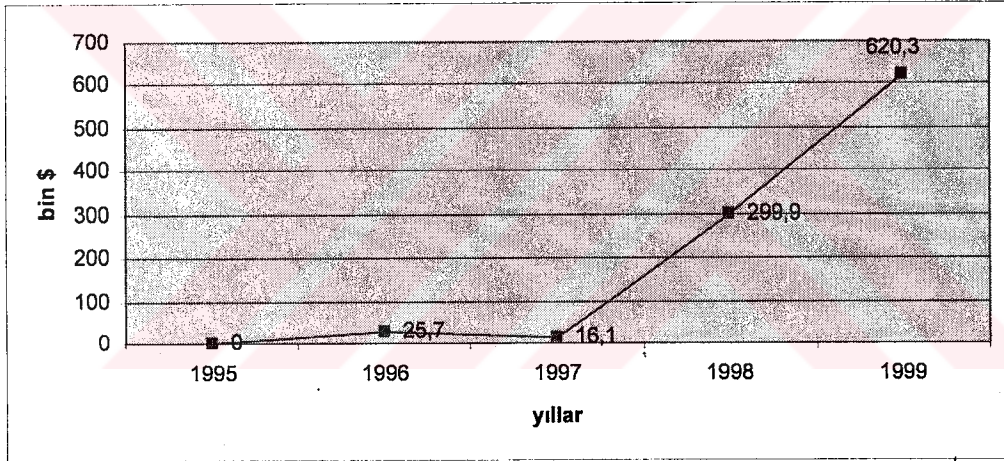
Aynı senede bu işletmelerin sayısı 501'e ulaşmıştır. Şirketlerde çalışan sayısı ise 14.3 bin kişidir. Bu da yabancı sermayeli işletmelerde çalışan işçi sayısının % 49.3'ünü oluşturmaktadır.

Britanya'nın "Kamko" firmasının şubesi Ülkede en iyi satış yapan yabancı sermayeli şirket olarak sayılmaktadır. 1997 yılında yün ve yün ipliği işletmesini uzmanlaştırmak amacıyla Hükümet, "Kasiyet" A.Ş.'nin yönetimini üç senelik anlaşmayla Kamko'ya vermiştir. Kasiyet'in Kamko ile birlikte ürettiği malları satmak için alternatif Pazar bulmak amacıyla yeni yöntemler araştırılmaktadır. Şirketin eski teçhizat ve donanımları modern teçhizatlarla değiştirilmesi planlanmıştır. Bu teçhizatların piyasa talebine göre ürünün şekil ve modelini değiştirebilecek şekilde olmasına dikkat edilmektedir (Surkovski, 2001, s.141). Eski yönetim yapısını piyasa ekonomisine ilgi duyacak şekilde değiştirmek, personelin Batı Avrupa, BDT, ABD piyasalarına girebilecek eğitimi vermek amaçlanmaktadır.

Bunun dışında Aydan- Farma Ortak İşletmesi, Vostok Kırgız-Amerikan petrol üretimi küçük fabrikalar zinciri, Cıldız Limited Şirketi, Arpa-BGİ BBCo Kırgız-Fransız firması, Elvest Kırgız-Amerikan süt ürünleri üretimi firması faaliyette bulunmaktadır.

4.5.2.2. Tarım Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım

1995-1997 döneminde tarım sektörüne çok az yatırım yapılmıştır. 1997'ye kadar giren yabancı yatırımın sadece %0.02'si tarım sektörüne yöneliktir (Koyçuev, 2000, s.231). 1998-1999 dönemi arasında bir artış söz konusudur (grafik 4.9.). 1999'daki verilere baktığımızda tarım sektöründeki yabancı yatırım, 1998'e göre %2.1'e, 1997'ye göre %38.5 oranlarında artmıştır. 1999'da toplam yabancı yatırımın %0.6 tarıma yönelik olup, tarım, avcılık ve ormancılıktaki yabancı sermayeli şirketlerin satıştan elde ettikleri gelir 8.4 milyon Som'u bulmuştur. Aynı senede tarım, avcılık ve ormancılıkta yabancı sermayeli şirketlerin sayısı dokuza çıkmıştır (2000, s.231).

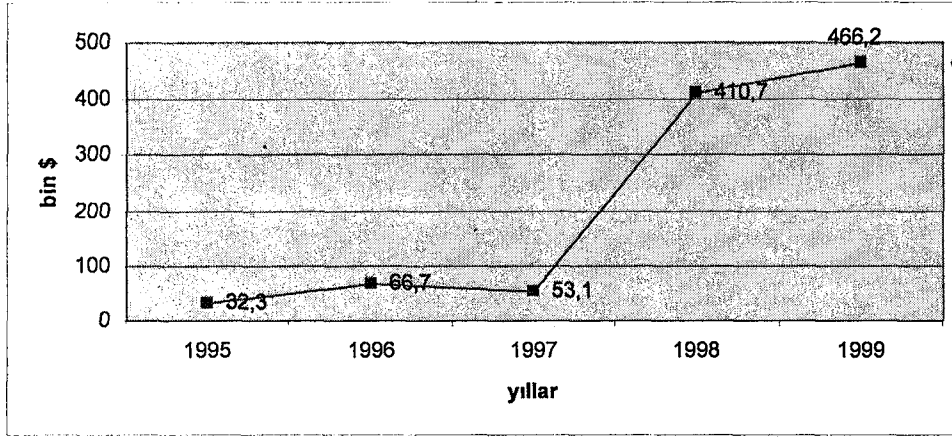
Grafik 4.9. 1995-1999 yılları arası tarım sektöründe yabancı yatırım

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Yatırım Destekleme Komitesi, 2000.

4.5.2.3. Ulaşım Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım

1999 yılında ulaşım sektörüne yapılan yabancı yatırım 1998'e göre %13.5, 1995'e göre %14.4'e artış göstermiştir (Goskominvest, 2000, s.226). 1999'da bu sektörde 121 yabancı sermayeli şirketin faaliyette bulunduğu kaydedilmiştir. Aynı sektörde elde edilen gelir 1999'da 452.5 milyon Som'a ulaşmıştır. Bu da tüm ülke içindeki yabancı sermayeli şirketlerin elde ettikleri gelirlerinin % 3.5'ini

oluşturmaktadır. Ulaşım sektöründeki yabancı sermayeli şirketlerde 200 eleman istihdam imkanı bulmuştur.

Grafik 4.10. 1995-1999 yılları ulaşım sektöründe doğrudan yabancı yatırım
Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Yatırım Destekleme Komitesi, 2000.

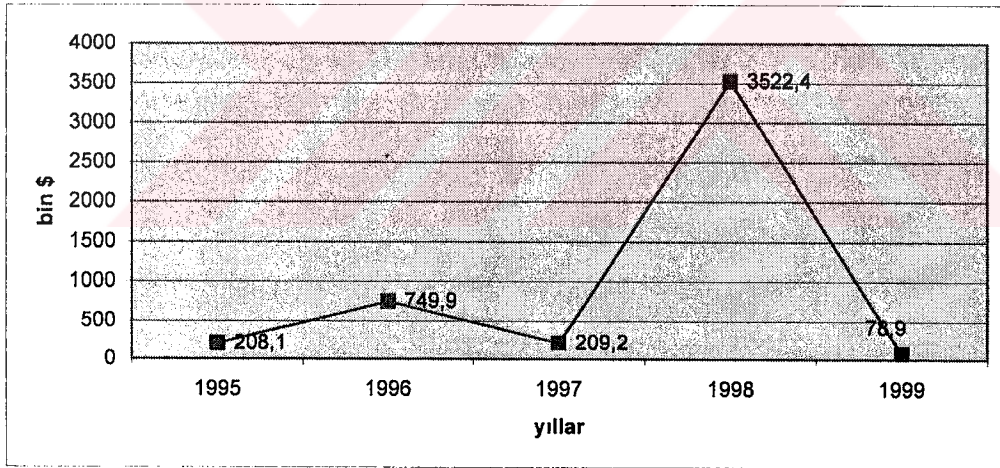
“Kırgız Hava Yolları” Milli Hava Yolu Kurulu ve “İT & İS p.a” (İtalian Technology İnnovation S.pa) şirketi Manas havalimanında kargo terminal ve uçakta verilecek yemek hazırlama merkezinin kurulmasına ortak yatırımcıları çekmek amacıyla Manas Managment Company şirketini kurdular. Bu projenin maliyeti 10.5 milyon ABD Doları olarak belirlenmiştir. Projenin yönetimi tamamen İtalyanlara ait olup bitmek üzeredir. Modern teçhizatlarla donanmış olan kargo-terminal, uçaklara yük yüklenip indirilmesini hızlandırmakta ve transit uçakların seferlerini artırmaktadır.

Hava yolundaki diğer şirket Avia Services İnternational Kırgız-Hint ortak şirkettir. Bu şirket 1999 yılında 140.3 bin ABD Doları yatırım yapmıştır (Goskominvest, 2000, s.145).

4.5.2.4. İletişim Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım

1998 yılında iletişim sektörüne yapılan yatırım 1997 yılının %16.8'den fazlasını teşkil etmektedir. İletişim sektörüne yapılan bu yatırım 1998 yılında yapılan yabancı yatırımın % 2.6'sını oluşturmuştur. Ayrıca şunu da belirtmemiz gerekir, 1998 yılındaki yatırım bu sektöre yapılan en yüksek yatırım olmuştur (Toktomamatov, 1999, s.174). 1999 yılında yapılan yatırım toplam doğrudan yabancı yatırımın %0.07'sini oluşturmuştur ve toplam katma değeri 81.6 milyon Som'u, GSYİH'nin %0.2'sini oluşturmaktadır.

1999 yılında ortak şirketler posta ve elektronik bağlantılar hizmetinde 148 milyon Somluk yatırımla, ülke içinde yapılan posta ve elektronik hizmetinin %12.4'ünü yapmıştır. İletişim sektöründe Kırgız-Amerikan Katel şirketi, Bitel şirketi, Ericsson firması gibi yabancı sermayeli şirketler faaliyet göstermektedir.

Grafik 4.11. 1995-1999 yılları iletişim sektöründe doğrudan yabancı yatırım.

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Yatırım Destekleme Komitesi, 2000.

1995 yılında 208,1 bin ABD Doları yatırım yapılmıştır. 1996'da artış göstererek 749,9 bin ABD Dolarına ulaşırken, 1997'de 209,2 bin ABD Doları ile bir gerileme yaşanmıştır. En çok yatırım da 1998'de yapılmış, 1997'ye göre %180 artış

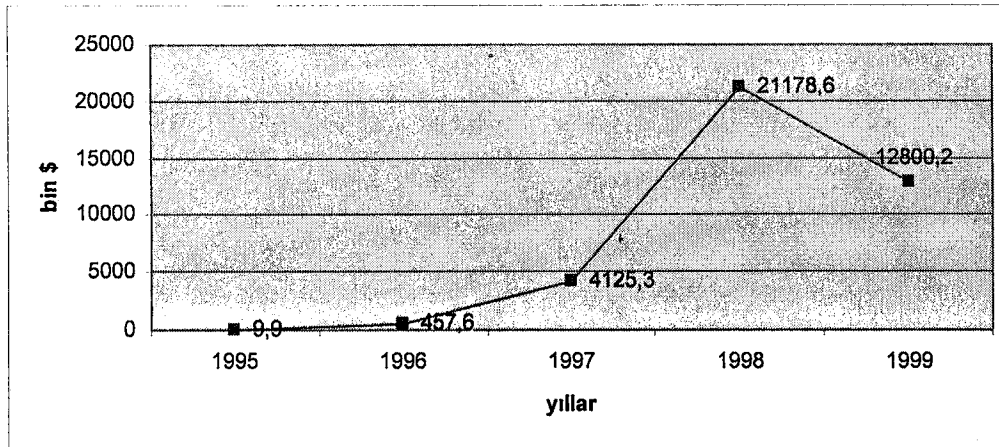
göstererek 3522.4 bin ABD Doları olmuştur. Fakat 1999'da büyük bir düşüş meydana gelmiştir.

Bu sektörde hızla gelişmekte ve büyümekte olan Firma Kırgız-Amerikan-Rus ortak şirketi Aeropag-Bişkek'tir (Goskominvest, 2000, s.147). Bu şirket radyo bağlantı iletişim Acer, Motorola, Sun, Dell firmalarının distribütörlüğünü ARC firmasının da aracılığını yapmaktadır. Firmanın kurucusu Amerikan Aeropag Minnesota Inc. Şirketi olup (%30 hisse sahibi) ona Kırgız Hükümeti ve Rusya'dan özel şirketler ortaklık yapmaktadır. Bununla beraber Aeropag-Bişkek tedarikçi firma olarak ülke iç piyasasına bilgisayar, telekomünikasyon ve ağ donanımları da sunmaktadır.

4.5.2.5. İnşaat Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım

1998'de inşaat sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım 1997'dekine göre 5 kat artmıştır.

1999'da ise inşaat sektörüne yapılan bu yatırım 1998'e göre 1.7 katı azalmıştır ve 1999 yılında yapılan toplam yatırımın % 12'sini oluşturmaktadır. Bu sektördeki yabancı sermayeli şirketlerde 1900 kişi çalışmaktadır. Bu rakam yabancı sermayeli şirketlerde çalışanların %6.6'nı oluşturmaktadır.

Grafik 4.12. 1995-1999 yılları inşaat sektöründe doğrudan yabancı yatırım.

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Yatırım Destekleme Komitesi, 2000.

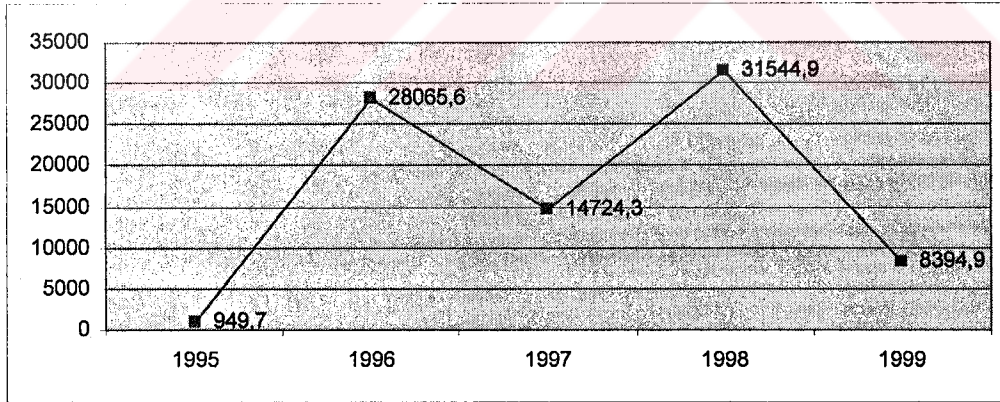
İnşaat sektöründe yabancı sermayeli Neman Kırgız-Belarus şirketi, Bişkek-Eridan-Stroy Kırgız-İrlanda şirketi, Asyastroyservis Kırgız-Amerika şirketleri faaliyet göstermektedir (Gozkominvest, 2000, s.141).

4.5.2.6. Ticaret ve Hazır Yemek Hizmet Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım

1999'da ticaret ve hazır yemek hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım aynı yılda ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırım toplamının % 7.7'sini oluşturmaktadır.

Bu sektörde 1999'da 1033 yabancı şirket faaliyet göstermekte olup, bu rakam ülkedeki yabancı sermayeli şirketlerin toplamının % 49.1'ni oluşturmaktadır. Bu şirketler 7300 elemana iş imkanı sunmuşlardır (Goskominvest, 2000, s.148).

Bundan başka 1999'da 55 tane müşterek çalışan yabancı sermayeli otel ve restoranların iş yapmakta olduğu kaydedilmiştir.

Grafik 4.13. 1995-1999 yılları Ticaret ve Hazır Yemek Hizmet Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırım

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Yatırım Destekleme Komitesi, 2000.

Bu sektörde en büyük yatırımı yapan yabancı şirket olarak sayılan Beta şirketi çay, sıvı yağ ve her türlü temizlik malzemeleri iç piyasaya sunmaktadır. Şirket Kırgız-Türk ortaklığıdır. 1999 yılında bu şirket 1.014 milyon ABD Doları yatırım yapmış bulunmaktadır (Goskominvest, 2000, s.145).

İtalyan Kevital konsorsiyumu 1998 yılının sonunda Devlet Mülkiyet Fonuna ait Ayçürök A.Ş.'nin hissesini satın alarak Bişkek'teki büyük alışveriş merkezinin sahibi olmuştur. Yerel ürünlerle halkın ihtiyacını karşılayamadığından dolayı Türkiye'den, Çin'den, Rusya ve diğer Avrupa ülkelerinden mal ithal etmektedir.

5. KIRGIZİSTAN'DA TÜRK YATIRIMLARI, TÜRK YATIRIMCILARININ KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

5.1. Kırgızistan Türkiye İlişkileri

Türk halkı Türkistan'ı "Ata Yurdu" olarak kabul etmektedir, ve burada yaşayan, kendileriyle binlerce yıllık tarihi, ortak dili ve kültürü paylaştığı milletlerle gönül bağına sahip bulunmaktadır. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması Türkiye'de büyük coşkuyla karşılanmıştır. Bu coşku ve heyecan bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk Cumhuriyetlerinde de yankı bulmuştur.

Kırgızistan'ı bağımsızlıktan sonra ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Kardeş ülke olarak, ilk yardım elini uzatmış bağımsızlığını desteklemiştir.

Bugüne kadar Türkiye Kırgızistan'a hem ekonomik, hem politik açıdan , hem de sosyal açıdan her türlü desteği vermiştir. Yeni sistem değişikliği yapan bir ülke için bu destekler büyük önem taşımaktadır. Bu bağların kopmaması amacıyla hatta daha da kuvvetlendirilmesi maksadıyla iki ülke arasında bir çok anlaşmalara, protokollere imza atılmış bulunmaktadır. Bugüne kadar Türkiye ve Kırgızistan arasında 90'a yakın anlaşma ve protokollere imza atılmıştır (Toktomuşev, 2001, s.114). Bunlardan en önemlileri 1997'de imzalanan " Sonsuz dostluk ve İşbirliği anlaşması"; ile " Türkiye - Kırgızistan birlikte – XXI yüzyıla"dır.

Ticari ve ekonomik ilişkiler, serbest piyasa anlayışı ile dört temel anlaşma esas alınarak yürütülmektedir.

- Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (Ekim 1997);
- Yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması (Nisan 1992);
- Çifte vergilendirmeyi önleme anlaşması (Temmuz 1999);
- Karma ve Ekonomik Komisyon Kurulmasına Dair Anlaşma (Ağustos 1995).

İki ülke arasındaki ilk anlaşma 23 Aralık 1991 tarihinde imzalanan “Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol” olmuştur. Türkiye ve Kırgızistan arasında Mayıs 1992’de imzalanan “Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması” ise, Eylül 1995’te TBMM’de onaylanmıştır. 31 Ekim 1996’da ise yürürlüğe girmiştir. “Çifte Vergilendirmenin Önlenmesine İlişkin Anlaşma” ise 2000 yılı itibariyle uygulamaya başlamıştır (TİKA, 2001, s.124).

Türkiye ile Kırgız Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin bir başka boyutunu da askeri ve güvenlik alanlarında da ilişkilerimiz teşkil etmektedir. Kırgız Cumhuriyeti’nin bağımsızlığının ardından bu ülkeyle bu alanlarda da yoğun bir işbirliğine gidilmiştir. Ancak 1999 yılında Kırgızistan’ın Batken bölgesinde ortaya çıkan terör eylemleri sonrasında bu alanlardaki ilişkilerimizin yeni bir ivme kazandığını söyleyebiliriz. Kırgızistan’ın bağımsızlığına, uluslar arası tanınmış sınırları içinde egemenliğine ve Kırgız halkının huzur ve güvenliğine büyük önem veren Türkiye, ülkede baş gösteren terörist faaliyetlerin hemen ardından Kırgızistan’a terörle mücadele konusunda gereken desteği vermiştir. Bu bağlamda, son üç yıl içerisinde Kırgızistan’a önemli miktarda askeri teknik hibe malzeme yardımı yapmıştır. Diğer taraftan, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Kırgız Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin çeşitli birimlerine, iç güvenlik hareket eğitimi de verilmektedir (Koyçuyev, 2000, s.167).

Türk dış siyasetinin temel hedef ve eksenlerinden biri, ortak din, dil ve tarihini paylaştığımız Avrasya coğrafyasını kucaklama politikasıdır. Bu politikanın, Cumhurbaşkanı Sayın Akaev’in ortaya koyduğu ve Doğu ile Batı arasında işbirliğini her alanda geliştirmeyi amaçlayan “İpek Yolu Diplomasisi” doktrini ile aynı hedefleri gözettiğini mutlulukla müşahede etmekteyiz. Büyük Önder Atatürk’ün “Yurtta Barış, Dünya’da Barış” sözünü kendilerine yol gösterici ilke edinmiş olan Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgız Cumhuriyeti, emin adımlarla sağlam ve parlak bir geleceğe doğru birlikte ilerlemektedirler. Bu geleceğin inşasında önemli bir rol üstlenen Kırgızistan’daki Türk işadamlarının şimdiye kadar gösterdikleri etkinlikleri iki ülke arasındaki ilişkiyi daha da kuvvetlendireceğine bir kanıttır.

5.1.1. Ticari İlişkiler

Kırgızistan'ın 2001 yılında yaptığı toplam ithalat 467,2 milyon ABD Doları'dır. Türkiye'nin aynı yıl itibariyle Kırgızistan'a yaptığı ihracat ise 15.7 milyon ABD Dolarından fazladır. Bu rakamlar, Türkiye'nin Kırgızistan piyasasını yeterince değerlendirmedini açıkça göstermektedir (Duran, 2002, s.48). 2000 yılı için Kırgızistan'a ihracat yapan ülkeler arasında en büyük payı %28.7 ile Almanya, ithalat yaptığı ülkeler arasında %23.9'luk payla Rusya almaktadır. Bunları %13.5 ile Özbekistan, %10.3 ile Kazakistan, %9.7 ile ABD izlemektedir. Türkiye ise sadece %4.8'lik bir pay sahibi olmuştur.

Tablo 5.1. Kırgızistan İthalatı (milyon ABD Doları)

Ülkeler	1998	1999	2000	2001
Rusya	204057,8	109366,1	132614,6	85052,1
Kazakistan	75297,7	72679,9	57399,7	81801,4
Özbekistan	122242,0	49968,5	74573,1	66733,4
Türkiye	37384,0	23067,8	26760,6	15772,2
Almanya	53051,1	47312,2	25178,9	24272,4
ABD	40852,0	54229,4	53778,7	26773,2

Tablo 5.2. Kırgızistan İhracatı (milyon ABD Doları)

Ülkeler	1998	1999	2000	2001
Rusya	83679,3	70713,1	65125,1	64510,2
Kazakistan	85516,4	44960,1	33393,8	39032,2
Özbekistan	39542,4	46568,7	89413,6	47997,6
Türkiye	7370,6	4606,3	7178,3	13772,0
Almanya	192150,6	148184,0	144577,0	94403,2
ABD	87640,6	11184,4	2814,8	7149,6

Kaynak : Kırgız Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, Eylül 2002

Türkiye'nin Kırgızistan'a yaptığı ihracatın niteliğine bakıldığında ilk sırayı % 9.1 ile makine teçhizat almaktadır. Kırgızistan'ın eskimiş ve yıpranmış makine sanayini yenilenmesi düşünülürse Türkiye'nin yaptığı makine ihracatının çok daha düşük olduğu görülebilir (Duran, 2002, s.48). Bunun dışında başlıca ihraç kalemleri arasında örme eşyalar, dokuma halılar, sabunlar, otomotiv ve yan sanayi ürünleri, plastikler ve elektrikli makineler yer almaktadır. Ham deri, sebzeler ve meyveler, adi metallere aletler ise Türkiye'nin Kırgızistan'dan ithal ettiği mallardır.

İki ülkenin dış ticaret rakamlarına bakıldığında Türkiye'nin Kırgızistan'a olan ihracatının 1997 yılından sonra bir düşüş yaşadığı görülmektedir. 1998 yılında Rusya'da yaşanan kriz Kırgızistan'ın da dış ticaretini olumsuz etkilemiş bulunmaktadır. Ancak aradan zaman geçmesine rağmen dış ticaretteki daralma devam etmiştir. Son yıllarda Türkiye'nin Kırgızistan'a olan ihracatında azalma söz konusu iken, tam tersine ithalatında ise bir artış meydana gelmiştir (Tablo 5.3). Bu durum Kırgızistan için olumlu bir gelişmedir. Çünkü iki ülke arasındaki dış ticaret açığı ciddi bir şekilde azalma göstermiştir.

Tablo 5.3. Türkiye – Kırgızistan dış ticareti (milyon ABD Doları)

Yıllar	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Ticaret Hacmi	Ticaret Dengesi
1995	38.1	5.5	43.6	32.6
1996	47.0	5.8	52.8	41.2
1997	49.4	7.5	56.9	41.9
1998	41.5	6.7	48.2	34.8
1999	23.1	2.7	25.8	20.4
2000	20.2	2.3	22.5	17.9
2001	17.3	6.3	23.6	11.0
2002 (8aylık)	12.9	10.5	23.4	2.4

Kaynak : Türkiye Devlet İstatistik Enstitüsü (Ticaret Dengesi Türkiye açısından değerlendirilmektedir)

5.2. Türk Yatırımları

Bağımsızlıktan sonra piyasa ekonomisini benimseyen Kırgız Cumhuriyeti, yabancı yatırımcılar için de elverişli şartlar yaratmaya çalışmaktadır. Bundan dolayı ülkeye yabancı yatırımcılar gelmeye başlamıştır. Bu yatırımcıların arasında Türk yatırımcıları da kendi payını almışlardır.

Kırgız Cumhuriyeti'nde güçlü bir Türk ekonomik varlığının bulunduğu göz ardı edilemez. Kırgızistan'daki Türk yatırımları, ülkedeki doğrudan yabancı yatırımlar arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Kırgızistan'da, büyük işletmelerin yanı sıra küçük ve orta ölçekte de çok sayıda Türk yatırımı bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı sayın Akaev'in Türkiye'yi ziyareti sırasında 20 Şubat 2002 günü imzalanan Türkiye ve Kırgız Cumhuriyeti Arasındaki "Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İşbirliği Programı"nı ekonomik ve ticari ilişkilerimizi daha da ileri götürecek bir yol haritası olarak değerlendirebiliriz (Eröktem, 2002, s.5).

Türk ve Kırgız halkları arasında sağlam işbirliği köprüleri kuracak genç nesillerin yetiştirilmesi amacıyla gerek resmi kuruluşlarımız, gerekse özel öğretim kurumlarımız aracılığıyla eğitim alanında Kırgız Cumhuriyeti ile yoğun ilişkiler tesis edilmiştir. Bilinçli, kültürlü, okuduğu bilim dalını özümsemiş genç kuşakları kardeşlik duyguları içerisinde yetiştirmek, geleceğe yatırım demektir.

Bu bağlamda, gelecekte ülkelerinin kamu ve özel sektör kademelerinde önemli görevler üstlenecek yüzlerce Kırgız öğrenciye Türkiye'de öğretim imkanı sağlanmıştır. Ancak, pek çok öğrencinin eğitimlerini tamamlamalarının ardından Kırgızistan'a geri dönmemeleri üzerine, bu kez, burada ortak eğitim kurumları oluşturulmuştur. Örnek olarak, ülkeler arasında eğitim alanındaki ilişkilerin en büyük simgesi, iki ülkenin ortaklaşa kurduğu Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi'dir. Kırgız ve Türk öğrencilerin yanı sıra Türk Dünyasının başka köşelerinden gelen öğrencilere de eğitim imkanı sağlayan ve ilk mezunlarını bu öğretim dönemi sonunda verecek olan bu üniversite, gerek teknik altyapısı, gerekse akademik kadrosunun zenginliği dolayısıyla ülkenin önde gelen eğitim kurumları arasında yer almaktadır.

Kırgızistan'daki Türk yatırımların toplam tutarı 2001 yılı itibariyle 350 milyon ABD Dolarıdır, başka bir deyişle toplam yabancı yatırımların % 30'unu oluşturmaktadır (Toktomuşev, 2001, s.115).

5.2.1. Eximbank Kredileri

Kırgızistan ve Türkiye arasında 28 Nisan 1992 tarihinde imzalanan Mutabakat Muhtırası çerçevesinde Türk Eximbank Kırgızistan Milli Bankasına 75 milyon ABD Doları tutarında kredi sağlamıştır. Kredinin amacı Kırgız – Türk ortak projelerine destek olmaktır (Toktomuşev, 2001, s.116). Kredinin 37.47 milyon Dolarlık bölümü mal ihracatının finansmanına ayrılmıştır (TİKA, 2001, s.125). Bu bölümü tarım ilaçları, mobilya fabrika makinaları, ekmek fırınları, kürk fabrikası için kimyasal maddeler, otobüs ve minibüs ihracatı için kullanılmıştır. Geri kalan 37.53 milyon ABD Dolarlık kısmı ise ortak projeler için ayrılmıştır. Bu da Bişkek Mobilya Fabrikası, Tokmok Deri Fabrikası, Ulaştırma ve İletişim Bakanlığı, Sokuluk'taki TORGMAŞ Araba Fabrikası, Kırgızenergoholding ve Tokmok Radyo Fabrikasının yeniden yapılanması ve çağdaş donanımlarla donatılması için ayrılmıştır. Kredi ödeme süresi dört defa anlaşmalı olarak 1995, 1996, 1998 ve 2001 yıllarında ertelenmiştir.

Tablo 5.4. Türkistan'a Türk-Eximbank Kredileri (Ocak-1999 Tarihi İtibariyle)
(Milyon \$)

Ülkeler	Tahsis Edilen Toplam Kredi Limitleri
Azerbaycan	250
Kazakistan	240
Özbekistan	375
Kırgızistan	75
Türkmenistan	163

5.2.2. Müteahhitlik Hizmetleri

Uluslar arası Müteahhitler Birliğine ye olan Türk Müteahhit firmaları Kırgızistan'da bugüne kadar altı proje üstlenmiş bulunmaktadırlar. 2001 yılının Ocak ayına kadar yaptıkları çalışmaların değeri 213.383 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır (Duran, 2002, s.60).

Tablo 5.5. Yıllar İtibariyle Kırgızistan'da Türk Müteahhitlik Hizmetleri (bin ABD Doları)

1990 – 1994	27.500
1995	4.990
1996	52.000
1997	-
1998	-
1999	128.893
2000	-
Toplam	213.383

Kaynak: DEİK, Kırgızistan Ekonomisi ve Türkiye İlişkileri, şubat 2002

şu anda devam etmekte olan hizmetlerden biri Bişkek – Oş Karayolunun tamiridir. Bu Karayolun ihalesini Entes İnaşaat A.ř. kazanmış olup, 1996 yılından beri çalışmalar devam etmektedir.

Bunun dışında Kırgız-Türk Manas niversitesinin bazı kampuslarını, yurtlarını da Türk müteahhitleri yapmaktadır. Önümüzdeki yıllarda hizmete sunulacak Yimpaş alışveriş merkezinin inşaatını da Türk müteahhitleri üstlenmişlerdir. Türk firması olan Yimpaş Holding daha önce bu yatırıma başlamıştır. Fakat bürokratik engeller ve Hükümet ile olan anlaşmazlıktan dolayı yarım bırakılmıştı. Bugünlerde yeniden inşası başlamıştır.

5.3. Yabancı Sermayeli Şirketlerden Bazıları

5.3.1. The Coca Cola Bishkek Botlers

The Coca Cola Bishkek Bottlers, Efes Sınai Yatırım Holding A.Ş.'nin yatırımınıdır. Mart 1996 yılında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akaev'in katılımıyla açılmış olup, şu anda da faaliyetini sürdürmektedir. Bugüne kadar 20 milyon ABD Doları yatırım yapılmıştır. Coca Cola ürünlerini Kırgızistan'da üretip pazarlamak amacıyla kurulan şirket, en son teknoloji ile donattığı şişeleme tesislerinde üretime Mayıs 1996'da başlamıştır. Üretim Kapasitesi yılda 39 milyon litredir.

Kombili hatlara sahip tesislerde 1 litrelik ve 1,5 litrelik PET ile 0,25 litrelik depozitolu şişelerde Coca Cola, Fanta, Sprite ve Bon Aqua üretilmektedir. The Coca Cola Corporation'ın (ABD şirketi) % 10'la ortak olduğu 20 milyon USD sermayeli şirket iki dağıtım merkezi aracılığı ile direkt dağıtım yapmakta, ayrıca 233 bayi ve toptancıyı kapsayan bir dağıtım ağına sahip bulunmaktadır (Tacibaev, 2003, s.22).

İçecek ve meşrubat sektöründe faaliyet gösteren şirkette biri Türkiye vatandaşı 140 eleman çalışmaktadır. Kırgızistan'ın yatırım için elverişli olduğunu belirten şirket yöneticisi, zorlukların da olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bu zorlukların devlet desteğiyle çözümlenmesine inanıyorlar.

Kırgızistan'a daha fazla yatırım yapmak planlanılmadı. Bunun sebebi de Ülkenin küçük olması, yani fazla üretimin iç piyasanın tüketememesidir. Üstelik ülkede ulaşım problemi olduğundan dolayı ve komşu ülkelere ihraç sürecinde komşu ülkelerin yüksek gümrük vergisi istemesi nedeniyle fazla üretime ihtiyaç duymamışlardır. Yaşanan diğer bir sorun da ülkeye kaçak giren ve ucuz fiyatta satılan Coca cola ürünleridir. Yatırımcıların şikayetlerinden biri de kaçakçılıktır.

Tüm sektörlerin yabancı yatırımcılar için açık olduğunu, özellikle de turizm sektörünün daha da çok elverişli olduğu söylenmektedir. Ülkede güvenilir bir bankanın olmaması da bu sektörde yatırım yapılabileceğini göstermektedir.

5.3.2. Beta Şirketler Grubu

Ülkede müşterinin istediği ürün ve hizmeti verecek bir süpermarket yoktu. Sovyetler döneminde halkın ihtiyacını karşılayan merkez marketler vardı, fakat onlar da yeterli derecede ihtiyaçları karşılayamıyordu. Üstelik SSCB'nin dağılmasıyla kamu işletmeleri olan süpermarketler iflas etmişlerdir.

Kazakistan'ın Almatı şehrinde açılan Ram Stores süpermarketi Kırgızistan işadamlarının da dikkatini çekmiştir. Neticede Beta Stores Süpermarketi açılmıştır. Ve piyasanın tam ihtiyaç duyduğu bir yatırım alanı olarak değerlendirebiliriz.

Beta Stores süpermarketi Beta İnşaat Yatırımcılığa ait olup, merkezi Adana'dadır. Şubeleri Merkezi Asya, Rusya ve Azerbaycan'da faaliyet göstermektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Beta şirketi en büyük yatırımcılardan biridir. Beta Store Süpermarketi için 1 milyon ABD Dolarından fazla yatırımda bulunmuştur. Bunun dışında Beta Şirketi, Beta Çay Paketleme ve Ambalaj işletmesi de açmış bulunmaktadır. Bu işletmenin yatırım maliyeti 12 milyon ABD Dolarıdır. Faaliyet gösterdiği alanda iyi bir Pazar payına sahip olup, Kırgızistan iç piyasa çay ihtiyacını karşılamaktadır (KITİAD, 2003, s.21).

5.3.3. Ata Şirketler Grubu

Ata Grubun Başlangıcı 1996 yılında Türkiye'den gıda ve temizlik ürünlerini ithal eden Omo Ltd'ye dayanmaktadır. Omo Ltd. şirketi gıda ve temizlik ürünlerini Kırgızistan'a ithal ederek halka hizmet sunmuş ve gelecekte neler yapılabilir diye düşünmüştür. Bu düşünceler sonucunda 1998 yılında Sokuluk'ta Ata Gıda Firmasını, 1999 yılında ise Bişkek'te Ata Mobilya firmasını kurmuştur.

Ata Gıda Şirketi hediyelek kağıtlı şeker üretimi için kurulmuş olup, şu anda şekerin yanında değişik ambalaj ve ebatlarda çikolata ve gofret üretimini de yapmaktadır.

Ata Mobilya şirketi ise Kırgızistan halkına en iyiyi, en güzeli, en kaliteliyi sunmak felsefesiyle mobilya ve halı ürünlerini satmak üzere kurulmuştur.

Ata Grup'un hem gıda, hem de mobilya sektöründe olması gereken en yüksek yer ve kalitede olması için azami gayret gösterilmektedir. Gıdada Kırgızistan ürünü olan Ata lakomka gofretine Kanada'dan bir firma distribütörlük istemektedir. Bu olay hem firma adına, hem de ülke adına güzel bir başarıdır. Mobilyalar ise, konusunda dünya devlerinden olan İstikbal mobilyaya aittir.

Firma üç Türk , iki Kırgız vatandaşı ortaklığıyla kurulmuştur. Ata Gıda'da 150 kişi, Ata Mobilya'da ise 25 Kırgız vatandaşı çalışmaktadır (KITİAD, 2003, s.19).

Kırgızistan 10 yıllık genç bir dünya devletidir. Dünya ile entegre olmamış bir sistemden çıkıp kafa yapısıyla, yaşayışıyla, geleceğe kendini dünya ile birleştirmeye azami gayret sarf etmektedir. Ülkede huzur ve güven ortamı mevcuttur. Fakat kişilerden oluşan ufak tefek rahatsızlıklar da yok değildir.

Komşu devletlere bakıldığında, Kırgızistan yer altı kaynakları olarak zengin değildir. Fakat yetişmiş bilgili bir insan kitlesine sahiptir. Japonya'nın da ne petrolü var, ne de doğal gazı. Ama dünyanın süper gücü olmayı amaçlayan bilinçli, bilgili insan kitlesi vardır. Kırgızistan da aynen öyle düşünmelidir.

5.3.4. Detaş Limited Şirketi.

Detaş Ltd. 2002 yılında kurulmuş olup, 8 ortaktan oluşan bir kuruluştur. Temizlik, kozmetik maddeleri üretimi ve pazarlamasında faaliyet göstermektedir. Sokuluk'ta 12 dönüm arazi içerisinde 3500 m² kapalı alanda işlevini sürdürmektedir. Sıvı el sabunu, sıvı bulaşık, şampuan, çamaşır suyu ve genel yüzey temizleyicisi üretmektedir. Ve bu üretilen ürünün konulacağı plastik kapları da firma kendi üretmektedir. Günlük üretim kapasitesi 30, aylık ise 750 tondur.

Firmada 60 eleman çalışmaktadır.

Üretilen malların pazarlamasını yapacak Nobel Ltd. Pazarlama şirketi kuruldu. Sadece kendi ürünlerini değil başka firmaların da ürünlerini pazarlamaya başlamıştır. Bu pazarlama şirketinin çabasıyla Detaş Ltd. artık sadece Kırgızistan'a değil tüm Türkistan piyasasına da girmeyi başarmıştır (Firma Detaş, 2003, s.4).

Şirketin Kırgızistan'da açılmasının nedeni ise ortakların 1994 yılından beri Kırgızistan piyasasına mal getirip pazarlamasıdır. Piyasayı iyice öğrenmiş olması ve buraya alışması şirketin açılmasına neden olmuştur.

Kırgızistan'ın ekonomik geleceği hakkında yorum yapmadan önce ekonomik geleceği yönlendirecek temel etmenlere bakmak gerekir. Bunları sıralarsak:

- Devlet, yöneticisi vatandaşı ile ekonomik kalkınma hedefi ve sevdası oluşturmalıdır. Yani toplum: "Ben ekonomik geri kalmışlıktan kurtulacağım!" koşulunu benimsemelilerdir.
- Eğitimli insan kaynağı olmalıdır. Bu ülkede mevcuttur.
- Enerji ucuz olmalıdır. Kırgızistan'da enerji ucuzdur.
- Yabancı yatırımcıyı ülkeye çekecek ortam sağlamalıdır. Yatırım için teşvik yasaları çıkarmalıdır.
- Vergi yasalarını yeniden gözden geçirerek, sanayi ve ekonomiyi destekleyici önlemler almalıdır.

Bu ve benzeri değerler harekete geçirilirse Kırgızistan ekonomisinde güzel günler çok uzakta değildir.

Kırgızistan'a yatırım yapacak insanlar çok iyi fizibilite çalışmaları yapmalıdır. Devlet organlarından, meslek kuruluşlarından bilgiler almanın yanında bu ülkede somut olarak iş yapan işadamlarından, onların her türlü örgütünden bilgiler alıp öylece sonuca varmalıdır. Büyük yatırımlardan daha çok küçük ve orta ölçekli yatırımlar yapmalıdır. Bir de yapılacak yatırımlar hem Kırgızistan hem de komşu ülkelere ihracata yönelik düşünülmelidir.

5.3.5. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesinin açılması sadece Kırgızistan'da değil Türkistan'daki tüm Cumhuriyetler içinde eğitim sektörüne yapılan en büyük yatırımlardan biri olmuştur. Yatırımın yaklaşık tutarı 75 milyon ABD Dolarıdır (Koyçumanov, 2001, s.118).

Üniversite 30 Eylül 1995 tarihinde İzmir'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Kırgızistan Cumhuriyeti hükümeti arasında Kırgızistan'ın başkenti Bişkek

şehrinde Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi kurulmasına dair anlaşma'nın her iki ülke yetkili makamlarınca onaylanmasına müteakip 1997-1998 öğretim yılında öğretime başlamıştır. 2001-2002 öğretim yılı itibariyle 4 fakülte, 2 yüksek okul ve 2 enstitüde 1369 lisans, 63 yüksek lisans ve doktora öğrenci öğrenimini sürdürmektedir.

Üniversite Yüksek Öğretim Kurumu bünyesinde Türkiye'deki üniversitelerle aynı statüde özerk bir üniversitedir.

Üniversitenin Misyonu; Kırgız ve Türk gençleri ile Türk Cumhuriyetleri ve Türk Topuluklarındaki gençlerin birlikte eğitim almalarını, ortak anlayış ve işbirliğini geliştirmelerini ve üniversitenin dünya bilimine katkı yapmasını sağlayarak Türk uygarlığının rönesansına destek vermektir. Üniversitenin bu misyon çerçevesindeki amaçları şunlardır:

- Çağdaş eğitim standart ve yöntemleri ile çağdaş üniversite yönetim modeli kullanarak Kırgızistan Cumhuriyeti yükseköğretim sistemi için bir örnek oluşturmak ve dünya ile entegrasyonda öncü rol oynamak,
- Gelişmiş ülkelerin demokrasi ve piyasa ekonomisi deneyimlerinden yararlanarak, Kırgızistan'daki demokratikleşme ve piyasa ekonomisine geçiş süreçlerinin güçlenmesine katkıda bulunmak,
- Türk dünyası gençlerini, ulusal değerlerine bağlı kalarak evrensel görüş ve değerlerle donanmış bireyler olarak yetiştirmek ve uluslararası topluluğun seçkin üyeleri haline getirmek (www.manas.kg).

Üniversite yüz yıllardır ayrı kalan akraba topluluktaki insanları tekrar bir amaca yönelmesinde, birleşmesinde katkıda bulunmaktadır.

5.3.7. Sebat Eğitim Kurumları

Sebat Eğitim Kurumları, 2 Mayıs 1992'de Kırgızistan Milli Eğitim Bakanlığı ve Sebat Eğitim Kurumları arasında yapılan anlaşma çerçevesinde faaliyete başlamıştır. Ticari amaç gütmeyen müessese olup, ilk olarak Bişkek Kırgız-Türk Erkek Lisesi açılmıştır. Bugün Sebat Eğitim Kurumlarını 12 Lise (4 kız, 8 erkek lisesi), Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi, Uluslararası Silk Road Okulu,

Secom Dil ve Bilgisayar Merkezi teşkil etmektedir. On sene içinde Sebat Eğitim Kurumu Kırgızistan'ın eğitim sektörüne 30 milyon ABD Doları yatırım yapmıştır (<http://www.allkg.info/archive>).

Liselere 6.sınıf öğrencileri ülke genelinde test sınavı yapılarak alınmaktadır. Testler Kırgızistan genelinde aynı vakitte, aynı sorulardan her yıl Nisan ayında yapılmaktadır. Öğrencilerin, okulların, ilçelerin, şehirlerin sonuçları çıkarılarak kendilerine verilmektedir. Okullara kabul alma sınavında başarı gösteren kabiliyetli öğrencilere, çok çocuklu ve sosyal durumu iyi olmayan aile çocuklarına eğitim ücretinden indirim yapılmaktadır. Öğrenciler toplumun her kesimlerinden olarak özellikle yetim, öksüz, ve çok çocuklu ailelerin de zeki çocuklarına yönelerek tüm vatandaşlara ulaşmaya çalışılmaktadır (www.sebat.edu.kg).

Bütün okullarda yatakhaneler mevcuttur. Ayrıca üniversite öğrencileri için Bişkek şehrinde 2 ve Oş şehrinde 1 yükseköğretim yurdu açılmıştır. Sebat faaliyetini Kırgızistan Cumhuriyeti Kanunlarına, Anayasasına, Çocuk hakları hakkında Uluslararası Sözleşme ve Kırgız Cumhuriyetinin Adalet Bakanlığında kayıtlı Tüzüğe göre yürütmektedir. Ayrıca eğitim faaliyetleri Kırgızistan Cumhurbaşkanı'nın ilan ettiği "Bilim", XXI yüzyılın kadroları ve Cetkinçek Devlet Programlarına göre yürütülmektedir.

Eğitim planı, Kırgızistan Milli Eğitim kanunlarına ve standartlarına göre uygulanmaktadır. Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji, Bilgisayar dersleri İngilizce okutulmaktadır. Bunların yanında Türkiye Türkçe'si de öğretilmektedir. Liselerde 180 Türkiyeli ve 781 yerli öğretmen ve yardımcı personel çalışmaktadır. Öğretmenlerin geneli yüksek ve birinci kategorideki öğretmenlerdir. Öğretmenler devamlı mesleki kalifiyesini geliştirme kurslardan seminer ve eğitim almaktalar.

5.3.6. Kumtor Gold Company Ortak İşletmesi

Kumtör Gold Company ortak işletmesi altın üretiminde dünyadaki büyük işletmelerden sayılmaktadır.

1992 yılında Toronto'da Kırgız Hükümeti ile Kanada'nın Cameco Holdingi arasında Kumtör altın işletme projesinin ön anlaşması imzalanmıştır. Kırgız

Hükümeti devlet kurulu olan KIRGIZALTIN temsil etmiştir. Ortak işletmenin %70 hissesi Kırgız Hükümetine, %30 hissesi de Cameco Holding'e aittir.

Bugüne kadar yapılan en büyük yatırımdır. Kanada şirketi ülkedeki toplam doğrudan yabancı yatırımın %46'sını oluşturmaktadır. Toplam yatırım tutarı ise 263.1 milyon ABD Dolarıdır (Nasstatkom, 2001, s.98).

1994 tarihinde ise Kumtör projesinin esas anlaşması imzalanmış olup 1996 yılının 17 Aralığında deniz seviyesinden 4200 metre yükseklikte altın üretimi başlatılmıştır. Aynı yılın 31 Aralık günü ilk ürün elde edilmiştir. İşletmenin yıllık üretim kapasitesi yaklaşık 20 ton'dur.

5.4. Yabancı Sermayenin Sakıncaları

1990'dan itibaren Orta Avrupa ülkelerinin ve Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin yabancı sermaye yatırımlarını teşvik eden yasalar çıkarmaları doğrudan yabancı yatırımları cezbetme yarışını başlatmıştır. Doğrudan yabancı yatırımın çok büyük kısmını gelişmiş ülkelerin şirketleri gerçekleştirmektedir.

Ülkeye yatırım yapan yabancı şirketler her ne kadar ülke ekonomisine katkı sağlasalar da, yatırım yaptıkları alanlarda hakimiyetlerini de hissettirmektedirler. Gelişmiş ülkeler, kendi nüfuz alanı içerisinde gördükleri bölgelere yatırımlarını yoğunlaştırma eğilimindedirler Gelişmiş ülkelerin (ABD, AT, Japonya) şirketleri az gelişmiş ülkelerin pek çoğunda, sermaye stoku oluşturarak veya yatırım akımı yaparak nispi bir hakimiyet kurmuştur (DTP, 1995, s.9).

Kırgızistan'daki yabancı yatırımlara bakıldığında bazı yabancı sermayeli şirketlerin belirli bölgelerdeki sektörlerde kendi nüfuzunu kurmuş oldukları görülmektedir. Buna örnek olarak Kırgız – Alman şirketi olan Reemtsma Kyrgyzstan Tütün Üretim ve Pazarlama İşletmesini gösterebiliriz. Ülke iç piyasasının tamamı bu firmanın ürünleri ile karşılanmaktadır. Diğer bir örnek, Türk sermayeli olan Beta-Kyrgyzstan Çay Paketleme, Ambalaj ve Pazarlama şirkettir. Bu şirket de sadece Kırgızistan'da değil neredeyse bütün Türkistan'da tekel haline gelmiş durumdadır.

Yabancı tasarruf girişinin bir türde (kredi veya yardım) yoğunlaşması rizikoludur. Fazla yardım bağımlılık yaratmakta, fazla borçlanma dış ödemeler krizine yol açabilmektedir (DPT, 1995, s.10) .

Bugünlerde 1 milyar 570 milyon ABD Doları dış borcu olan Kırgızistan'ın iç borcu da sıkıntıya sokmuştur. İç borcu ise 170 milyon ABD Dolarıdır. Bazı ülkelere ve kurumlara olan borçların ödenmesi ertelenmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlar makroekonomik öngörülere girdiğinde bağımlılık yaratabilmekte, ülke ekonomisinde yabancı hakimiyetine yol açabilmekte ve hisse almaya yönelik doğrudan yabancı yatırımlar az gelişmiş ülkenin yerli parasının aşırı değerlenmesine yol açarak ülkenin ihracatını köstekleyebilmektedir.

5.5. Yabancı Yatırımcıların Karşılaştığı Sorunlar

Her ne kadar yabancı ve yerel yatırımcılara ortam yaratmaya çalışılırsa bile bir çok sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunları şöyle sıralayabiliriz:

Kırgızistan'da yaşanan sistem değişikliğinden ve Sovyet sisteminden kaynaklanan mevzuat eksikliği, gümrük teşkilatının düzensiz olması, bankacılık sisteminin yetersiz olması, denetimde yetki kargaşası bulunması gibi hususlar Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatında önemli sorunların yaşanmasına neden olmaktadır.

Türk Standartları Enstitüsü Belgesi olmayan Türk mallarının Kırgızistan'da satılması yasaklanmıştır. Fakat, bilindiği gibi, Türk ihraç mallarının pek çoğunun standart belgesi bulunmamaktadır.

Kırgızistan'ın en büyük bankası olan Sberbank'ın kapatılmış olması, halkın ve yatırımcıların finans kesimine olan güvenin kaybedilmesine, paranın yastık altına giderek yatırımdan kaçınılmasına ve bankalar kanalı ile sisteme girebilecek olan paranın atıl kalmasına neden olmuştur. Buna istikrarlı olmayan bir para biriminin ve ihtiyaca cevap vermeyen bir bankacılık sisteminin de olması yatırımların gelişmemesi bakımından diğer bir olumsuzluğu oluşturmaktadır.

Yatırımcıların en çok karşılaştığı sorunlar da bürokratik işlemler olmuştur. Bir belge almak için çok fazla evrak istenmektedir. Evrakların toplanması, onların imzalanması yatırımcılara zaman kaybı ve daha fazla masraf yapmasına neden olmaktadır.

Yatırımcı temsilcilerinin Kırgızistan'da problem olarak gördükleri durumların ana başlıkları şöyledir:

5.5.1. Vergi Sistemi

Vergi sistemindeki sık sık değişiklik yatırımcıların en çok karşılaştıkları sorunlarından biridir (Surkovski, 2001, s.21). Yatırımcılar vergilerin karmakarışıklığından ve düzensizliğinden yakınmaktadırlar. Komşu ülkelerde değişik koşullarda iş yapanlara farklı vergiler uygulanması ve bunun teşvik olarak kullanılmasına rağmen, Kırgızistan bu konuda kendisini geliştirmelidir. Bunun dışında yerli ve yabancı şirketler arasındaki vergi farkları iyi bir şekilde ve belirgin olarak açıklanması ve her hangi bir karışıklığa sebep olmaması istenmektedir. Vergi mevzuatının Çok sık değiştirildiğinden firmalar bunu takip edememektedir.

Kırgızistan'da sıklıkla değişen vergi tarifeleri ve bazı mallara %200'e kadar gümrük vergisi konulması Kırgızistan Türkiye arasındaki ticareti olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Türkiye'nin 1 Ocak 1996 tarihinde AB ile Gümrük Birliğine geçmesi ve bu çerçevede AB üçüncü ülkelere uyguladığı rejimi benimsemesiyle birlikte başlatılan gözetim uygulaması (Duran, 2002, s.61) Kırgızistan'ın Türkiye'ye ihracatında bir engelleme olarak kabullenmiştir. Fakat gözetim uygulamasına tabi olan tekstil ve konfeksiyon ürünleri iki ülke arasındaki ticaretin sadece %2.5'ini oluşturmaktadır.

Bunun dışında yatırımcılara sağlanan şartların yetersizliğinden dolayı yatırımcılara daha çok destek ve onlar için daha uygun şartların sağlanması, kanunların yürürlüğe girmesi istenilmektedir.

5.5.2. Yabancı Yatırım Kanunundaki Aksaklıklar

Ticari faaliyette bulunan firmaların tabi olduğu gelir vergisi oranı %70 dolayındadır. Oysa Yabancı Yatırımcılar Kanununda, ticari faaliyetlerin üç yıllık gelir vergisinden muaf tutulacağı belirtilmektedir.

The Coca Cola Bishkek Bottlers şirketinin yöneticisi ülkede çıkarılan yabancı yatırımcılarla ilgili kanunların pek fazla uygulanmadığı görüşündedir. Kanunların sürekli değişmesi de onları sıkıntıya sokmuştur. Uluslar arası standartların uygulanmaması da yatırımcıları olumsuz etkilemiştir. Aslında Kırgızistan'ın Türkistan ülkeleri içinde çok rahat çalışacak bir ülke olduğu belirtilmektedir. İhracatın teşvik edilmesi kanunların çıkartılması gerekmektedir.

Kırgızistan Dünya Ticaret Organizasyonu (WTO) antlaşma yapılmasından sonra neredeyse bütün teşvikleri ve yabancı yatırımcılara tanınan ayrıcalıkları kaldırmış olması yabancı yatırımcılar için en belirgin problemler arasında yer almıştır. Komşu ülkeler vergide olsun, gümrükte olsun çeşitli ayrıcalıklar tanırken Kırgızistan'ın WTO kararlarına göre davranması bulunduğu bölgede kendini zor duruma düşürmektedir.

5.5.3. Kaçakçılık ve Kaçak Üretim

Yerli ve yabancı yatırımcılar için en büyük tehlikelerden birisi kaçakçılık olarak görünmektedir. Bu problemin kaynağı ülkenin güneyindeki Özbekistan'dan, kuzeyindeki Kazakistan'dan gelen kaçak mallar, ülke sınırları içerisinde kaçak üretim yapan sahte üreticilerdir. Kaçakçılık sorunları ile en çok karşılaşan firmalardan biri The Coca Cola Bishkek Bottlers'tir. Bu şirket problemin çözümlerinden biri olarak kaçak üretim ve kaçak ticaret yapan şahıslara verilen cezaları artırmak olduğunu belirtmektedir.

Calalabat şehrindeki Şirin Tatlı ve Pasta Üretim Fabrikası da kaçak üretim ve ticaret ile sık karşılaşan firmalardan biridir. Özellikle bayram günleri piyasaya sunulan kaçak üretilen pastalar, neredeyse firmanın sattığı malın yarı fiyatına satılmaktadır. Firma yetkilileri problemin çözülmesi için yerel yöneticilerden bir önlem alınmasını istemektedirler.

Kırgızistan'da ilk açılan yabancı yatırımlı şirketlerden olan KİTLAP Kırgız-Çin makarna fabrikası kaçak üretimden dolayı iflasa doğru sürüklenmektedir. Kaçak üreticiler vergi ödemediğinden dolayı üreten ürünlerini ucuz satmakta ve KİTLAP onlarla rekabet edememektedir (Saralaeva, 2002, s.9).

5.5.4. Düzensiz Kontrol

Denetleme organlarındaki çalışanların hiç bir neden olmadan sürekli firmalara giderek rahatsız etmesi işadamları ve yatırımcıların karşılaştığı diğer sorunlardan birisidir. Nitekim, Bişkek'te özel eczanenin sahibi olan Vehcerniy Bishkek gazetesine verdiği mülakatta: "Denetleme kurumlarında çalışanların neden tek amacı bizi cezalandırmaktır?" demektedir. Ülkedeki girişimciler bugünlerde vergi müfettişini, finans polisini, itfaiyecileri, çevre koruyucularını ve Kırgızstandart görevlilerini gördüğünde korktuğunu itiraf etmektedir.

Alınan ekonomik kararların uygulanmaması, sık sık değişikliklere uğraması, yabancı yatırımcının önünü görmesine ve uzun vadeli plan yapmasına engel olmaktadır.

Uygulamada karşı karşıya kaldıkları ve günden güne azalmanın aksine artma eğilimi gösteren bürokratik işlemler yabancı yatırımcılar için olumsuzluğu arttırmaktadır.

Bağımsızlığını yeni kazanmasına ek olarak, piyasa ekonomisi hakkında tecrübesizliği sorunların giderilmemesinde önemli bir etkidir. Hükümetin bu konuda daha çok araştırma yapması, sorunları çözecek yöntemler oluşturması gerekmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tecrübelerinden yararlanmaları da söz konusudur.

Bunların dışında ülkede bankacılık sisteminin yetersizliği de yatırımcıların sorunlarından biridir. Ülkede güvenilir banka yoktur. Bankalar yatırımcılar için kredi sağlayabilecek kapasiteye sahip değildir, ya da verilecek kredilere çok yüksek faiz istenmektedir. Bu sebepten dolayı yatırımcılar iç kredilerden ziyade daha çok dış kredilere başvurmaktadır (Koyçumanov, 1996, s.156).

5.6. Kırgızistan Ekonomisi Açısından Yabancı Yatırımların Avantajları

Ekonomik kalkınmalarının finansmanında var olan yapısal darboğazlar ve bunun hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkan sermaye birikimi yetersizliği karşısında tek alternatif dış finansmanlardır. Dış finansman kaynakları geleneksel ve alternatif dış finansmanlar olarak sınıflandırılabilir (DPT, 2000, s 2).

Her ülke açısından en avantajlı olanı doğrudan yabancı yatırım, yani alternatif dış finansmandır.

Ülkenin gelişmesini sağlamak, sanayi sektöründeki durgunluğu canlandırmak nedeniyle Kırgız Hükümeti her sektöre yabancı sermaye çekmeye çalışmaktadır.

Ülkenin en büyük sorunlarından biri fakirlik ve işsizliktir ve bu sorunun bir an önce çözülmesi şarttır. Bu sorunlardan kurtulabilmek için yerel girişimcinin yetersizliği nedeniyle yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Yabancı yatırımcılar tarafından yeni şirketlerin kurulması işsizliğin azalması, halkın gelirinin ve refah seviyesinin artması demektir.

Dış ticaret açığının kapatılması için ihracatı teşvik edici tedbirlere baş vurulmakta ve bu çerçevede döviz girdisini artırmaya yönelik politikalar izlenmektedir. Hükümet ihracata yönelik yerel ve yabancı sermayeli şirketleri desteklemektedir.

Daha önce yabancı yatırımcıların sakıncalarını saydık. Fakat buna rağmen yine de ülkeye yabancı yatırımcı çekmeye çalışmaktayız. Neden? Çünkü onlar kendileriyle birlikte dört eleman getirmekte:

- Para (Döviz)
- Teknoloji
- Ülkeye iş istihdamı
- Ürettiği ürünü ihraç ederek ülkeye döviz girişi sağlamaktadır.

Kırgızistan yatırım açısından diğer bütün BDT ülkeleri arasında en kolay ve en istikrarlı ülke sayılabilir. Tamamen çevrilebilir milli paranın olması, batı standartlarına göre yenilenmiş hukuk kuralları, kolay ticari kayıt imkanları, ihracat ve ithalatta sınırlamaların azlığı ve yatırımcıyı koruyan bir vergi sistemi yatırımcılar açısından avantajları oluşturmaktadır. Ayrıca yatırımcılara yerel bankalar tarafından, Dünya Bankası'ndan, EBRD ve KfW gibi büyük kurumlar tarafından kredi de sağlanabilmektedir (DEİK, 2003, s.10).

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyayı şaşkırtan olay Gorbaçev'un iktidara gelmesi ve onun kabul ettiği "Glasnost ve Perestroyka" reformu sonucu SSCB'nin çökmesiydi. SSCB'nin çökmesi, devletlere bağımsızlıklarını vermesi ile birlikte dünya yatırımcılarının dikkatini üzerine çekmiş bulunmaktadır. Rusya Federasyonu başta olmak üzere bütün eski Sovyet Devletlerindeki yeni piyasayı değerlendirmek amacıyla ve bu piyasadan kendi payını alabilmek niyetinde yatırımcılar ülkelere gitmeye başlamıştır.

Serbest piyasa ekonomisi sistemini benimseyen Kırgız Cumhuriyeti, yabancı yatırımcılar için teşvikler yaratarak ülkeye daha çok yatırımcı çekmeye çaba göstermektedir. Eğitilmiş, nitelikli ve çabuk öğrenen işgücü Kırgızistan'ın diğer bir önemli avantajıdır. Bunun gibi avantajların değerlendirilmesi önemlidir.

Bölgedeki daha demokrat, daha liberal ülke olarak tanınan Kırgızistan, yeni sistemi iyice rayına oturtamadığından dolayı bazı ekonomik sıkıntılar yaşamaktadır. Bu sıkıntılar yabancı yatırımcıları da olumsuz etkilemektedir. Şu anda Kırgızistan, Türkistan bölgesinde en az yabancı yatırım yapılan ülke olarak bilinmektedir.

Kırgız Cumhuriyeti'nde hemen-hemen her sektör yatırım için müsaittir.

Son yıllarda yabancı yatırımcıların yoğunlaştığı sağlık, kültür, eğitim ve turizm gibi hizmet sektörleridir. Kırgızistan'da da en çok yatırım yapılabilen sektör turizmdir. Türkistan'ın İsviçre'si olarak adlandırılan Kırgızistan, doğa güzellikleri, sağlığa faydalı mineral kaynakların bolluğu, yazın da karı erimeyen yüksek dağlarda kayak sporu alanlarının olması yatırımcılar için çekici olabilir.

Turizm sektörüne yatırım yapabilecek ülkelere biri Türkiye'dir. Türkiye'nin turizm sektöründeki tecrübesi Kırgızistan için çok önemlidir. 10-20 yıl öncesi turizm Türkiye'de de çok gelişmemişti. Bugün ise Türkiye'ye turistler dünyanın dört bir yanından gelmektedir. Turistleri çeken en önemli özellikler lüks oteller, kaliteli servis hizmetleri ve fiyatlardır. Kırgızistan'ın tabiat güzellikleri turistler için cazip, Türkistan ve diğer ülkelere turist çekebilecek yapıdadır (Karıpkulov, 2002 ,s 4).

Bu alanda Türk turizm yatırımcıları ülkeye gelerek, tecrübelerini paylaşmaları çok faydalı olacaktır.

İdari işlem engellerini de en minimuma indirmek gerekir. Örneğin, eskiden şirket kurmak için on yerden evraklara imza attırılıyorsa, bugünlerde bu işlem beşe indirilmiştir. İzinin kararı da iki ay değil, beş güne indirilmesi beklenmektedir. Devamlı olarak, yatırımcıların “Hangi sorunlar çalışmalarına daha çok engel olmakta? Çözümleri nelerdir?” konularında araştırma yapılarak toplantılar düzenlenmesi şarttır.

Yatırımın önemli olduğu ön plana çıkarılmalı, yatırım ortamının çekiciliği için çalışılmalı ve vergi sistemi basitleştirilmelidir. Antiterör koalisyon güçlerinin ülkede bulunması, ülke güvenliğini sağlamakla birlikte yatırımcılara da elverişli ortam yaratmaktadır.

1998 yılında Rusya’da yaşanan krizden sonra ülkeye giren yabancı yatırımların ülkeden çıkması durdurulmuştur. Bunu nedeni, ülkenin krizden fazla etkilenmemesi ve eskiden kalma olan bürokratik işlemlerin minimuma indirilmesi, yatırım ikliminin ve kanunların düzeltilmesidir. Bunun yanında başka bir neden 28 ülke vatandaşları için vize işlemlerinin kolaylaştırılmasıdır.

Önceden piyasa ekonomisi sistemi standartlarıyla karşılaşmayan halkın bu sistem altında çalışmasında zorluklar oluşmaktadır. Hükümet ve Parlamento’nun buradaki görevi, gerekirse eğitim vermesi, seminerler düzenlemesi mecburidir. Gençlerin yurt dışında farklı ülkelerde eğitim görmesi, bunun devlet tarafından desteklenmesi sorunu aşmaya yönelik bir çalışma olarak algılayabiliriz.

Ülke dışındaki Kırgızistan temsilcilerine, elçiliklere, konsolosluklara, yurt dışındaki işadamlarına büyük bir görev yüklenmiştir. Memleketine yatırım çekmede ülkenin reklamını yapmaları, pazarlamaları gerekir. Tanıtım broşürleri, seminerler yapılmalıdır.

Doğrudan yabancı yatırımlar sömürgecilik olarak anlaşılmakta. Halbuki gelişmiş ülkelerin bile bu seviyeye gelmesinde doğrudan yabancı yatırımların rolü büyüktür. Yabancı yatırımlar ülkeyi sömürmek için değil, kar amaçlı gelirlerdir. Üstelik ülke ekonomisine de katkıda bulunacaklardır. Anlaşıldığı gibi doğrudan

yabancı yatırım bir ekonomik araçtır. Onu iyi ve verimli bir şekilde kullanma memleket yetkililerinin elindedir. Dolayısıyla ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımları iyi değerlendirmek, onları korkutan sebepleri gözden geçirerek düzeltmek, aksaklıkları azaltarak ülkeye daha çok girmesini sağlamak gerekir.

Kırgızistan'ın daha bir ekonomik sorunu önceden de belirttiğimiz yoksulluktur. Bunun önüne geçebilmesi için ekonomik hayatın normal seviyeye dönmesi gerekmektedir. Yabancı yatırımcıların ülkeye girdiği takdirde iş istihdamı sağlanır halkın gelir seviyesi artar. Özellikle ülkenin en önemli ekonomik sektörü ve halkın da en önemli geçim sağladığı sektör olan tarımcılık ve hayvancılığa yabancı yatırımcıları çekmek gerekir.

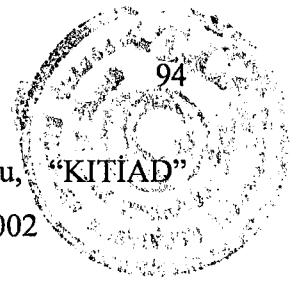
Sonuç olarak, doğrudan yabancı yatırımların sömürgecilik olduğu düşüncesinden kurtularak, akıllıca yöntemlerle onlardan faydalanma programı oluşturulmalıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi doğrudan yabancı yatırım hem gelişmiş ülkelerin, hem gelişmekte olan ülkelerin, hem de az gelişmiş ülkelerin faydalanabileceği bir ekonomik araçtır.

KAYNAKLAR

1. ANDİCAN Ahad, Türk Cumhuriyetlerinde ve Akraha Ülkelere Ticaret, Müteahhitlik, Yatırım İmkanları, Devlet Bakanlığı, Ankara, 1999
2. Araştırmacı Yazar Yaşar Bıyıklı, Kırgızistan Cumhuriyeti Hakkında, <http://www.kargid.org.tr/kirgiz.htm>
3. ALPAR Cem, Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Ankara, 1980
4. ANDİCAN Ahad, Türk Cumhuriyetlerinde Sağlık Sektörü, Ticaret ve Yatırım Ortamı, Devlet Bakanlığı, Ankara, 1999
5. ANDİCAN Ahad, Türk Cumhuriyetlerinde Ticaret-Yatırım Ortamı ve Mali Sektör, Devlet Bakanlığı, Ankara, Kasım 1998
6. AZİZOV Mais, Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülke Ekonomisinde Önemi ve Azerbaycan Örneği, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000
7. BOZKURT Ünal, Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi, İstanbul, 1985
8. CUSENBAEV Őeyřen ve RISKULUEVA Farida, Sistema Vısęego Obrazovaniya Kırgızskoy Respubliki: Sostoyaniye i Perespektivi, Bişkek 2002
9. CUMALİEV Kubanıç ve OCUKKEVA Tamara, XX vek: Gosudarsvtennaya Politika Kırgızskoy Respubliki, Bölüm 2, İlim, Bişkek, 1999
10. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu, Kırgızistan Ekonomisi ve Türkiye ile İlişkiler, Şubat 2000
11. DEMİRCAN Daim, Türkiye'de Yabancı Sermaye, İstanbul, 1971
12. Devlet Planlama Teşkilatı, Doğrudan Yabancı Yatırımları, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Mayıs 2000
13. DOĞAN Hüsnü, Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler, İstanbul, 1982
14. DURAN Meltem, Kırgızistan Ülke Etüdü, İTO Yayını, İstanbul, 2002
15. EGELİ Hüseyin Avni ve EMSEN Ömer Selçuk, Geçiş Ekonomilerinin Makroekonomik Performansları ve Kırgızistan Üzerinde Bir Değerlendirme, Manas Üniversitesi, Bişkek, 2002
16. ERÖKTEM Muzaffer, Kırgızistan'daki Türkiye Büyükelçisinin Türkiye Cumhuriyetinin 79. Kurtuluş Yıldönümü Kutlama Mesajı, VİZYON Dergisi, Bişkek, Ekim 2002

17. Finansovo-Ekonomičeskiy Bulletin Ministerstvo Finansov, Godovoe Analitičeskoe Obozrenie Za 2002 god, Bişkek, Ocak 2003
18. Gosudarstvenniy Investisionniy Komitet Kirgizskoy Respubliki, Godovoy Otčet, Bişkek, 2000
19. GÜVEMLİ Oktay, Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi, Değerlendirilmesi ve İzlenmesi, Nihat Sayar Eğitim Yayınları, İstanbul, 1994
20. <http://www.minfin.kg/publicatiots>
21. KARBAŞEVA Gülsara, KEŞİKBAEVA Gülnara, PENKİNA Lyudmila, SOTNİKOVA Svetlana, DUDAŞVİLİ Sergey, GAREEVA Aida, Osenka Vozdeystviya turizm ana ekologiçeskie, ekonomiçeskie i sosyalnie aspekti jizni mestnogo naseleniya, Kirgizistan 2002, <http://www.camp.elcat.kg/>
22. Karıpkulov Amanbek, Dlya Kakih Sektorov Ekonomiki Kirgizstana Tursiya Mojet Bit Polezna, Slovo Kirgizstana Gazetesi, 3 Ekim 2002
23. KARLUK Rıdvan, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İTO Yayınları, İstanbul, 1993
24. KARLUK Rıdvan, Uluslararası Ekonomi. Teori Sistem Kurumlar, İstanbul, 1987
25. Kirgiz Tuusu Gazetesi, Kirgizistan’da Yabancı Yatırımlar Hakkında Kanun, sayı 32, Bişkek, 1997
26. KOYÇUEV Turar, Ekonomiçeskaya i Sosyalnaya Bezopasnost Kirgizskoy Respubliki, IV Baskı, Bişkek 2001
27. KOYÇUEV Turar, KOR – Strategiya Razvıtii Kirgizistana, Bişkek, 2000
28. KOYÇUEV Turar, Reforma i Ekonomika Kirgizskoy Respubliki v 1991-2001 god, “Globalizasiya cana Ötkööl Ekonomikalar” Elaralık Sempozyumu, Manas Üniversitesi, Mayıs 2002
29. KOYÇUMANOV Taalaybek, Perviy Etap Ekonomiçeskih Reform (itogi, problemi, zadaçi), Bişkek, 1996
30. KOYÇUMANOV. Taalaybek, Problemi Stabilizatsii Ekonomiki Kirgizskoy Respubliki, Bişkek, 2000
31. MALABAEV Comart, İstoriya Gosudarstvennosti Kirgizstana, Bişkek, 1992
32. Mamlekettik Agentstvo, Kirgizstan Kılımdardın Togoşunda, Sifralar Cana Faktılar, 1990 – 2000-cıldar, Bişkek, 2000
33. Ministerstvo Zdravohranenii Kirgizskoy Respubliki, Godovoy Otčet, Bişkek, 2003

34. Nasionalniy Statiçeskiy Komitet Kırğızstana, Sosyalno – Ekonomičeskoe Polojenie Kırğıziskoy Respubliki, Bişkek, 2000
35. NOVEÇKİN Oleg, Naselenie Kırğızstana 5 millionov, Delo No gazetesi, sayı 45, 2002
36. ÖZTEKİN Basri, Yabancı Sermaye Hakkında Görüşler, İstanbul, 1982
37. PROFFET Edgar, Yabancı Sermaye Konusunda Gelişmeler, Banka ve Ekonomik Gelişmeler Dergisi, sayı 11, 1988
38. SEYİDOĞLU Halil, Ekonomik Terimler, Ansiklopedik Sözlük, Ankara, 1992
39. SEYİDOĞLU Halil, Uluslar arası Finans, İstanbul, 1994
40. SARALAEVA Leyla, KİTLAP v krizise, Delo No gazetesi, 2002.
41. SOLAK Fahri, Kırğızistan Dış Ticareti Gelişimi ve Türkiye ile İlişkileri, Cilt Yeni Türkiye -Türkiye Projesi, Ankara, 2002
42. SOLAK Fahri, Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Kırğızistan, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999
43. SURKOVSKİ Yasek ve MOĞİLEVSKİ Roman, Rol Makroekonomičeskkoy Stabilizatsii v Privliçenii İnostrannih İnvestitsii v Kırğızstan, CASE, Varşova, Şubat 2002
44. Svedenie o Goskomsenbumag, <http://www.nsc.kg/index.htm>
45. ŞAHİN Mehmet, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ankara, 1975
46. ŞATIROĞLU Kadir, Çok Uluslu Şirketler, Ankara, 1984
47. ŞERALİEV Saparbek ve ORUZBAEVA Gulcan, Pryamie İnostrannie İnvestitsii v Ekonomiku Kırğızstan, Sentr Sosyalno – Ekonomičeskogo İssledovaniı, Bişkek, 2000
48. TACİBAEV Nurgazı, İntervyu s direktorom firmı Coca Cola Bishkek Bottlers, Kapital dergisi, sayı 33, 2003
49. TEVFİK Pekin, Makro Ekonomi, İstanbul, 1996
50. Türk İşadamları Kalkındırma Ajansı, Ülke Profilleri, Ankara, Mayıs 2001
51. TOKTOMAMATOV Kantoro, Sovremennie Aspektı Sosyalno-Ekonomičeskogo Razvitiya Kırğızskoy Respubliki, Bişkek, 1999
52. TOKTOMUŞEV Kainarbek, Vneşnyaya Politika Nezavisimogo Kırğızstana, Bişkek, 2001
53. TUNCER Baran, Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu, Ankara, 1968
54. URAS Güngör, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, İstanbul, 1979
55. Veçerniy Bişkek gazetesi, sayı 41, Ağustos 2000

56. VİZYON Dergisi, Kırgızistan Sosyal Ekonomik Durumu, "KITIAD"
Kırgızistan Türkiye İşadamlar Derneği, Bişkek, sayı 8, Ekim 2002
57. www.cdf.gov.kg/ru/state/constitution.htm
58. <http://www.allkg.info/archive>, Firma Sebat, Kasım 2002
59. www.ishad.org.tr/kirgizistan
60. www.kyrgyzinvest.org/ru/knowledge/cuspay.htm<http://www.kabar.kg/kurs.php?dt=2002-01-10>
61. YILMAZ Zekai, Yatırım Projeleri Analizi ve Yönetimi, İstanbul, 1997
62. YÜCE Mehmet, Kırgızistan'ın Gelir Dağılımına Genel Bir Bakış, İş Güç Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2003
63. ZAIGRAYKİNA İrina, Sovremennaya Sostoyaniya Malogo i ' Srednego Predprinimatelstva v Kırgızskoy Respubliki, Bişkek, 2002
64. Zakon o Prinyatie Vtorogo Gosudarstvennogo, Yazıka Delo No Gazetesi, sayı 27, Ekim 2001

ÖZGEÇMİŞ

20 Nisan 1975 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti'nin Calalabat iline bağlı Suzak ilçesinde doğdum. 1 Eylül 1982 yılında Komsomol on bir senelik düz lisesinde eğitime başladım. 1992 yılının 25 Mayıs'ında yukarıda ismi geçen okuldan mezun oldum. Aynı yıl Ağustos ayında bir senelik Ticaret Meslek Lisesini kazandım. 1993 Mayıs ayının sonunda mezun olduktan sonra, Haziran ayında Çanget Kooperatif'te Mağaza Müdürü olarak çalıştım. 1994 Ağustos ayında Calalabat Kommersiyal Enstitüsü'nün Türk Dünyası İşletme Fakültesini kazandım. 1999 Temmuz ayında mezun oldum.

Şubat 2000 tarihinde Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü İşletme Fakültesinin İşletme Bölümü Yüksek Lisansını kazandım. Şubat 2000 Ocak 2001 dönemleri arası İngilizce hazırlık dersi aldım. Şubat 2001 Şubat 2002 dönemlerinde derslerimi tamamladım. Şu anda yüksek lisans tezi hazırlamaktayım.